HÜZÜN TURİZMİ BAĞLAMINDA DENEYİMİN ZİYARETÇİLERİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİBOLU ÖRNEĞİ

Selçuk YÜCESOY

Doktora Tezi

Eskişehir, 2025

HÜZÜN TURİZMİ BAĞLAMINDA DENEYİMİN ZİYARETÇİLERİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİBOLU ÖRNEĞİ

Selçuk YÜCESOY

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir
2025

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selçuk YÜCESOY tarafından hazırlanan **Hüzün Turizmi Bağlamında Deneyimin Ziyaretçilerin Dönüşümü Üzerindeki Etkisi: Gelibolu Örneği** başlıklı bu çalışma 16.06.2025 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Veysel Yılmaz	
Üye (Danışman) Doç .Dr. Ebru Düşmezkalender	
Üye Prof.Dr. Cihan SEÇİLMİŞ	
Üye Prof.Dr. Semra Günay	
Üye Doç .Dr. Dönüş Çiçek	

ONAY
.../... /202..
Doç. Dr. Şafak AĞDENİZ
Enstitü Müdürü

16/07/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Selçuk YÜCESOY

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIMI BEYAN FORMU

Bu tezi/projeyi hazırlarken aşağıdaki Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) araçlarından destek aldığımı/almadığımı beyan ederim:

Aşağıdaki ÜYZ araçlarını kullandım. (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

☐ Claude
☐ ChatGPT
☐ DeepSeek
☐ Gemini
☐ Microsoft Copilot
☐ DALL-E
☐ Diğer (Belirtiniz): .....

ÜYZ araçlarını tezimin/projemin aşağıdaki aşamalarında ilgili amaçlar için kullandım. (Birden fazla seçenek işaretlenebilir):

☐ Metin oluşturma
☐ Literatür tarama
☐ Çeviri
☐ Düzenleme/dil kontrolü
☐ Veri işleme ve analizi
☐ Veri görselleştirme
☐ Görüntü üretme
☐ Kaynakça düzenleme
☐ Diğer (Belirtiniz): .....

Bu çalışmada ÜYZ kullanımı ***Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber***'e ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmiş olup ÜYZ araçlarından alınan destek etik kurallar ve kaynak gösterme esaslarına uygun biçimde belirtilmiştir.

ÜYZ araçlarının sağladığı bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi, yanlış veya eksik bilgi bulunması halinde tüm sorumluluğun tarafıma ait olduğunu; ayrıca çalışmamla ilgili bu beyana aykırı bir durumun herhangi bir zamanda tespit edilmesi durumunda ortaya çıkabilecek akademik ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi beyan ederim.

513920190001

Selçuk YÜCESOY

ÖZ

HÜZÜN TURİZMİ BAĞLAMINDA DENEYİMİN ZİYARETÇİLERİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİBOLU ÖRNEĞİ

YÜCESOY, Selçuk

Doktora Tezi, 2025

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER

Bu çalışma, hüzün turizmi bağlamında ziyaretçilerin duygusal ve bilişsel deneyimlerinin, davranışsal dönüşümleri üzerindeki etkilerini ve bu etkide dönüşümsel öğrenmenin aracılık rolünü açıklamayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye'nin önemli hüzün turizmi destinasyonlarından biri olan Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret eden 579 katılımcıdan anket yoluyla veri toplanmış; duygusal deneyim, bilişsel deneyim, dönüşümsel öğrenme ve dönüşüm değişkenleri arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, hem duygusal hem de bilişsel deneyimlerin dönüşüm ve dönüşümsel öğrenme üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca bilişsel ve duygusal deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisinde dönüşümsel öğrenmenin kısmi aracılık rolü olduğu da tespit edilmiştir. Buna göre hüzün turizmi deneyimleri sonucunda ziyaretçilerde yalnızca geçici duygusal tepkiler yaşanmasının ötesinde, eleştirel düşünme, öz-farkındalık ve değer sisteminde yeniden yapılanma gibi kalıcı öğrenme süreçlerinin de tetiklendiği görülmüştür. Araştırma, hüzün turizminin tarihî bilgilendirme amacının ötesine geçerek bireysel ve toplumsal dönüşüme katkı sunabilecek güçlü bir öğrenme bağlamı sunduğunu da göstermektedir. Ayrıca, araştırmada elde edilen bulgular, ziyaretçilerin anlam dünyasında kalıcı izler bırakan deneyimlerin, gelecekteki davranış ve tutumlarını da etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, hüzün turizmi destinasyonlarının planlanmasında duygu-yoğun ve anlam yüklü içeriklerin yanı sıra ziyaretçilerin kişisel sorgulama süreçlerini destekleyecek öğrenme ortamlarının oluşturulması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, destinasyon yönetim örgütlerine ve rehberlere yönelik içeriklerin sadece bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp eleştirel düşünmeyi teşvik eden anlatım biçimleriyle yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Benzer temalara sahip diğer destinasyonlarda da dönüşümsel öğrenme temelli deneyim tasarımlarına öncelik verilmesi, turizmin dönüştürücü potansiyelini ortaya çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüzün Turizmi, Deneyim, Dönüşüm, Dönüşümsel Öğrenme, Gelibolu

ABSTRACT

THE IMPACT OF EXPERIENCE ON VISITOR TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF DARK TOURISM: THE CASE OF GALLIPOLI

YÜCESOY, Selçuk

Doctoral Degree, 2025

Department of Tourism Management

Supervisor: Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER

This study aims to explain the effects of visitors' emotional and cognitive experiences on behavioral transformation within the context of dark tourism, as well as the mediating role of transformative learning in this relationship. In this context, data were collected via surveys from 579 participants who visited the Gallipoli Peninsula, one of Turkey's prominent dark tourism destinations. The relationships between emotional experience, cognitive experience, transformative learning, and transformation variables were analyzed using structural equation modeling. The findings indicate that both emotional and cognitive experiences have significant effects on transformation and transformative learning. Furthermore, transformative learning was found to have a partial mediating role in the relationship between emotional and cognitive experiences and transformation. Accordingly, it was observed that dark tourism experiences not only evoke temporary emotional responses but also trigger lasting learning processes such as critical reflection, self-awareness, and the restructuring of personal value systems. The study demonstrates that dark tourism provides a powerful learning context that extends beyond historical information dissemination to contribute to both individual and societal transformation. In addition, the findings reveal that experiences leaving lasting impressions on visitors' interpretive frameworks may influence their future behaviors and attitudes. In this regard, it is crucial to design dark tourism destinations with content that is not only emotionally intense and meaningful but also supports visitors' personal reflection processes. Therefore, it is recommended that content aimed at destination management organizations and tour guides be restructured with narrative forms that promote critical thinking rather than being limited to the transmission of factual information. Prioritizing transformative learning-based experience designs at other destinations with similar themes will further enhance the transformative potential of tourism.

Keywords: Dark Tourism, Experience, Transformation, Transformative Learning, Gallipoli

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezinin hazırlanması sürecinde değerli bilgi ve rehberlikleri ile katkıda bulunan başta danışman hocam Doç. Dr. Ebru DÜŞMEZKALENDER'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Hocam bilimsel yaklaşımı ve yönlendirmeleri ile bu araştırmanın tamamlanmasında bana büyük bir destek sağlamıştır. Ayrıca, tez aşamasında desteklerini esirgemeyen ve bilgi birikimleri ile çalışmama değer katan Prof. Dr. Cihan SEÇİLMİŞ ve Prof. Dr. Veysel YILMAZ'a da teşekkürlerimi iletmek isterim. Onların katkıları ve cesaretlendirici tavırları sayesinde bu süreci daha verimli ve anlamlı hale getirebildim.

Bu uzun süreçte yanımda olan, desteklerini her zaman hissettiren ve en zorlu anlarda dahi beni motive eden değerli dostlarım Tuna DEMİRAY, Emre ALTINTAŞ, Yunuz ÖZHASAR ve Hamit YIL'a içtenlikle teşekkür ederim.

Son olarak, bu zorlu süreç boyunca her zaman yanımda olan ve bana koşulsuz destek sağlayan aileme gönülden teşekkür ediyorum. Özellikle fedakârlıklarıyla hayatımı kolaylaştıran ve her zaman yanımda olan; eşim, çocuklarım, annem ve babam bu tez aynı zamanda sizlerin desteğinin bir meyvesidir. Sizin gibi bir aileye sahip olduğum için kendimi şanslı hissediyor ve sonsuz teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ iii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIMI BEYAN FORMU iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
TEŞEKKÜR vii
İÇİNDEKİLER viii
EKLER LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 5
KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE 5
1.1. HÜZÜN TURİZMİ 5
1.1.1.Bir Hüzün Turizmi Çeşidi Olarak Savaş Alanları Turizmi 8
1.2. DENEYİM 13
1.2.1. Duygusal Deneyimler 15
1.2.2. Bilişsel Deneyimler 17
1.2.3. Hüzün Turizminde Yaşanan Duygusal ve Bilişsel Deneyimler 19
1.3. DÖNÜŞÜM ve DÖNÜŞÜMSEL ÖĞRENME 22
1.3.1. Dönüşüm Kavramı 23
1.3.2. Dönüşümsel Öğrenme Kavramı 29
1.3.3. Dönüşümsel Öğrenme Kuramı 31
1.4. DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER ve HİPOTEZ GELİŞTİRME 36
1.4.1. Araştırma Hipotezleri 36
İKİNCİ BÖLÜM 41
YÖNTEM 41
2.1. Araştırma Modeli 41
2.2. Araştırma Modelinde Kullanılan Ölçekler 42
2.2.1. Bilişsel Deneyim Ölçeği 43
2.2.2. Duygusal Deneyim Ölçeği 43
2.2.3. Dönüşümsel Öğrenme Ölçeği 43
2.2.4. Dönüşüm Ölçeği 44
2.3. Evren ve Örneklem 44
2.4. Veri Toplama Aracı 47

2.5. Verilerin Toplanması ve Analizi 48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 50
BULGULAR 50
3.1. Katılımcı Profillerine Ait Bulgular 50
3.2. Veri Güvenirliği ve Ortak Yöntem Yanlılığı (CMB) 51
3.3. Ölçüm Araçlarına Ait Geçerlilik ve Güvenirlik Düzeyleri 51
3.3.1. Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri 51
3.3.2. Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri 53
3.3.3. Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri 55
3.3.4. Dönüşüm Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri 56
3.4. Ölçüm Araçlarına Ait Betimsel Bulgular, Normal Dağılım ve Değişkenler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi 57
3.5 Ölçme Modeli Sonuçları 59
3.6. Yapısal Modelin Değerlendirilmesi 62
3.6.1. Uyum Ölçütleri 62
3.6.2. Araştırmanın Birinci Modeline Ait Bulgular 66
3.6.3. Araştırmanın İkinci Modeline Ait Bulgular 68
SONUÇ ve ÖNERİLER 72
KAYNAKÇA 83
EKLER 112
Ek 1 Anket Formu 112

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Savaş Alanları Turizmi ile İlgili Araştırmalar 11
Tablo 2 Dönüşümsel Öğrenme Sürecinin On Aşaması 32
Tablo 3 Gelibolu Savaş Alanları Müze Ziyaretçi Sayıları 45
Tablo 4 Örneklem Yeterlilik Sayıları 46
Tablo 5 Katılımcıların Profilleri 50
Tablo 6 Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları 51
Tablo 7 Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları 53
Tablo 8 Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları 55
Tablo 9 Dönüşüm Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları 56
Tablo 10 Katılımcıların Araştırma Değişkenlerine Katılım Düzeylerine Ait Betimsel ve Normal Dağılım Bulguları 57
Tablo 11 Ölçümler Arası Pearson Korelasyon Sonuçları 59
Tablo 12 Ölçüm Modelinin Yapı Güvenirliği ve Geçerliliği 60
Tablo 13 Ölçüm Modelinin Ayırt Ediciliği Heterotrait-Monotrait Oranı (HTMT) ... 62
Tablo 14 Araştırma Modelinin Gizil Değişkenlerinin R2 Değerleri 63
Tablo 15 Modelin Etki Büyüklüğü f2 Değerleri 63
Tablo 16 Modelin Tahmin Gücü (Q^2) 64
Tablo 17 Modelin Uyum İyiliği Değerleri 64
Tablo 18 Doğrusal İlişki İstatistikleri (VIF) 65
Tablo 19 Araştırmanın Birinci ve İkinci Hipotez Testi Sonuçları 67
Tablo 20 Araştırmanın Diğer Hipotez Testi Sonuçları 69
Tablo 21 Aracılık Modellerine Ait Dolaylı Etki Sonuçları 70
Tablo 22 Aracılık Modellerinin VAF Katsayısı Sonuçları 70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Araştırma Modeli 41
Şekil 2 Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği 53
Şekil 3 Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği 54
Şekil 4 Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği 56
Şekil 5 Dönüşüm Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği 57
Şekil 6 Araştırmanın Birinci Modeline Ait PLS-SEM Sonucu 67
Şekil 7 Araştırmanın İkinci Modeline Ait PLS-SEM Sonucu 68

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Anket Formu..... 112

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AFA : Açıklayıcı Faktör Analizi

AGFI : Düzeltilmiş İyilik Uyum Ölçütü

ANZAC : Avustalian New Zeland Army Corps

AR: Augmented Reality

Bkz : bakınız

CFI : Karşılaştırmalı Uyum Ölçütü

CMB: Common Method Bias

ÇATAB: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı

DFA : Doğrulayıcı Faktör Analizi

GFI : İyilik Uyum Ölçütü

IFI : Artan Uyum Ölçütü

JFK : John Fitzgerald Kennedy

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

LAS: Learning Activities Survey

NFI : Normlaştırılmış Uyum Ölçütü

RMSEA : Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü

s.: Sayfa

SEM: Structural Equation Modeling

SRMR : Standardize Artık Oranların Karekökü

TLT: Transformational Learning Theory

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

vb. : ve benzeri

VIF: Variance Inflation Factor

VR: Virtual Reality

YEM : Yapısal Eşitlik Modellemesi

GİRİŞ

Turizm günümüzde sadece dinlenme, eğlenme veya kültürel tüketim faaliyetlerinden ibaret bir alan olmaktan çıkıp ziyaretçilerin yaşamlarına anlam katan, ziyaretçileri düşünmeye yönlendiren bir deneyim boyutuna ulaşmıştır. Özellikle anlam yüklü destinasyonlara gerçekleştirilen seyahatler ziyaretçilerde duygusal ve bilişsel düzeyde kalıcı izler bırakabilmektedir (Lean, 2009; Light, 2017: 283). Bu açıdan turizm faaliyetleri hem bireysel farkındalığı artırma hem de toplumsal hafızayla yüzleşme işlevi görebilmektedir. Ziyaretçiler destinasyonlarda geçmişe tanıklık etmekle birlikte kendi değerlerini, kimliğini ve geleceğe ilişkin tutumlarını da gözden geçirme fırsatı bulabilmektedirler (Çelik, 2019: 37). Bu bakımdan turizmin öğrenme, empati kurma hatta davranışsal dönüşüm oluşturma potansiyeli giderek daha fazla akademik ilgi görmektedir (Çalışkan, 2021: 499; Göker ve Öztürk, 2022: 478; Bueddefeld ve Duerden, 2022; Swadhi, Gayathri, Dimri, Balakrishnan ve Jyothi, 2025). Özellikle hüzün turizmi gibi daha anlamlı alanlara gerçekleştirilen ziyaretlerin, ziyaretçinin duygusal olarak etkilenmesine ve bu etkilenimin dönüşümsel öğrenmeye zemin hazırlamasına neden olduğu görülmektedir (Seger vd., 2025: 219). Dönüşümsel öğrenme süreci; bilgilendirici ve bireyin değer yargılarını ve inanç sistemini sorgulayıcı bir nitelik taşımaktadır (Mezirow, 1991). Turizm hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir öğrenme ve dönüşüm alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmayla bu dönüşümün yapısını anlamaya yönelik bir çaba sunulmaktadır.

Turizmde dönüşüm kavramı özellikle son yıllarda farklı perspektiflerde incelenmekte ve bireysel farkındalık, eleştirel düşünme ve davranışsal değişimi gibi çıktılarla ilişkilendirilmektedir (Kirillova vd., 2017a,b; Pung vd., 2020). Hüzün turizmi ise savaş, soykırım, afet gibi insanlık trajedilerine sahne olmuş mekânları kapsamakta ve ziyaretçilere tarihsel acılarla yüzleşme deneyimi sunmaktadır (Seaton, 1996: 131). Bu deneyimler özellikle duygusal düzeyde yoğun etkiler yaratmakta ve bireyin geçmişle ve kendisiyle ilişkisini yeniden yapılandırmasını sağlamaktadır. Literatürde bu deneyimlerin, empati geliştirme, toplumsal bellekle temas kurma ve etik sorumluluk hissetme gibi çıktılarla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Winter, 2011a; Buda, 2015: 43). Diğer yandan bilişsel süreçlerin de bu tür destinasyonlarda anlam üretme ve içsel dönüşüm oluşturma açısından kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Wang vd., 2024: 656). Ancak bu çalışmalar çoğunlukla nitel verilere dayanmakta, kuramsal ve nicel modellerle desteklenmiş bütüncül analizler sınırlı kalmaktadır

(Atasoy ve Öztürk, 2022: 2680; Qiu vd., 2022: 1185; Erdoğan ve Kıngır, 2024: 6075; Liu vd., 2024: 256-256). Özellikle Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramı çerçevesinde yapılandırılmış araştırmalar literatürde henüz yeterince yaygın değildir (Fleming, 2018: 4-7) Bu nedenle, turizm deneyimini dönüşümle ilişkilendiren ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma ise bu eksikliği gidermek amacıyla literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Mevcut literatür hüzün turizminin ziyaretçilerde oluşturduğu duygusal etkiyi kabul etmekle birlikte bu etkinin dönüşüme nasıl evrildiğini açıklama konusunda sınırlı kalmaktadır. Özellikle dönüşüm sürecinin yapısal bir çerçeveyle değerlendirilmesi, duygusal ve bilişsel deneyimlerin dönüşümsel öğrenme üzerindeki etkisinin ölçülmesi oldukça sınırlı bir çalışma alanıdır. Konu ile ilgili pekçok çalışma ya sadece duygulara odaklanmakta ya da sadece bilgi edinme boyutunu analiz etmektedir (Biran vd., 2011; Nawijn ve Biran, 2019; Rajasekaram vd., 2022: 210). Dönüşümün çok boyutlu doğasını açıklayan nicel araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, duygusal deneyimlerin yalnızca anlık etkiler değil uzun vadeli öğrenme ve davranışsal değişim süreçlerinin de tetikleyicisi olabileceği yeterince incelenmemiştir. Ayrıca literatürde dönüşümsel öğrenmenin bir süreç olarak değil çoğu zaman bir sonuç olarak ele alındığı görülmektedir (Xu vd., 2021: 65-68; Kunwar ve Ulak, 2024: 6). Oysa dönüşümsel öğrenme kuramı, bireyin yaşadığı ikilemler üzerinden yeniden yapılanma süreci yaşadığını ileri sürmektedir (Mezirow, 1991). Bu sürecin duygusal ve bilişsel deneyimlerle nasıl şekillendiği sorusu hâlâ cevapsızdır. Bu araştırma söz konusu boşluğu doldurmak üzerine modellenmiştir.

Bu araştırmanın temel gerekçesi, ziyaretçilerin hüzün turizmi bağlamında yaşadığı deneyimlerin dönüşüme nasıl evrildiğini açıklamaktır. Özellikle duygusal/bilişsel yoğunluğu yüksek olan hüzün turizmi deneyimlerinin ziyaretçilerin değer sistemini ve davranışlarını nasıl etkilediği sorusu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Gelibolu Yarımadası gibi tarihi ve sembolik değeri yüksek destinasyonlarda yaşanan deneyimler ziyaretçilerde derin düşünsel ve duygusal süreçleri tetikleyebilmektedir. Bu ziyaretler sırasında ziyaretçiler sadece bilgi edinmemekle kalmayıp ahlaki, tarihî ve ulusal aidiyet duygularını da sorgulamaktadır (Light, 2017: 288). Bu sorgulama, dönüşümsel öğrenme sürecinin ilk aşaması olan "anlam perspektifinin bozulması"nı tetikleyebilmektedir (Mezirow, 1991).

Bu araştırma Jack Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramını temel alarak oluşturulmuştur. Mezirow (1991) bireylerin rahatsız edici deneyimler sonrasında düşünsel bir yeniden yapılandırma sürecine girdiklerini ve bu sürecin kalıcı öğrenme ile sonuçlandığını öne sürmektedir. Bu kuramda öğrenme bilgi edinmenin ötesinde; kimlik, değer ve inanç sisteminde köklü bir dönüşüm anlamı taşımaktadır. Dönüşümsel öğrenme, deneyimlerin bilişsel düzeyde analiz edilmesi ve duygusal düzeyde içselleştirilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Turizm bağlamında bu kuram ziyaretçilerin seyahat sürecinde karşılaştığı farklılıklar, çatışmalar ve yüzleşmeler yoluyla öğrenmesini ve dönüşmesini anlamada etkili bir araçtır. Özellikle hüzün turizmi gibi deneyimsel açıdan yoğun destinasyonlarda, bu kuramın açıklayıcılığı daha da artmaktadır. Kuram, bireyin yaşadığı deneyimi önce rahatsız edici olarak algılamasını, sonra bu algıyı çözümleyerek yeni bir anlam yapısı oluşturmasını öngörmektedir. Bu anlam yapısı bireyin davranışlarını, tutumlarını ve değer yargılarını etkileyebilmektedir. Bu açıdan bu çalışma, dönüşümsel öğrenmeyi bir çerçeve gibi ele alarak hem duygusal hem bilişsel boyutları içeren nicel bir analiz sunmaktadır.

Çalışmanın uygulama alanı olarak ise Türkiye'nin önemli hüzün turizmi destinasyonlarından biri olan Gelibolu seçilmiştir. Gelibolu, tarihi anlamda sadece bir savaş alanı değil toplumsal hafızanın, ulusal kimlik inşasının ve kültürel anmanın merkezinde yer almaktadır. Çanakkale Savaşları'nın geçtiği bu coğrafya, hem yerli hem de yabancı ziyaretçiler için duygusal ve bilişsel yoğunluk barındıran bir deneyim sunmaktadır (Winter, 2010: 165).

Çalışmanın pratikte katkısı ise hüzün turizmi destinasyonlarında ziyaretçi deneyimini sadece bilgi aktarımıyla sınırlı olmayan, dönüşüme açık bir öğrenme süreci olarak yeniden konumlandırılmasıdır. Destinasyon yönetim örgütleri için araştırma bulguları ziyaretçilerin daha derin duygusal ve bilişsel etkileşimler yaşayabileceği deneyim alanları tasarlaması açısından yol gösterici olabilir. Aynı zamanda ziyaretçilerin ahlaki farkındalık geliştirmeleri, toplumsal hafızayla daha sağlıklı temas kurmaları açısından da bu çalışma önemlidir. Eğitimciler ve kültürel miras uzmanları açısından bu çalışma dönüşümsel öğrenme potansiyeline sahip tematik rotalar ve programlar geliştirme konusunda bir zemin sunmaktadır. Özellikle savaş alanları gibi destinasyonlarda geliştirilecek anlatı stratejilerinin, ziyaretçide dönüşüm yaratacak biçimde yapılandırılması önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmanın metodolojik çerçevesi benzer temalarda yapılacak diğer turizm araştırmaları için örnek teşkil

etmektedir. Araştırma, kamu politikaları bağlamında da hüzün turizminin barış eğitimi, ahlaki gelişim ve empati gibi çıktılar üretebileceğini göstermektedir (Dunkley vd., 2011: 862). Sonuçlar, bireysel öğrenmenin toplumsal farkındalığa dönüşmesinde turizmin taşıyıcı rolünü ortaya koymaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde, hüzün turizmi bağlamında ziyaretçilerin yaşadığı duygusal ve bilişsel deneyimlerin dönüşümle ilişkisine dair sınırlı sayıda ampirik ve kuramsal çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Özellikle bu deneyimlerin dönüşümsel öğrenme yoluyla bireysel tutum ve davranış değişimlerine nasıl evrildiği konusu yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Literatürde çoğu araştırma ya yalnızca duygusal etkilenime ya da bilgi edinme süreçlerine odaklanmakta; ancak bu iki boyutun birlikte dönüşüm sürecini nasıl yapılandırdığına ilişkin bütüncül bir model sunulmamaktadır. Ayrıca dönüşüm çoğunlukla nihai bir sonuç olarak değerlendirilmiş; oysa dönüşümsel öğrenme kuramı bu süreci, bireyin anlam sistemini sorgulayıp yeniden yapılandırdığı çok katmanlı bir değişim olarak tanımlamaktadır. Bu gerekçeler ışığında bu çalışmanın temel araştırma problemi şu şekilde ifade edilebilir: Ziyaretçilerin hüzün turizmi kapsamında yaşadığı duygusal ve bilişsel deneyimler, dönüşümsel öğrenme süreci aracılığıyla ziyaretçi dönüşümüne nasıl evrilmektedir? Bu problem çerçevesinde bu çalışmada, ziyaretçilerin hüzün turizmi bağlamında yaşadığı duygusal ve bilişsel deneyimlerin, dönüşümsel öğrenmeye ve davranışsal dönüşüme nasıl evrildiğini kuramsal ve ampirik bir modelle açıklanması amaçlamıştır. Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramı temelinde yapılandırılan bu çalışma, öğrenmenin çok katmanlı doğasını turizm özelinde yeniden değerlendirmişti

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.HÜZÜN TURİZMİ

Turizm, sadece eğlence, dinlenme ve keşfetme gibi olumlu duygulara dayalı bir olgu olmayıp aynı zamanda ölüm, trajedi ve kayıplarla ilişkilendirilen yerlerin de turistik destinasyon haline gelebildiği bir gerçekliktir. Bu bağlamda "hüzün turizmi" (dark tourism), bireylerin savaş, soykırım, doğal afet, terör saldırısı veya büyük felaketlerin yaşandığı mekânlara yönelik artan ilgisini tanımlamaktadır (Foley ve Lennon, 1996: 198). Modern toplumların tarihî acılarla yüzleşme biçimi olarak değerlendirilen bu turizm türü hem bireysel anlam arayışını beslemekte hem de toplumsal hafızanın yeniden üretimine katkı sağlamaktadır (Lennon ve Foley, 2000: 11; Tarlow, 2005: 51). Medya, küreselleşme ve artan kültürel merak, ölümle ilişkili mekânların cazibesini artıran başlıca etkenler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede hüzün turizmi; etik, duygusal ve politik yönleriyle çok sayıda akademik tartışmanın odağında yer almaktadır (Stone, 2006: 145; Buda, 2015: 42-43).

Hüzün turizmini anlamlı kılan bir diğer unsur ise insanlığın tarih boyunca ölümle kurduğu sembolik ilişkilerdir. Hayatın olduğu her yerde ölümün de kaçınılmaz olması, bireyleri evrensel düzeyde etkileyen rahatsız edici ancak kaçınılmaz bir gerçekliktir. Toplumlar, bu gerçekle başa çıkmak adına çeşitli ritüel, tören ve gelenekler geliştirmiş; ölüm olgusunu semboller ve temsiller aracılığıyla yorumlamış ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu sembolik yapılar, kişilere ölümü kavrama ve yeniden inşa etme imkânı sunmaktadır (Yılmaz, 2016: 45). Bu nedenle, ölüm yalnızca bir son değil kültürel bellekte yer alan bir temsil aracıdır.

Temsillerin mekânsallaştığı alanlara yapılan ziyaretler, geçmişte genellikle kutsal hac yolculukları şeklinde ölenlere ait türbe ya da mezarları ziyaret etme amacıyla ortaya çıkmıştır (Seaton, 1996: 237). Ancak zamanla bu ziyaretler, bireysel ya da kitlesel ölümlerin yaşandığı alanlara yönelmiş ve daha seküler bir boyut kazanmıştır. Bu açıdan ölüm üzerine düşünme ve yüzleşme biçimleri sadece dini

bağlamlarla sınırlı kalmayıp toplumsal travmalar, milli yas ve tarihi bilincin üretildiği alanlara kadar genişlemiştir (Sharpley ve Stone, 2009: 109). Hüzün turizmi çalışmaları bu düşünsel ve mekânsal süreci anlamaya çalışan bir kavram olarak disiplinlerarası literatür çerçevesinde giderek daha fazla ilgi görmektedir (Seaton, 1996:527).

Hüzün turizmi, ölüm ve trajediyle doğrudan bağlantılı mekânlara, ölüm ve acının meydana geldiği ya da anıtsallaştırıldığı destinasyonlara yapılan seyahatleri ifade etmektedir (Foley ve Lennon, 1996; 2000; Sharpley, 2009). Literatürde "thanatourism" olarak da bilinen bu turizm türü, soykırım bölgeleri, savaş alanları, hapishaneler, kölelik mekânları, mezarlıklar ve bunun gibi büyük acılara tanıklık etmiş diğer destinasyonları da kapsamaktadır. Hüzün turizmi 1996 yılından günümüze turizm literatüründe çalışma alanı olarak kabul ve ilgi görmektedir.

Ölüm, acı, hac ziyareti ve turizm kavramları yüzyıllardır birbiriyle ilişkili olmasına rağmen bu olgu ilk defa 1996 yılında Lennon ve Foley tarafından tanımlanmış ve kategorize edilmiştir. Araştırmacılar daha sonra bu alanın temel ve önemli kaynak metninlerinden biri olan "*Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*" (Lennon ve Foley, 2000) adlı kitabında konuyu detaylandırılmıştır.

Hartmann vd.'ne (2018: 280) göre hüzün turizminin tarihî kökeni 4. yüzyılda gerçekleştirilen ilk hac yolculuklarına kadar uzanmaktadır. Bu turizm biçiminde toplumlar inançlarında önem taşıyan mezarlık ve şehitliklere ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bu tür seyahatlerin en erken dönem örnekleri arasında; antik Mısır'da firavunların mezarlarına düzenlenen ziyaretler, Kolezyum'da gerçekleştirilen gladyatör dövüşleri, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek üzere götürülürken yürüdüğü yol olan çile yolu ve Orta Çağ'da halka açık şekilde gerçekleştirilen infazlar gösterilebilir (Seaton ve Lennon, 2004: 65; Stone ve Sharpley, 2008: 547).

Hüzün turizminin evrensel olarak kabul görmüş bir tipolojisi veya üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı ve teması bulunmamaktadır. Seaton (1996: 131) ölümle ilgili turistik faaliyetleri "*thanatourism*" olarak adlandırırken, diğer araştırmacılar hüzün turizmini farklı kavramlarla tanımlamıştır. Blom (2000: 29) hüzün turizmini "*hastalık turizmi*" (morbid tourism) olarak ifade ederken, Ashworth (1996), Beech (2000), Miller (2008:116), Hutter ve Miller (2011, 2013) doğal afetlerle ilişkili ölüm temalı turizm faaliyetlerinden söz etmiştir. Rojek (1993:194) bu tür turizmi "*kara nokta turizmi*" (black spot tourism) olarak adlandırırken, "*yas turizmi*" (grief tourism) terimi

bazı yazarlar (Trotta, 2006) tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Dann (1998a: 50) bu olguyu "milking the macabre" (dehşeti kazanç kaynağı) olarak kullanmak şeklinde nitelendirmiştir. Dann (1998b: 15) önceleri hüzün turizmine ölümle yüzleşme (dicing with death) kavramını önermiş ve turistlerin kendi ölümlülük duygularını güçlendiren deneyimlere yönelme eğilimlerini, hüzün turizminin belirgin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Daha spesifik bir bağlamda Bristow ve Newman (2004: 215) hüzün turizminin bir varyasyonu olan "*korku turizmi*" (fright tourism) kavramını ortaya koymuştur. Bu tür bir turizmde ziyaretçiler deneyimlerinden bir tür heyecan veya şok arayışı içindedirler. Araştırmalar incelendiğinde bu alanda çoğu akademisyenin üzerinde hemfikir olduğu tek nokta hüzün turizminin; ölüm, katliamlar, trajedi ve acıyla bağlantısı olduğudur.

Hüzün turizminin günümüzde giderek popülerlik kazanmasında postmodernitenin önemli bir etkisi olduğu literatürde sıkça vurgulanmaktadır (Muzaini vd., 2007 :28-29; Stone ve Sharpley 2008: 577; Stone, 2009a; Tarlow, 2007; Casbeard ve Booth, 2012: 1). Postmodernizm hüzün turizminin ortaya çıkışında ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Hüzün turizmi ölüm, trajedi ve kayıplar gibi karanlık temaları içeren bir turizm türü olarak, postmodern toplumların bireylerinin kimlik arayışları ve duygusal deneyim arayışlarıyla doğrudan ilişkilidir (Stone ve Sharpley, 2008: 577; Kunwar vd., 2019: 113). Postmodernizm bireylerin geçmişle yüzleşme ve anlamlandırma süreçlerini teşvik ederken, bu süreçte hüzün turizmi ziyaretçilere tarihî olayların etkilerini deneyimleme fırsatı sunmaktadır (Stone ve Sharpley, 2008; Stone, 2009b). Ayrıca hüzün turizmi bireylerin ölüm ve kayıplar üzerine düşünmelerine olanak tanırken, toplumsal ve bireysel kimliklerin yeniden şekillenmesine de katkıda bulunmaktadır (White ve Frew, 2013; Tinson vd., 2015: 872). Postmodern toplumlarda ölüm ve felaketle ilişkilendirilen mekânlara yönelik ilginin artması bu turizm türünü 21. yüzyıl başlarından itibaren daha fazla dikkat çeker hale getirmiştir (Powell ve Kennell, 2016: 309).

Hüzün turizmi genellikle kültürel temellere dayanan ve özel ilgi turizminin bir alt kategorisi olarak değerlendirilen bir olgu olarak öne çıkmaktadır (Kozak ve Bahçe, 2012; Minic, 2012: 83). Hüzün turizmi olarak sunulan destinasyonlar çoğu zaman tarihî ve kültürel anlamlar barındıran miras alanlarıdır (Hartmann, 2014: 166). Bu destinasyonlar yalnızca geçmişte yaşanmış trajedilerin hatırlanmasıyla birlikte bu trajik olayların tarihî bağlamda değerlendirilerek geleceğe dair farkındalık

oluşturulmasını da mümkün kılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı hüzün turizmi kültürel mirasla geçmişin trajik olaylarını buluşturan ve bireylerin tarihî empati geliştirmesine olanak sağlayan bir turizm türü olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Ertürk, 2018: 57).

Hüzün turizminin sahip olduğu çok boyutlu yapı turistik faaliyetlerin sadece bireysel motivasyonlar değil; toplumsal, ekonomik ve politik bağlamlarda nasıl şekillendiğini anlamak açısından araştırmacılara önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Kavram, çağdaş dünyanın ölüm ve felaketle yüzleşme biçimini yeniden tanımlamakla birlikte etiklik, otantiklik ve ticari kazanç arasındaki hassas dengenin araştırılmasını sağlamaktadır.

Hüzün turizmi kapsamında değerlendirilebilecek destinasyonlar arasında; savaş alanları, soykırım müzeleri, doğal felaketlerin yaşandığı bölgeler, terk edilmiş şehirler ve ünlü suçluların infaz edildiği destinasyonlar yer almaktadır. Örneğin; Auschwitz-Birkenau Nazi kampı, Hiroşima Barış Anıtı, Çernobil ve Gelibolu gibi destinasyonlar hüzün turizminin en çok bilinen destinasyonlarıdır.

Bu alanda yürütülen akademik tartışmalara önemli katkılar sağlayan yazarlar; yorumlama (Lennon ve Foley, 2000), seçici anma ve yorumlama (Wight ve Lennon, 2007a: 527; Wight ve Lennon, 2007b: 6; Lennon, 2010: 216) konularına odaklanmıştır. Ayrıca araştırmacılar bu konuya disiplinler arası bir yaklaşımla yaklaşarak ölüm sosyolojisi ve ölüm çalışmaları (Mitchell, 2010: 34) ile suç bilimi ve suç mahalleri anlayışı (Botterill ve Jones, 2010) alanlarında da katkılar sunmuşlardır.

1.1.1. Bir Hüzün Turizmi Çeşidi Olarak Savaş Alanları Turizmi

Savaş alanları günümüzde dünya genelinde popüler tarihî turizm kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır (Kostiainen, 2000: 1074; Ryan, 2007; Sharpley ve Stone, 2009). Bu alanlar sadece çatışmaların gerçekleştiği yerleri değil, savaş kahramanlarının heykelleri, anıtlar, kaleler, mezarlıklar, silahlar, yerinde/yerin dışında inşa edilen anıtlar, müzeler ve savaşlarla bağlantılı diğer yapılar gibi unsurları da kapsamaktadır (Piekarz, 2007: 31-32; Miles, 2014: 222;). Lloyd'a (1998) göre savaş alanları ziyaretçileri savaş ve askerlere dair belirgin duygusal, bilişsel ve/veya olay temelli manevi hisler yaşayan ve bu hisleri ifade eden özel bir grup bireyden oluşmaktadır. Dunkley vd. (2011) ve Iles'in (2012) çalışmaları savaş alanlarının ziyaretçiler için yalnızca tarihî bilgi edinme amacı taşımakla birlikte duygusal bir bağ

kurma ve geçmişle yüzleşme süreçlerine de hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. İnsanların bu alanları ziyaret etme nedenleri çeşitli bireysel motivasyonlara dayanmakla birlikte anma (Winter, 2009: 608), eğitim (Seaton, 1999) ve manevi bir yolculuk olarak nitelendirilen hac kavramı (Smith, 1996: 248) en öne çıkan motivasyonlar arasında yer almaktadır.

Savaş alanları literatürde hüzün turizmi (dark tourism) kategorisinde değerlendirilmektedir çünkü bu alanlar büyük çaplı ölüm, trajedi ve vahşetin yaşandığı mekânlar olarak öne çıkmaktadır (Fyall vd., 2006: 153; Ryan, 2007; Baldwin ve Sharpley, 2009: 188). Mezarlıklardaki sıra sıra dizili mezar taşları ve diğer anıtsal yapılar toplu acıların fiziksel bir kanıtı olarak bu mekânların tarihi önemini ve sembolik anlamını vurgulamaktadır (Stone, 2006: 148; Winter, 2009). Bununla birlikte literatürde savaş alanlarını ziyaret eden ziyaretçilerin motivasyonlarının yalnızca ölüm ve vahşetle sınırlı olmadığı bu alanların daha geniş kapsamda bir fenomeni temsil ettiği de ileri sürülmektedir (Seaton, 1999: 132; Dunkley vd., 2011: 860). Basarin (2011: 25) savaş alanlarının ziyaret edilmesinin temel nedeninin insanların tarihi olayları somut ve canlandırılmış bir şekilde görmek istemesi olduğunu ifade etmiştir. Prideaux (2007: 19) ise savaş alanlarını insanlığın barış içinde yaşama konusundaki başarısızlığını ve bireylerin veya ulusların saldırganlık yoluyla başkalarına ait olan şeyleri alma girişimlerini sembolize eden dokunaklı hatırlatıcılar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu mekânlar zalimlik ve adaletsizliğe karşı duranların fedakarlıklarının, kimi zaman kendi yaşamı pahasına gerçekleşen mücadelelerinin birer tanığıdır. Savaş alanlarının bu gibi özellikleri tarihî olayların hem bireysel hem de toplumsal olarak yeniden anlamlandırılmasına olanak sağlamaktadır (Gough, 2008: 204; Iles, 2012).

Savaş alanlarının büyük kısmı genellikle resmi envanterlere dâhil edilmemiş ve çoğunun üzerine yapılar inşa edilerek veya başka amaçlarla kullanıma adapte edilerek (tarım, madencilik vb.) tarihî bağlamından koparılmıştır (Gatewood ve Cameron, 2004: 210-211: 193; Ryan, 2007). Bu durum, savaş alanlarının tarihî hafızanın bir parçası olarak korunması ve ziyaretçilere yönelik birer öğrenme alanı haline getirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Örneğin; Amerikan İç Savaşı'ndan kalan yaklaşık 10.000 savaş alanının sadece küçük bir kısmı halka açık olup, korunmuş bir durumda bulunmaktadır (Lloyd, 1998; Gatewood ve Cameron, 2004: 195). Benzer şekilde Birleşik Krallık'ta yaklaşık 500 savaş alanının çoğunda herhangi bir açıklama, yönlendirme veya anma işareti bulunmamaktadır (Miles, 2012). Bu eksiklikler savaş

alanlarının tarihî önemini ve sembolik değerini gelecek nesillere aktarma noktasında ciddi bir zorluk teşkil etmektedir (Seaton, 1999: 151-152; Winter, 2009).

Türkiye ise tarih boyunca birçok önemli savaşa ev sahipliği yapmış ve bu savaşların gerçekleştiği alanlar ülkenin zengin tarihî ve kültürel mirasının bir parçası haline gelmiştir (Çatır, 2017: 23). Özellikle Truva Savaşı, Malazgirt Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi büyük çatışmaların yaşandığı bölgeler, savaş alanı turizmi açısından değerlendirilebilecek önemli mekânlardır. Bu bağlamda Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı savaş alanı turizminin önde gelen bir örneği olarak hem yerli hem de yabancı turistler tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir (Yeşildağ ve Atay, 2011: 269). Benzer şekilde Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı gibi alanlar da tarihî hafızanın korunmasında ve anıtsallaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2007: 216). Ancak Türkiye genelinde savaş alanlarının tam sayısı ve korunma durumu hakkında kapsamlı bir envanter bulunmamaktadır. Birçok savaş alanı, zamanla üzerine yapılar inşa edilerek veya farklı amaçlarla kullanılarak tarihî bağlamından koparılmıştır (Akpınar, 2007: 82). Bu durum savaş alanlarının tarihî hafızanın bir parçası olarak korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir sorundur.

Turizmin bilgiye erişim ve bilgilendirme sağlama kapasitesi savaş alanlarının ve anıtların korunması ile muhafaza edilmesinde giderek artan bir öneme sahiptir (Gough, 2008: 204; Winter, 2009). Bu alanlarda kullanılan yorumlama araçları tarihî olayları ziyaretçilere aktarmak ve alanların anlamını daha iyi kavratmak amacıyla çeşitlilik göstermektedir. Bu araçlar; seslendirme kayıtlarından, bilgilendirme panolarından, yerel müzelerdeki sergiler ve rehberli turlara kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir (Smith, 1996; Piekarz, 2007: 31-32). Özellikle rehberli turlar ve interaktif müze deneyimleri, ziyaretçilerin tarihî olayları duygusal ve bilişsel bağlamda daha derin bir şekilde anlamasına olanak tanımaktadır (Iles, 2012). Günümüzde ayakta kalan eski savaş alanları sınırlı sayıda olmasına rağmen bu alanlara yapılan ziyaretler turizm endüstrisinde en hızlı büyüyen fenomenlerden biri haline gelmiştir (Ryan, 2007; Dunkley vd., 2011; Akbulut ve Ekin, 2018: 397). Hüzün turizmine olan bu eğilimler savaş alanı turizminin tarihî hafızayı koruma ve toplumsal öğrenme süreçlerindeki rolünü güçlendirmektedir (Stone, 2006; Seaton, 1999: 131).

Savaş alanlarına yönelik ilginin kökeni 19. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir ve bu ilginin başlangıç noktası genellikle Waterloo ve Gettysburg gibi tarihi

savaş alanlarına yapılan ziyaretlerle ilişkilendirilmektedir. (Weeks, 1998: 44; Baldwin ve Sharpley, 2009). Bu yüzyılllarda ziyaretçiler Amerikan İç Savaşı'nın izlerini görmek için savaş alanlarını ziyaret etmiş ve kemikler gibi kalıntılarla ilgilenmişlerdir (Cheal ve Griffin, 2013: 228). Son 20 yılda savaş alanları turizmi üzerine yapılan çalışmalar da artmaktadır. Bu çalışmalar arasında savaş alanı turizminin genel kategorisine dair incelemeler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Savaş Alanları Turizmi ile İlgili Araştırmalar

Destinasyon	**Yazar/lar**
Glencoe (İskoçya)	Knox (2006); Roberts (2019)
Culloden (İskoçya)	Gold ve Gold (2007, 2003); McLean vd. (2007); Willard vd. (2013); Miles (2014, 2012)
Waterloo (Belçika)	Seaton (1999); Ryan (2007)
Gettysburg (ABD)	Chronis (2008); Chronis ve Hampton (2008); Gatewood ve Cameron (2004)
Little Bighorn (ABD)	Buchholtz (2005); Lemelin vd. (2013); Willard vd. (2013)
Birinci Dünya Savaşı	Basarin (2011); Basarin ve Hall (2008); Bastiaan (2010); Dunkley vd. (2011); Gough (2004); Winter (2011a, 2011b, 2009a); Iles (2012, 2008, 2006); Lloyd (1998); Lockstone-Binney vd. (2013); Miles (2012); Seaton (2002a); Scates (2006, 2002); Slade (2003)
İkinci Dünya Savaşı	Cooper (2006); Gordon (1998); Henderson (2007); Lunn (2007); Muzaini ve Yeoh (2005a, 2005b); Panakera (2007); Siegenthaler (2002); Smith (1998); Weaver (2011)
Normandiya (Fransa)	Gough (2008); Winter (2009); Miles (2012)
Gelibolu (Türkiye)	Basarin (2011); Dunkley vd. (2011); Scates (2006, 2002); Winter (2009, 2011a); Yeşildağ ve Atay (2011); Atay ve Yeşildağ (2010); Akbulut ve Ekin (2018)
Vietnam Savaşı (Vietnam)	Agrusa vd. (2006); Henderson (2000); Lema ve Agrusa (2013); Lunn (2007); Schwenkel (2013)
Kore Savaşı (Kore)	Lee (2006); Bigley vd. (2010); Lee ve Kang (2013)

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

20. yüzyılın başlarından itibaren savaş alanları turizmi önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu artış hem genel turizm sektöründeki büyümeyi hem de dünya genelinde meydana gelen askeri çatışmaların sıklığını ve kapsamını yansıtmaktadır. Özellikle I. Dünya Savaşı savaş alanları bu turizm türünün ortaya çıkışında büyük bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte gaziler ve hayatını kaybeden askerlerin aileleri eski savaş alanlarını ve mezarlıkları ziyaret ederek saygılarını sunmuşlardır (Lloyd, 1998; Seaton, 2002b; Baldwin ve Sharpley, 2009). Bu tür ziyaretler sadece bireysel

yas süreçlerini değil, toplumsal hafızanın inşasını da destekleyen önemli bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.

Savaş alanları turizminin çekiciliği çoğunlukla; çatışmaların önemi, savaş alanlarının büyüklüğü, savaşa katılan asker sayısı ve bu alanlara dahil olan uluslar ya da toplulukların sayısı gibi çeşitli faktörlerle ilişkilidir. Tarihi olarak daha uzak daha büyük ve daha geniş katılımlı savaşlar genellikle daha fazla ziyaretçi çekmekte ve bu ziyaretçilerin motivasyonları arasında; anma, eğitim ve kişisel bağlantılar gibi farklı nedenler öne çıkmaktadır (Ryan, 2007; Dunkley vd., 2011). Bununla birlikte bazı savaş alanları, zaman içinde hikayelere (genelde galiplerce yazılan) dönüşmüştür (Dunkley vd., 2011; Lemelin vd., 2013: 261). Bu durum savaş alanlarının tarihi olayların hatırlatıcıları değil, eleştirel tarih yazımının da bir aracı olduğunu göstermektedir.

Iles (2008: 139) savaş alanları turizminin ziyaretçilerin geçmiş çatışmaları anlamalarına ve askerlerin deneyimlerine empatiyle yaklaşmalarına yardımcı olduğunu, bu sayede bu alanların kutsal veya anıtsal mekânlar olarak algılandığını belirtmektedir. Bu bağlamda savaş alanları bireysel ve toplumsal hafıza arasında önemli bir köprü görevi görmektedir. Gough (2008: 224) ise savaş alanlarının ölüm, acı ve fedakarlık gibi tarihî deneyimlerin temel gerçekliklerini hatırlatarak ziyaretçileri bu gerçeklerle yüzleşmeye zorladığını savunmaktadır.

Savaş alanı turizminin bu çok boyutlu önemi yalnızca tarihî hafızayı koruma çabalarıyla sınırlı kalmamakta, toplumsal öğrenme, etik değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik önemli bir araç işlevi de görmektedir (Seaton, 1999; Winter, 2011b: 465). Savaş alanlarının ziyaret edilmesi bireylerin ve toplumların geçmişin trajedilerinden ders çıkarmalarına ve tarihi olayların insani boyutlarını anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Savaş alanlarını ziyaret eden ziyaretçiler sadece tarihi olayların fiziksel izlerini görmekle kalmamakta bu destinasyonlarda derin bilişsel ve duygusal deneyimler yaşamaktadırlar. Bu tür deneyimler ziyaretçilerin tarihî olaylarla empati kurmasını bu olayların duygusal ağırlığını hissetmesini ve bireysel anlam oluşturma süreçlerini tetiklemektedir (Iles, 2008: 141; Dunkley vd., 2011). Bilişsel olarak savaş alanları ziyaretçilere, geçmişteki çatışmaları analiz etme, olayların nedenlerini ve sonuçlarını değerlendirme ve tarihi bağlamı daha iyi anlama fırsatı sunmaktadır (Ryan, 2007). Bu

süreç ziyaretçilerin hem bireysel hem de toplumsal hafızalarındaki boşlukları doldurmalarına katkı sağlamaktadır (Seaton, 2002a).

Duygusal düzeyde ise savaş alanları ziyaretçilerin kayıp, fedakarlık ve insanlık trajedisi gibi evrensel temalarla bağlantı kurmasını sağlamaktadır. Özellikle bu destinasyonlarda gerçekleşen anma törenleri ziyaretçilerin duygusal bir katılım sağlayarak toplumsal deneyimin bir parçası haline gelmelerine olanak tanımaktadır (Winter, 2009). Scates (2006) Gelibolu gibi savaş alanlarında ziyaretçilerin geçmişte yaşanan acıları yeniden hissederek kişisel ve toplumsal kimliklerini güçlendirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu ziyaretler sadece bireysel bir deneyim olmakla kalmamakta aynı zamanda ziyaretçilerde ortak bir duygusal bağ oluşturmaktadır (Gough, 2008: 205-206). Bu bakımdan savaş alanları turizmi tarihî bilgi edinmenin ötesine geçerek, ziyaretçilerin anlam arayışlarına, empati geliştirmelerine ve duygusal olarak dönüşüm yaşamalarına imkân sunmaktadır (Iles, 2008: 141). Bilişsel ve duygusal düzeyde yaşanan bu tür deneyimler, savaş alanlarının yalnızca tarihî birer anıt değil bireylerin ve toplumların geçmişle yüzleşmelerini ve geleceğe yönelik dersler çıkarmalarını da sağlayan güçlü bir araç olduğunu göstermektedir.

1.2.DENEYİM

Deneyimler bireylerin çevreyle etkileşimlerinden oluşan algısal, duygusal ve bilişsel süreçlerin bir bütünüdür ve insan davranışlarının şekillenmesinde temel rol oynamaktadır. Günümüzün hızla değişen toplumsal/kültürel yapısında bireylerin deneyimlerle çevrelerine uyum sağlamaları, kimlik inşası gerçekleştirmeleri ve anlam üretme sürecinde deneyim giderek daha merkezi bir hâl almıştır (Dewey, 1938: 35; Caru ve Cova, 2003: 272). Deneyimler sadece bireysel bir yaşantı olarak değil toplumsal ve kültürel bağlam içinde şekillenen çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Volo, 2009: 117). Bu açıdan deneyimlerin hem bilişsel hem de duygusal boyutları, bireyin çevresel uyaranlara verdiği tepkinin niteliğini belirleyerek davranışları, karar alma süreçlerini ve öğrenme eğilimlerini derinden etkilemektedir (Kolb, 1984: 41; Schmitt, 1999: 56). Son yıllarda özellikle psikoloji, pazarlama, eğitim ve turizm gibi disiplinlerde deneyim kavramı sadece geçmiş yaşantıların sonucu değil, dönüştürücü potansiyeliyle ele alınmakta; bireylerin yaşam doyumunu, algılarını ve ilişkisel bağlarını anlamada anahtar bir değişken olarak kabul edilmektedir (Pine ve Gilmore, 1999: 101; Gentile vd., 2007: 397). Bu açıdan bilişsel deneyim, bireyin

çevresel uyarıcıları zihinsel olarak değerlendirme ve anlamlandırma sürecini; duygusal deneyim ise yaşantılara eşlik eden duygusal tepkiler ve bu tepkilerin birey üzerindeki etkilerini ifade etmektedir.

Bilişsel ve duygusal deneyimler kişilerin çevreleriyle kurdukları ilişkilerde temel bir rol oynamaktadır (Karagöz, 2011: 4). Bilişsel süreçler kişilerde bilgi işleme, problem çözme ve karar verme gibi zihinsel işlevleri içerirken, duygusal süreçler ise kişilerin deneyimlere verdiği tepkilerin duygusal yönünü oluşturmaktadır. Araştırmalar bilişsel süreçlerin genellikle geçmiş deneyimler ve mevcut çevresel uyarıcılarla şekillendiğini ortaya koymaktadır (Neisser, 1967; Bandura, 1986). Bununla beraber literatürde duygusal süreçlerin öğrenme ve hafızaya olan etkisi de sıklıkla vurgulanmaktadır (Gabriel ve Griffiths, 2002: 214; Schwabe ve Wolf, 2013: 61). Scherer ve Wallbott (1994: 310) duyguların kişilerin çevresel olayları algılama ve değerlendirme biçimlerini önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Bilişsel ve duygusal süreçler kişilerin algıladığı bilgi ve bu bilginin duygusal anlamını birleştirerek çevreye uyum sağlamasında bütüncül bir rol oynamaktadır (Lazarus, 1991; Damasio ve Damasio, 1994; LeDoux, 2002: 35-36).

Bilişsel ve duygusal teoriler ise bu süreçlerin nasıl işlediğine dair kapsamlı modeller sunmaktadır. Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, kişilerin çevreleriyle nasıl etkileşim kurduğunu ve bu süreçte bilişsel yapılarını nasıl şekillendirdiğini incemektedir (Piaget, 1952). Lazarus'un bilişsel değerlendirme teorisi ise duyguların kişilerin çevresel olaylara yönelik bilişsel değerlendirmelerinden kaynaklandığını savunmaktadır (Lazarus, 1991). Goleman'ın duygusal zekâ teorisi, bireylerin duygusal farkındalık kapasitesinin sadece bireysel başarı üzerinde değil, sosyal uyum üzerinde de büyük bir etkisi olduğunu savunmaktadır (Goleman, 1995: 42). Mayer ve Salovey (1997: 5) ise duygusal zekânın kişinin kendi duygularını ve başkalarının duygularını anlama, ifade etme ve yönetme becerisini içerdiğini savunarak bu kavramlara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu yaklaşımlar bireylerin duygusal ve bilişsel deneyimlerinin nasıl şekillendiğini açıklamak için literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

Turizm literatüründe bilişsel ve duygusal süreçler turist deneyimlerinin merkezinde yer almaktadır. Turistler seyahat kararları alırken bilişsel değerlendirmeler yapmakta ve bu süreç destinasyon imajı, maliyet analizi ve ulaşım planlamalarıyla şekillenmektedir (Beerli ve Martin, 2004: 658). Diğer yandan destinasyonda geçirilen süre boyunca turistler duygusal tepkilerle deneyimlerini şekillendirmektedir. Manzara,

yerel kültürle etkileşim ve hizmet kalitesi gibi detaylar turistlerin olumlu ya da olumsuz duygular geliştirmesinde etkili olmaktadır (Hosany ve Gilbert, 2010: 513-514). Pine ve Gilmore'un (1999: 101) deneyim ekonomisi modeli bu süreçlerin turizm sektöründe nasıl dönüştürülebileceğini ve kişiselleştirilmiş deneyimlerin nasıl tasarlanabileceğini açıklamaktadır. Turizm sektöründe turistlerin bilişsel ve duygusal süreçleri belirlenerek daha tatmin edici ve kalıcı deneyimler oluşturulabilmektedir.

Deneyimler sadece geçmişte yaşanıp biten olaylar değil bireyde kalıcı izler bırakarak düşünsel, duygusal ve davranışsal düzeyde bir dönüşüm yaratabilen anlamlı yaşantılardır (Mezirow, 1991: 167; Noy, 2004: 85). Özellikle yoğun duygularla iç içe geçmiş deneyimler, bireylerin kendilik algılarını, dünya görüşlerini ve geleceğe yönelik tutumlarını yeniden yapılandırmalarına olanak tanımaktadır (Brown, 2009). Turistik deneyimler ise bu deneyimlerin ötesinde, turistlerde; empati, farkındalık ve anlam inşası gibi daha derin psikolojik süreçleri başlatabilmektedir (Reisinger, 2013: 155; Lean ve Waterton, 2014: 119). Dönüştürücü olan bu deneyimler, çoğu zaman turistin inanç sistemlerini sorgulamasına, değerlerini yeniden değerlendirmesine ve kalıcı tutumsal değişimlere yönelmesine neden olabilecek potansiyele sahiptir. Bu açıdan bir deneyimin dönüştürücü nitelik kazanabilmesi, büyük ölçüde o deneyimin taşıdığı bilişsel ve duygusal yoğunluğa bağlıdır. Bu nedenle takip eden bölümde, deneyimlerin yapısal bütünlüğünü oluşturan bilişsel ve duygusal bileşenler ele alınmış; söz konusu bileşenlerin birey üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1.2.1. Duygusal Deneyimler

Duygusal deneyimler, bireylerin çevreleriyle kurdukları ilişkilerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçlerin etkileşimiyle şekillenen duygular, bireyin çevresel olaylara hızlı ve uygun tepkiler vermesini sağlayan evrimsel bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Öhman, 2020: 135; Koscik ve Tranel, 2021: 1191-1193). Lazarus (1991) duyguların bireylerin çevresel olaylara ilişkin bilişsel değerlendirmesi sonucunda ortaya çıktığını öne sürerken; Scherer ve Wallbott (1994) ise duyguların bireysel geçmiş, kültürel normlar ve toplumsal bağlama göre farklılık gösterebileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede duygusal deneyimler, yalnızca içsel ve bireysel bir yaşantı değil sosyal çevreyle de etkileşim halinde şekillenen çok yönlü bir süreçtir.

Turizm bağlamında duygusal deneyimler, turistlerin destinasyonlara yönelik algılarını, seyahat kararlarını ve tatil sonrası memnuniyetlerini doğrudan etkileyen temel bir unsurdur. Özellikle yerel kültürle kurulan temas, doğa ile bütünleşme, otantik deneyimler ve sosyal ilişkiler duygusal tepkilerin oluşumunda belirleyici olmaktadır (Pine ve Gilmore, 1999: 111-112). Hosany ve Gilbert (2010: 514-515), turistlerin yaşadıkları duyguların, ziyaret edilen destinasyonun fiziksel çekiciliği ve hizmet kalitesiyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu duygusal tepkiler, deneyimin hatırlanabilirliğini ve bireysel hafızada yer etme derecesini belirlerken aynı zamanda turistin destinasyonla kurduğu bağın gücünü de şekillendirmektedir (Beerli ve Martín, 2004: 662).

Duygusal deneyimler sadece anlık memnuniyetlerle sınırlı kalmamaktadır. Duygusal deneyimler bireyin benlik algısını, değer sistemini ve dünya görüşünü etkileyebilecek dönüştürücü bir potansiyele sahiptir (Reisinger, 2013: 155). Özellikle yüksek düzey duygusal yoğunluk içeren deneyimler, bireylerin farklı kültürleri kendi değer sistemleriyle karşılaştırmasına, yeni normları içselleştirmesine ve yaşama dair daha derin farkındalıklar geliştirmesine zemin hazırlamaktadır (Mezirow, 1991: 168). Savaş alanları, soykırım müzeleri veya dini hac merkezleri gibi anlam yüklü destinasyonlarda yaşanan duygusal etkilenim bireyde ahlaki ve varoluşsal sorgulamalara yol açabilmektedir (Lean ve Waterton, 2014: 122). Benzer şekilde doğayla kurulan bağlar da çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik değerlerinin içselleştirilmesine katkı sunabilmektedir.

Duygusal deneyimlerin bu dönüşümsel potansiyeli turizm sektöründeki değer üretim anlayışını yeniden şekillendirmiştir. Geleneksel olarak hizmet kalitesine dayalı olan yaklaşımların günümüzde yerini anlam odaklı, kişiselleştirilmiş ve duygusal açıdan zenginleştirilmiş deneyim tasarımları almaktadır (Pine ve Gilmore, 1999: 104; Gentile, Spiller ve Noci, 2007: 397). Duygusal etkileşim, memnuniyet sağlamaktan öte, turistin destinasyonla kurduğu duygusal bağı, kültürel öğrenmeyi ve dönüşümsel öğrenmeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda "unutulmaz turizm deneyimi" literatürü duygusal yaşantıların bireyde bıraktığı uzun vadeli izleri ve bu izlerin karar alma süreçlerindeki belirleyiciliğini açıkça ortaya koymaktadır (Kim vd., 2012: 17). Dolayısıyla destinasyon yönetim örgütlerinin sadece fiziksel değil duygusal altyapı tasarımına da öncelik vermesi gerekmektedir.

Turistlerin yaşadığı duygusal deneyimlerin türleri de destinasyonun doğasına ve seyahatin bağlamına göre oldukça çeşitlilik göstermektedir. Machu Picchu, Kapadokya veya Büyük Set Resifi gibi doğal ya da kültürel cazibe merkezlerinde hayranlık duygusu yoğun olarak yaşanırken (Hosany ve Gilbert, 2010: 518), diaspora gezilerinde, (Balkanlar, Selanik vb.) geçmişe yönelik anlam yüklenen mekanlarda ziyaretçiler nostalji duygusunu deneyimlenmektedir (Andriotis, 2011: 1619). Auschwitz, Hiroshima, Gelibolu gibi hüzün turizmi kapsamındaki alanlarda empati ve hüzün duygusu öne çıkarken (Buda, 2015: 7), Rio Karnavalı, Ibiza, Bodrum gibi eğlence turizmi destinasyonlarında neşe ve coşku duygusu baskındır. Duygusal rahatlama ve iç huzur ise Tayland'daki spa merkezleri, Nepal'de bulunan yoga inzivaları ve Afyon'da bulunan termal oteller gibi wellness destinasyonlarında ön plana çıkmaktadır. Bu çeşitlilik, duygusal deneyimlerin yalnızca bireysel bir duygu durumu değil destinasyonun marka kimliği ve duygusal imajının yapıtaşı olduğunu göstermektedir.

Duygusal deneyimler sadece duygularla sınırlı kalmamakta bireylerde düşünsel ve bilişsel değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle yüksek duygusal yoğunluk içeren deneyimler bireyin çevresel olayları yeniden düşünmesine, farklı bakış açıları geliştirmesine ve daha önce kurulmayan zihinsel bağlantılar kurmasına imkân sağlamaktadır (Sthapit, 2020: 8). Bu yönüyle duygusal deneyimler bilişsel süreçleri harekete geçiren bir tetikleyici olarak işlev görmekte, deneyimin sadece anlık anlamını değil bireyin uzun vadeli tutumlarını da şekillendirebilmektedir (Lazarus, 1991). Bu nedenle, bir sonraki bölümde, bilişsel deneyimlerin oluşum biçimi, işlevi ve turizm bağlamındaki rolü ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

1.2.2. Bilişsel Deneyimler

Turizm bireylerin çevrelerinden aldıkları bilgi ve bu bilgiyi işleme süreçlerinin bir araya geldiği önemli bir deneyim alanıdır (Gössling ve Hall, 2006: 236). Ziyaretçiler bir destinasyonu keşfederken yalnızca fiziksel unsurları gözlemlemekle kalmamakta bu unsurları zihinsel olarak yapılandırarak anlamlandırmaktadır (Urry, 1990). Bilişsel deneyim bu açıdan bireylerin dünyayı nasıl algıladıkları bu algıyı nasıl düzenledikleri ve kendi bilgi sistemlerine nasıl entegre ettikleri ile ilgilidir (Poria vd., 2006a: 162). Ziyaret edilen yeni destinasyonlar yeni bilgiler edinmenin ötesinde kişilerin geçmişle, kimlikleriyle ve toplumsal bağlarıyla olan ilişkilerini de yeniden

şekillendirmektedir. Bu süreç hem zihinsel hem de duygusal bir evrimi beraberinde getirmektedir çünkü ziyaretçiler ziyaret ettikleri destinasyonların anlamlarını sadece gözlemleriyle değil, tarihî ve kültürel bağlamlarla ilişkilendirerek oluşturmaktadır.

Bilişsel deneyimler bireylerin çevresel uyarıcıları algılama, işleme, değerlendirme ve bu bilgiler doğrultusunda anlam üretme süreçlerini kapsayan zihinsel yaşantılardır. Bu süreçler; dikkat, algı, hafıza, muhakeme, problem çözme ve karar verme gibi çok yönlü bilişsel işlevlerin etkileşimiyle şekillenmektedir (Neisser, 1967; Wang ve Chiew, 2010: 82-84). Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre bireyler çevresinden aldığı verileri zihinsel şemalar yoluyla yapılandırarak bilişsel olarak gelişmekte ve yeni deneyimleri önceki bilgilerle bütünleşmektedir (Piaget, 1952: 11). Lazarus (1991) ise bireylerin yaşadığı olaylara yüklediği anlamın duygusal ve davranışsal tepkileri belirlediğini vurgulayarak bilişsel değerlendirme süreçlerinin duygu üretimindeki temel rolüne dikkat çekmiştir. Bu bakımdan bilişsel deneyimler sadece çevreyi tanımaya yönelik mekanik bir bilgi edinimi sürecinden ziyade bireyin geçmiş birikimi, değer sistemi ve beklentileri doğrultusunda şekillenen aktif bir zihinsel üretim sürecidir.

Turizm bağlamında bilişsel deneyimler, ziyaretçilerin seyahatleri öncesinden başlayan bilgi toplama, değerlendirme ve karar verme süreçlerinden; destinasyonda geçirdikleri zaman boyunca yapılan gözlemler, öğrenme fırsatları ve değerlendirmelere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Gartner, 1994: 207-208; Frias vd., 2008: 164). Turistler seyahat öncesi destinasyon imajı, fiyat, konaklama alternatifleri ve ulaşım gibi faktörleri değerlendirerek rasyonel bir seçim süreci yürütmektedir (Beerli ve Martín, 2004: 658). Seyahat sırasında ise turistler yerel kültür, tarihî mekânlar, doğa, müzeler veya rehberli turlar aracılığıyla yeni bilgiler edinmektedir. Edinilen bu bilgiler bireyde öğrenme, kıyaslama, değerlendirme ve içgörü oluşturma süreçlerini başlatmaktadır (Poria vd., 2003: 360). Bu açıdan değerlendirildiğinde turizm, sadece dinlenme ve eğlence değil aynı zamanda bilişsel olarak zenginleştirici bir öğrenme ve keşif alanı sunmaktadır.

Bilişsel deneyimlerin turizmdeki etkisi bireylerin düşünsel yapılarında kalıcı izler bırakabilmesi ve turistik deneyimi anlamlı hâle getirmesi yönüyle de kritik bir öneme sahiptir. Özellikle kültürel miras alanları, tarihî bölgeler, UNESCO dünya mirası listesinde yer alan yerler gibi destinasyonlar, turistlerin geçmişi, bugünü ve

geleceği kavramasını sağlayan güçlü bilişsel uyarıcılar sergilemektedir (Timothy ve Boyd, 2003). Bu tür deneyimler turistlere sadece nerede olduklarını değil, neye tanıklık ettiklerini ve bunun neden önemli olduğunu düşündürebilmektedir. Böylelikle turistler sadece bilgi tüketicisi değil aktif bir anlam arayış üreticisine dönüşmektedir.

Bilişsel deneyimlerin yoğunluğu ve kalıcılığı bireyin ön bilgi düzeyi, motivasyonu ve deneyime katılım derecesine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin; bir müzeyi pasif olarak gezmekle, rehberli anlatımla kültürel bağlamı kavrayarak deneyimlemek arasında bilişsel farklar ortaya çıkabilmektedir (Falk ve Dierking, 2000: 97). Yerel halkla olan iletişim, yerel yemeklerin tarihçesini öğrenmek, yerel mimarinin sembolik anlamlarını keşfetmek gibi unsurlar turistik deneyimi sadece gözlemsel olmaktan çıkararak bilişsel olarak işlenmiş bir yaşantıya dönüştürebilmektedir. Destinasyonlarda yaşanan bu durum turistlerin seyahatten sonra edindiği bilgileri hatırlama, paylaşma ve gelecekteki kararlarına yansıtma biçiminde ortaya çıkabilmektedir (Kirillova vd., 2014: 284).

Sonuç olarak bilişsel deneyimler, turizmi fiziksel bir hareketlilik alanı olmaktan ziyade bireyin düşünsel gelişimine katkı sunan bir öğrenme süreci olarak da konumlandırmaktadır. Özellikle kültürel ve eğitsel değeri yüksek destinasyonlar, turistlerde kimlik sorgulaması, dünya görüşü yeniden inşası ve entelektüel tatmin gibi etkiler yaratarak deneyimi hem zenginleştirmekte hem de anlamlandırmaktadır.

1.2.3. Hüzün Turizminde Yaşanan Duygusal ve Bilişsel Deneyimler

Hüzün turizmi destinasyonları turistlerin duygusal deneyimlerinin yoğun olduğu ve genellikle tarihî bir anlamda derinlemesine düşünmeyi teşvik eden alanlardır (Lennon ve Foley, 2000). Bu tür deneyimlerde turistler yalnızca tarihi veya kültürel bilgi edinmekle kalmayıp duygusal bir yolculuğa da çıkabilmektedir. Bu durum hüzün turistlerinin tarihî olaylara karşı empati geliştirmelerine ve bazı durumlarda suçluluk veya sorumluluk duygusu hissetmelerine neden olmaktadır. Auschwitz gibi soykırım anıtları veya 11 Eylül saldırılarının ardından ortaya çıkan anma alanları; turistlerde korku, üzüntü ve derin bir travma duygusu uyandırabilirmektedir (Podoshen, 2018: 176; Proos ve Hattingh, 2022: 2-3). Bu deneyimler turistlerin geçmişin acı dolu izlerini anlamalarına ve bu olayların

toplumsal hafızadaki rolünü daha derinlemesine kavramalarına da yardımcı olmaktadır.

Hüzün destinasyonları bazı turistler için korku, kaygı gibi olumsuz duygular oluştursa dahi bazı turistler için önemli bir öğrenme deneyimi ve toplumsal sorumluluk duygusunun gelişmesini sağlamaktadır (Dresler, 2023; Cohen, 2011: 196). Bu çerçevede hüzün turizminin turistlerin duygusal zekâlarını geliştirme potansiyeli de bulunmaktadır. Turistler hüzün destinasyonunun karanlık geçmişine dair bilgiler edinirken, tarihî olayların sorumluluğunu ve toplumsal etkisini daha geniş bir perspektiften kavrayabilmektedir. Hüzün destinasyonlarında yaşanan bu deneyimler turistlerin sadece eğlenceli veya rahatlatıcı duygusal deneyimlere değil toplumsal sorumluluk ve kültürel anlayış gibi derinlemesine duygusal farkındalıklara da sahip olmalarını sağlamaktadır (Stone, 2006).

Hüzün destinasyonlarına yapılan seyahatler sırasında yaşanan duygusal deneyimler turistlerin bu destinasyonları deneyimleme biçimleriyle de şekillenmektedir. Bu deneyimler turistlerin hem kişisel hem de kültürel olarak gelişmelerine olanak sağlamaktadır. Hedonik deneyimlerden bilişsel deneyimlere kadar geniş bir yelpazede duygu ve düşünceler turistlerin zihinsel süreçlerine entegre olurken, hüzün turizmi destinasyonlarında daha karmaşık ve derin duygusal deneyimler turistlerin toplumsal hafızalarını şekillendirmektedir.

Hüzün turizminde turistlerin yaşadıkları duygusal tepkiler destinasyonların taşıdığı tarihî anlam ve atmosfer ile doğrudan ilişkilidir. Turistler, ziyaret ettikleri hüzün destinasyonlarında travmalarla empatik bir bağ kurmakta ve duygusal, zihinsel düzeyde de bu geçmişi deneyimlemeye çalışmaktadırlar. Empati, bu duygusal etkileşimlerin temel bileşenlerinden biridir. Ziyaret edilen mekânların kasvetli atmosferi ve geçmişin acı dolu olayları turistlerin duygusal tepkilerini şekillendirmektedir. Bu tepkiler; genellikle empati, üzüntü, korku, suçluluk ve hayret gibi duygulardan oluşmaktadır. Turistlerin bu duygusal tepkileri hüzün turizminin toplumsal ve kültürel bağlamına katkı sağlamaktadır (Foley ve Lennon, 1996; Dunkley vd., 2011)

Gelibolu sadece savaşın gerçekleştiği bir alan olarak değil bir hafıza mekânı olarak hüzün destinasyonları arasında oldukça önemli bir yer tutmaktadırZiyaretçiler Gelibolu ziyaretleri sırasında geçmişte yaşanan olayları hatırlayarak geçmişle hem

bireysel hem de toplumsal bir bağ oluşturmaktadır. Oluşan bu bağ tarihi acılarla, kahramanlık öykülerine ve kayıplara duyulan saygı ile şekillenmektedir. Özellikle Türk ziyaretçiler için Gelibolu, millî hafızanın bir yansımasıdır ve bu nedenle hem gurur hem de hüzün gibi karmaşık duygular bu destinasyonda yaşanmaktadır (Yıldırım, 2018: 41). Avustralyalı ve Yeni Zelandalı ziyaretçiler de benzer şekilde Gelibolu'da kaybettikleri askerleri anarken benzer şekilde derin bir duygusal bağ kurmaktadır (Kutbay ve Aykac, 2016: 67; Winter, 2011b: 466).

Hüzün turizmi üzerine yapılan araştırmalar, ziyaretçilerin bu tür destinasyonlara yönelme motivasyonlarının genellikle eğitimsel zenginlik, kültürel etkileşim ve ölüm ile insan acısı üzerine kişisel bir yansıma arayışından kaynaklandığını göstermektedir. Khalid vd., (2023: 299-300) birçok turistin hüzün turizmi destinasyonlarını ziyaret etme motivasyonunun bu destinasyonlarda kültürel deneyimler kazanma isteği olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüş, Robin vd.'nin (2023: 502-53) tur operatörlerinin hüzün turizmi destinasyonlarını kültürel ve tarihî açıdan önemli gördüklerini ve bu yerleri ziyaretçilere yönelik eğitimsel deneyimler olarak tanımladıkları çalışmasıyla da desteklenmektedir.

Hüzün turizmindeki bilişsel deneyimler ise pasif bir süreçten ziyade, ziyaretçilerin hüzün destinasyonun tarihî bağlamıyla aktif bir şekilde etkileşime girmesini içermektedir. Kunwar vd., (2019: 114) hüzün turizminin olumlu bir çerçevede ele alındığında önemli tarihî olayların ve bunların günümüz toplumu üzerindeki etkilerinin keşfedilmesine olanak sağladığını öne sürmektedir. Bu bakış açısı Wang vd.'nin (2023) araştırmalarında belirttiği üzere, felaket alanlarını ziyaret etmenin, ziyaretçilerin geçmiş trajedilerin anılarını yansıtarak dönüşümsel deneyimler yaşamalarına yol açabileceğini vurguladıkları bulgularıyla örtüşmektedir.

Hüzün turizminin deneyimsel yapısı bu ziyaretlerin uyandırdığı duygusal tepkilerin incelenmesi açısından önemlidir. Buda ve McIntosh (2013) hüzün turizminin metalaştırılmaktan ziyade turistlerin öznel deneyimlerini gözeten bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum Hosseini vd.'nin (2024: 3) hüzün turizmi destinasyonlarındaki unutulmaz deneyimlerin ziyaretçilerin algılarını ve duygusal tepkilerini nasıl şekillendirdiğini araştırdıkları çalışmalarında da vurgulanmaktadır. Ayrıca hüzün turizminin kişilerde bilişsel bir çelişki oluşturma durumu da mümkündür. Hartmann (2014: 170) hüzün turizmi destinasyonlarında yaşanan keyif ve rahatsızlık arasındaki zıtlığın, ziyaretçilerde toplumsal değerler ve

tarihî adaletsizlikler üzerine daha derin düşüncelere yol açabileceğini belirtmektedir. Hüzün destinasyonlarında yaşanan bu ikilem ziyaretçilerin bu destinasyonlarda anılan olaylara karşı inanç ve tutumlarını yeniden değerlendirmelerine neden olarak deneyimlerinin eğitimsel değerlerini arttırabilmektedir.

Hüzün turizmi; eğitim, duygusal etkileşim ve kişisel yansımanın birleştiği zengin bir bilişsel deneyim alanı sunmaktadır. Bu destinasyonları ziyaret etme motivasyonları; kültürel anlayış, tarihî farkındalık ve geçmişle duygusal bağ kurma arzusunu içeren çok yönlü bir yapıdadır. Literatürde bu deneyimlerin, turistlerin algılarını derinlemesine şekillendirebileceği ve insanlık tarihi ile ahlakı üzerine daha geniş bir anlayışa katkıda bulunabileceğini belirtilmektedir(Stone, 2006; Tarlow, 2007; Sharpley, 2009). Ziyaretçilerin hüzün turizmi deneyimlerinde edindikleri bilişsel kazanımlar, tarihî olayların çeşitli bakış açılarıyla değerlendirilmelerini sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Gelibolu ziyaretçilerine sunduğu duygusal ve bilişsel deneyimler hem bireysel hem de toplumsal hafızanın şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu deneyimler ziyaretçilerin bölgeye olan bağlılıklarını artırmakta ve tarihî olayların anlamını derinleştirmektedir. Dolayısıyla Gelibolu'nun turizm potansiyeli, bu duygusal ve bilişsel deneyimlerin zenginliği ile doğrudan ilişkilidir. Gelecekte, bu tür deneyimlerin daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi, bölgenin turizm stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Gelibolu'da yaşanan duygusal ve bilişsel deneyimlerle ziyaretçiler sadece geçmişi öğrenmekle kalmamakta bu bilgileri içselleştirerek derinlemesine anlamalar deneyimlemektedirler. Gelibolu'da duygusal düzeyde; ulusal kimlik, empati ve kayıplarla yüzleşme gibi etkileşimler öne çıkarken bilişsel düzeyde ise tarihî olayların stratejik ve etik boyutları üzerinde düşünme süreçleri gelişmektedir. Ziyaretçiler tarihî yerleri ve anıtları ziyaret ederek, tarihî hafıza ve geçmişin etkileri hakkında derinlemesine bir anlayışa erişmektedir. Burada yaşanan deneyimler kişisel ve toplumsal düzeyde hem duygusal hem de bilişsel kazanımlar elde edilmesini sağlamaktadır.

1.3.DÖNÜŞÜM ve DÖNÜŞÜMSEL ÖĞRENME

Dönüşüm kavramı, yetişkin öğrenimi ve gelişimi alanında önemli bir dönüm noktası olarak Jack Mezirow (1978: 106) tarafından ortaya konulmuştur. Mezirow, uzun bir süre yükseköğrenimden veya iş hayatından uzak kalan ABD'li kadınların

yeniden eğitim veya iş gücüne katılma süreçlerini incelemiş ve bu kişilerin "*kişisel dönüşüm*" yaşadığını gözlemlemiştir. Mezirow'un araştırmaları öğrenme süreçlerini kolaylaştıran ya da engelleyen faktörleri tanımlarken bu sürecin yetişkinlerin deneyimlerini yeniden anlamlandırmalarına ve bu deneyimlerden kaynaklanan inanç, tutum veya dünya görüşlerini değiştirmelerine olanak tanıdığını kanıtlamıştır (Mezirow, 1978: 107; 1991; 2000). Bu bakımdan Mezirow'un Dönüşümsel Öğrenme Teorisi (Transformational Learning Theory, TLT) yetişkinlerin hayatlarında bir anlam arayışı ve bu arayış sürecinde yaşadıkları değişimleri açıklayan bir perspektif sunmaktadır. Bu teori, insanların zamanla düşüncelerinde ve inançlarında köklü değişiklikler yaşayabileceğini ve bu değişimlerin onların hayatlarında daha özgür ve bilinçli seçimler yapmalarına olanak sağlayacağını savunmaktadır.

Mezirow'un teorisi, öğrenme deneyimlerinin yalnızca bilgi edinme sürecinden ibaret olmadığını, bireyin yaşamında köklü değişiklikler yapabilme potansiyeli taşıdığını vurgulamaktadır. Bu teoriye göre, bireylerin dünya görüşündeki bir değişim bireyin daha önceki inanç, değer ve duygularından arınmasını sağlamakta ve bu durum da bireylerin yaşamını daha otantik şekilde sürdürmesine olanak tanımaktadır (Cranton, 1996; Mezirow, 1997; Taylor, 2007: 179). Bu dönüşüm süreci bireyin karşılaştığı "kritik olaylar" veya "tetikleyiciler" aracılığıyla başlamakta ve birey bu olaylar karşısında kendi ön kabullerini sorgulamaya başlamaktadır (Taylor, 2000: 12). Bu süreç bireyi kendisine karşı hem bilişsel hem de duygusal bir düzeyde değerlendirme yapması noktasında zorlamaktadır (King, 2009: 872).

Dönüşümsel öğrenme teorisi, sadece bireysel düzeyde değil toplumsal düzeyde de geniş bir etkiye sahiptir. Cranton (2006:30) ve Brookfield (2000: 35) bu teorinin bireylerin sosyal adalet, eşitlik ve etik değerler üzerine düşünmelerine ve bu değerler doğrultusunda toplumsal değişimlere katkıda bulunmalarına olanak sağladığını savunmuştur. Özellikle eğitim, sağlık, liderlik gibi profesyonel alanlarda dönüşümsel öğrenme bireylerin sadece kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerinden ziyade çevrelerindeki topluluk ve kurumlara da anlamlı katkılar yapmalarına olanak tanımaktadır (Yee vd., 2019: 2).

1.3.1. Dönüşüm Kavramı

Dönüşüm (transformation) bireyin; düşünce yapısında, değerlerinde, tutumlarında ve davranışlarında gerçekleşen köklü ve kalıcı değişimleri ifade

etmektedir (Mezirow, 1991; O'Sullivan, Morrell ve O'Connor, 2002; Cranton, 2006). Dönüşüm genellikle bireyin mevcut inanç ve varsayımlarını sorgulamasına neden olan "bozucu ikilemler" ile başlamakta ve eleştirel düşünme yoluyla yeni bakış açılarının geliştirilmesiyle devam etmektedir. Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramı, bu süreci on aşamalı (bozucu ikilem, öz-eleştiri, yabancılaşma hissi, diğerleriyle empati kurma, yeni davranış seçeneklerini keşfetme, yeni yollarla hareket etme güveni, eylem planı oluşturma, yeni bilgi edinme, yeni roller deneme ve yeni perspektifi yaşamla bütünleştirme) bir modelle açıklamaktadır. Mezirow'un modeline göre birey bilgi edinirken sadece bilgi edinmekle kalmamakta yeni bir kimlik ve davranış düzeyinde derinlemesine bir dönüşüm yaşamayı hedeflemektedir.

Turizm, bireylerin farklı kültürlerle etkileşime girdiği, yeni deneyimler yaşadığı böylelikle kişisel dönüşüm süreçlerinin tetiklenebildiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Özellikle; gönüllü turizm, doğa temelli turizm ve kültürel miras turizmi gibi alternatif turizm türleri, turistlerin empati, öz-farkındalık ve sosyal sorumluluk gibi değerlerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. McIntosh ve Zhra (2007: 543-544) gönüllü turizmin katılımcılarda hayatlarını yeniden değerlendirme ve anlamlandırma süreçlerini başlattığını belirtmişlerdir. Yine Coghlan ve Gooch (2011) gönüllü turizmin bireylerde dönüşümsel öğrenme süreçlerini tetiklediğini ve bu süreçlerin bireylerin yaşamlarında kalıcı değişimlere yol açtığını vurgulamışlardır .

Dönüşüm bireyin sadece bilişsel düzeyinde değil duygusal ve sosyal düzeyinde de değişimini içermektedir. Walter (2016: 2) doğa temelli turizm deneyimlerinin bireylerde bir şok oluşturarak, çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik bilincini artırdığını belirtmiştir. Hirschorn ve Hefferon (2013: 301) benzer şekilde turizm deneyimlerinin bireylerde kültürel şok, kişisel sınırların zorlanması ve yeni sosyal bağlamlara adapte olması gibi süreçlerle dönüşüm yaşattığını ifade etmişlerdir .

Türkiye'de dönüşüm kavramı özellikle eğitim ve turizm alanlarında ele alınmıştır. Akpınar (2010: 186) yetişkin eğitiminde dönüşümsel öğrenmenin bireylerin yaşam deneyimlerini yeniden anlamlandırmalarına ve böylelikle davranışlarında kalıcı değişimler meydana gelmesine imkan sağladığını belirtmiştir. Topcu ve Gültekin (2022) ise Gelibolu gibi savaş alanlarının ziyaretçilerde duygusal ve bilişsel anlamlandırma süreçlerini tetikleyerek bireylerin değer yargılarında ve yaşam perspektiflerinde değişimlere yol açtığını belirtmektedirler .

Dönüşüm bireysel düzey ile birlikte toplumsal düzeyde de etkiler oluşturabilmektedir. Dönüşüm bireylerin toplumsal sorunlara duyarlılığını artırarak daha sürdürülebilir ve adil toplumların oluşmasına da katkı sağlayabilmektedir. Walter (2016: 6) doğa temelli turizm deneyimlerinin turistlerde çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik bilincini artırdığını belirtmiştir. Bu tür dönüşümler bireylerin kendi yaşamlarıyla birlikte bireyin içinde bulunduğu toplumları da olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Dönüşüm kavramı, bireylerin yaşamlarında derin ve kalıcı değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreçtir. Turizm deneyimleri, bireylerin dönüşümsel öğrenme süreçlerini tetikleyerek onların kendilerini, başkalarını ve dünyayı yeniden anlamlandırmalarına olanak tanımaktadır. Bu bakımdan turizm sektöründe dönüşüm odaklı deneyimlerin tasarlanması ve desteklenmesi bireylerin kişisel gelişimlerine ve toplumsal farkındalıklarına katkı sağlayabilir.

Poutiatine (2009: 192) dönüşüm kavramını anlamak ve bu süreci değişimden ayıran temel ilkeleri açıklamak için 9 temel ilke belirtmiştir. Bu ilkeler; bireyler, organizasyonlar ve toplumlar için aynı ölçüde geçerli olup dönüşümün çok katmanlı ve kapsamlı bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Dönüşüm sadece yüzeysel bir değişimden ziyade kişinin inançlarını, değerlerini, dünya görüşünü ve hatta kimliğini yeniden şekillendiren derin bir süreçtir (Mezirow, 1991; Cranton, 1994; Dirkx, 2006: 2). Poutiatine (2009: 192) dönüşüm kavramının temel ilkeleri olarak aşağıda bulunan maddeleri sıralamıştır:

• Dönüşüm ile değişim eş anlamlı değildir.

Dönüşüm değişimden farklı olarak, belirli bir başlangıç ve bitiş noktası olan kesintili ve radikal bir değişim türüdür (Levy ve Merry, 1986; Cranton, 1994; Quinn, 1996; Mezirow 2000). Değişim ise genellikle geçmişin bir uzantısı olarak rasyonel planlama ve analiz süreçleriyle gerçekleşmekte ve mevcut varsayımları sorgulamamaktadır. Değişimler; sınırlı bir kapsamda gerçekleşmektedir, tersine çevrilebilmektedir ve bireyin kontrolü altındadır (Quinn, 1996). Buna karşılık, dönüşüm bireyin inançlarını eleştirel bir şekilde sorgulamasını, köklü ve anlamsal bir değişim yaşamasını ve yeni bir dünya görüşü oluşturmasını gerektirmektedir (Mezirow, 1991: 95; Dirkx, 2006: 7). Dönüşüm süreci bireyin aktif katılımını ve bilinçli bir seçim yapmasını zorunlu kılmaktadır. Dönüşüm kendiliğinden

gerçekleşmemekte aksine birey tarafından tercih edilmektedir (Quinn, 2004: 24). Dönüşüm bireyin bilinçli kararı ile başlayan ve birey yaşamının birçok boyutunu etkileyen bir süreçtir.

• Dönüşüm değişime razı olmaktır.

Dönüşüm; bireyin mevcut dünya görüşünü, inançlarını ve anlam yapılarını kökten değiştiren bir süreçtir ve bu sürecin temelinde bireyin rızası yatmaktadır (Mezirow, 1991; Cranton, 1994; Dirkx, 2006). Değişim süreçleri dış güçler tarafından sınanabilirken dönüşüm sadece bireyin bilinçli ve gönüllü katılımıyla gerçekleşmektedir (Quinn, 1996; Mezirow, 2000). Dönüşüm genellikle bir "*yönelim bozan ikilem*" ya da bireyin mevcut anlam sistemlerini sarsan tetikleyici bir olayla başlamaktadır (Mezirow, 2000). Yaşanan bu tür deneyimler bireyi ya yeni bilgiyi reddetmeye veya yapıcı bir şekilde bu bilgiyle etkileşime girerek bireyin anlam yapısını yeniden şekillendirmeye yönlendirmektedir (Cranton, 1994). Dönüşüm sürecinin amacı, bireyin dünya görüşünü genişleterek daha kapsamlı bir anlam perspektifi oluşturması ve bu süreçte kendini yeniden tanımlamasıdır (Mezirow, 2000; Dirkx, 2006). Dönüşüm yalnızca bir değişim değil bireyin kimliğini ve anlam oluşturma kapasitesini derinlemesine yeniden yapılandıran bir öğrenme sürecidir.

• Dönüşüm ikinci dereceden bir değişimdir.

Levy ve Merry (1986) örgütsel değişim bağlamında birinci derece ve ikinci derece değişim kavramlarını tanımlayarak dönüşümün özelliklerini açıklamıştır. Birinci derece değişim; sistemin özünü değiştirmeyen, mevcut uygulamaların mantıksal bir uzantısı olan sürekli ve dışsal güçlerin etkisiyle gerçekleşen değişimlerdir. İkinci derece değişim; paradigmatik bir sapmayı içeren çok boyutlu, radikal ve kesintili bir değişimdir. Bu değişim bireylerin veya organizasyonların dünya görüşlerini ve temel yapılarını yeniden şekillendirmektedir (Levy ve Merry, 1986). Kegan (2000) ikinci derece değişimi bireyin mevcut zihin yapısını yeniden yapılandırdığı dönüşümsel bir öğrenme süreci olarak tanımlamış ve bu tür değişimin yalnızca yeni bilgi ve beceriler gerektirmekle kalmayıp, bireyin anlamlandırma sistemini köklü bir şekilde yeniden inşa ettiğini belirtmiştir.

• Dönüşüm yaşamın tüm yönlerini etkiler.

Dönüşüm bireyin kimliğini oluşturan çok katmanlı ve çok boyutlu bir süreçtir. Tolliver ve Tisdell (2006: 37) dönüşümsel öğrenmenin rasyonel, duygusal, manevi, hayal gücü, bedensel ve sosyo-kültürel alanları içeren bütünsel bir yaklaşımla en iyi şekilde kolaylaştırılabileceğini ifade etmiştir. Korthagen (2004: 80) bu anlayışı, bireyin özünden çevresine kadar altı katmandan oluşan soğan modeli ile açıklamıştır. Bu modelde, bireyin değişmeyen (çekirdeği) misyonu, kimliği, inançları, yetkinlikleri, davranışları ve çevresi arasında geçirgen bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Dönüşüm bu katmanların birkaçını değil tamamını etkileyen radikal bir yeniden yapılanmayı gerektirmektedir (Levy ve Merry, 1986). Korthagen'e (2004:80) göre dönüşüm süreci bir bireyin tüm bu düzeylerde eşzamanlı değişimini içerir ve bir kez başladığında, bireyin kimliği ve anlamlandırma sistemleri geri döndürülemez şekilde yeniden yapılandırılır. Böylece dönüşüm, sadece davranışsal değişimden ziyade bireyin bütünsel olarak yeniden inşa edildiği, paradigmatik bir kaymayı ifade eder.

• Dönüşüm geri döndürülemezdir.

Dönüşümsel değişimin en belirgin özelliklerinden biri de geri döndürülemez bir etki yaratmasıdır. Dönüşüm bireyin yaşamının tüm boyutlarını etkileyen sistematik bir yapıdadır ve bu nedenle öğrenilen değişim geriye alınamamaktadır. Quinn (1996) dönüşümü derin değişim olarak tanımlayarak geçmişle uyumsuz geniş kapsamlı ve genellikle geri döndürülemez bir süreç olduğunu belirtmektedir. Ancak bu geri döndürülemezlik dönüşümün yüksek risk taşıyan bir süreç olmasına da neden olmaktadır çünkü dönüşüm sonrası oluşan yeni dünya görüşünün sonuçları bazen bireyin beklentileriyle örtüşmeyebilmektedir. Dönüşüm bireyin dünya görüşünü genişleterek daha bireye daha büyük bir resim sunmaktadır (Mezirow, 1991; Quinn, 1996, 2004).

- Dönüşüm vazgeçmektir.

Dönüşümsel değişim bireyin kontrolü bırakmasını ve belirsizlikle yüzleşmesini gerektiren dünya görüşünü kökten değiştiren bir süreçtir (Quinn, 1996). Bu süreç, mevcut düşünce ve davranış kalıplarını bozarak bireyi bilinmeyenle etkileşime zorlamakta ve bireyin anlam sistemlerini yeniden yapılandırmaktadır (Levy ve Merry, 1986). Michel ve Wortham (2009: 16-18) belirsizliğin azaltılmasının dönüşümü engellediğini ancak belirsizliğin kabul edilmesinin dönüşümsel değişimi kolaylaştırdığını belirtmektedir. Jaakkola (2022: 1) dönüşümün bilinçdışının keşfi ve

bireyin kimlik unsurlarını fark etmesiyle mümkün olduğunu savunmaktadır. Palmer (1998b) bu süreci bireyin kontrol arzusundan vazgeçerek bilinmeyeni kabullenmesi olarak tanımaktadır. Böylece dönüşüm, bireyin belirsizlikle başa çıkma becerisini geliştirerek hem bilinçli hem de bilinçdışı yönlerini bütünleştirdiği radikal bir yeniden yapılandırmadır.

- Dönüşüm, risk, korku ve kayıplar içerir.

Dönüşümsel değişim bireyin dünya görüşünü yeniden yapılandırırken bir de kayıp süreci içermektedir. Anderson ve Anderson (2001: 40) bu süreci eski dünya görüşünün ölümü ve tekrar doğuş olarak tanımlamaktadır. Scharmer (2007:12) bu süreci bireyin eski inançlarını ve davranışlarını sorgulayıp uyumsuz olanları bırakması olarak tanımlamaktadır. Mezirow (1991) ve Cranton (1994) dönüşümün eleştirel bir yansıma gerektirdiğini bu sürecin rasyonel değerlendirme, duygusal zorluklarla başa çıkma ve duygusal zekâyı kullanımını gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte dönüşüm bireyde yalnızlık ve kayıp hissi oluşturabilmektedir bu nedenle dönüşümlerde destekleyici ilişkiler oldukça önemlidir (Scott, 1997:48-49). Senge (1990) ve Scharmer (2007) dönüşümün geçmiş kalıpları tamamen terk etmek yerine askıya almayı ve geçerli olanları entegre etmeyi içerdiğini belirtmektedir.

- Dönüşüm dünya görüşünün genişlemesini gerektirir.

Dönüşümsel öğrenme bireyin paradigmatik yönelimini yeniden yapılandırarak dünya görüşünü genişleten geri döndürülemez bir süreçtir (Quinn, 1996; Anderson ve Anderson, 2001). Bu süreçte eski bilgi, inanç ve değerlerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmekte artık geçerli olmayanların bırakılmakta ve işe yarayanların yeni paradigma ile yeniden bütünleştirilmektedir (Mezirow, 1991; Cranton, 1994). Dönüşüm, bireyin anlam yaratma süreçlerini genişleterek hem dünyayı hem de kendini daha kapsayıcı ve etkili bir şekilde anlamlandırmasını sağlamaktadır (Kegan, 2000; Tolliver ve Tisdell, 2006: 37).

- Dönüşüm büyüme ve bütünlük arayışıdır.

Dönüşümsel sürecin en kritik yönlerinden biri de bireyin bütünlüğe ve öz-bütünleşmeye doğru hareket etmesini sağlayan büyüme ve gelişim yönüdür (Palmer, 2004; Dirkx, 2006). Bu süreç, insanın öz-doğasına sadık kalma ve kendini gerçekleştirme arzusunu içermektedir. Maslow (1970) bu durumu bireyin içsel

doğasıyla uyum içinde bir yaşam sürme gerekliliği olarak tanımlar. Shostrom (1976) kendini gerçekleştirmeyi bireyin içsel kimliğini dış dünyada da aynı şekilde yansıtması olarak açıklarken, Palmer (1998a), bunu kimlik ve eylemler arasında derin bir bütünlük ve uyum sağlama süreci olarak ifade etmektedir. Quinn (1996) dönüşüm perspektifinin bireyin kendisiyle ve çevresel yapılarla derin bir içsel yansıma yoluyla oluştuğunu belirtmektedir. Palmer (2004) bu süreci bireyin iç ve dış dünyasını entegre ettiği, kimlik ve eylemleri arasında uyum sağladığı bir bütünlük hareketi olarak tanımlar.

Her ne kadar günlük kullanımda "değişim" ve "dönüşüm" kavramları birbirinin yerine kullanılabilse de, bu iki kavram akademik bağlamda niteliksel olarak farklı anlamlara sahiptir. Değişim, genellikle yüzeysel, geçici ya da nicel bir farklılaşmayı ifade ederken; dönüşüm daha derinlemesine, yapısal ve kalıcı bir yeniden yapılanmayı ifade etmektedir (Mezirow, 1991; Pritchard vd., 2011: 942). Özellikle eğitim, turizm ve psikoloji gibi alanlarda dönüşüm, bireyin değer sisteminde, dünya görüşünde veya davranış kalıplarında meydana gelen köklü ve anlamlı bir yeniden yapılanmayı temsil etmektedir. Örneğin, bir bireyin seyahat sonrası belirli davranışlarını geçici olarak değiştirmesi bir "*değişim*" olarak değerlendirilebilirken, yaşadığı deneyim sonucunda dünya algısında, kimlik tanımında ya da yaşam tercihinde meydana gelen köklü yeniden yapılandırma "*dönüşüm*" olarak kabul edilmektedir (Lean ve Waterton, 2014). Bu bağlamda, dönüşüm kavramı yalnızca davranışsal düzeydeki farklılaşmalarla birlikte bireyin içsel dünyasında meydana gelen bilişsel, duygusal ve anlamsal değişimleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla dönüşüm, değişimin ötesinde, bireyin kendilik algısını yeniden inşa etmesini içeren daha derinlikli bir süreçtir.

1.3.2. Dönüşümsel Öğrenme Kavramı

Dönüşümsel öğrenme, bireyin dünyayı algılayış biçiminde, inanç sisteminde ve davranışlarında köklü bir değişim meydana getiren, derinlemesine ve anlamlı bir öğrenme türüdür (Mezirow, 1991; Cranton, 2006). Bu öğrenme türü bireyin kendisiyle, çevresiyle ve içinde bulunduğu toplumsal yapı ile kurduğu ilişkilerin sorgulanması ve yeniden yapılandırılması sürecidir (O'Sullivan, Morrell ve O'Connor, 2002; Taylor, 2007). Dönüşümsel öğrenme özellikle yetişkin bireylerin geçmiş deneyimlerini anlamlandırmalarına ve bu deneyimlerden yola çıkarak yeni bakış açıları geliştirmelerine imkan tanımaktadır (Mezirow, 1997; Dirkx, 2001). Bu yönüyle

dönüşümsel öğrenme sadece bilişsel değil duyuşsal, etik ve sosyo-kültürel boyutları da içeren çok katmanlı bir öğrenme süreci olarak tanımlanmaktadır (Illeris, 2014).

Dönüşümsel öğrenme biçimi genellikle bireyin karşılaştığı ikilem sonrasında başlamaktadır (Mezirow, 2000). Birey mevcut varsayımlarının yetersiz kaldığını fark ettiğinde eleştirel düşünme ve yansıtma yoluyla eski varsayımları sorgulamaya başlamaktadır (Brookfield, 2000: 35). Bu süreçte birey anlam perspektiflerinde ve anlam şemalarında kalıcı değişiklikler yaşamaktadır. Özellikle kültürlerarası deneyimler, gönüllü turizm, kriz durumları ya da kişisel travmalar gibi güçlü deneyimler, dönüşümsel öğrenmenin başlangıç noktası olabilmektedir (McIntosh ve Zahra ve 2007: 553-554; Walter, 2016: 8). Dönüşümsel öğrenme sadece sınıf ortamıyla sınırlı değil yaşamın farklı alanlarında deneyim yoluyla da gerçekleşebilmektedir (Tennant, 2005: 102; Dirkx, 2008).

Dönüşümsel öğrenme sürecinde birey, sadece bilgi edinmekle kalmamakta kişi benliğini, değerlerini ve kimliğini yeniden inşa etmektedir (Kegan, 2000: 5; Cranton, 2006). Bu açıdan dönüşümsel öğrenme; bireyin "kim olduğuna" ve "nasıl biri olmak istediğine" dair içsel sorgulamaları içermektedir (Yorks ve Kasl, 2002). Duygular ise bu sürece eşlik eden bir unsur değil, dönüşümün bizzat merkezi olmaktadır (Dirkx, 2001: 63). Özellikle duygu yoğunluğu yüksek olan deneyimler bireyin daha derin anlam katmanlarına ulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Taylor ve Cranton, 2013: 35-36). Bu bakımdan dönüşümsel öğrenme öz-farkındalık, kimlik değişimi ve ahlaki sorumluluk gibi sonuçlara ulaşabilen güçlü bir gelişim süreci olarak değerlendirilmektedir. Özetle dönüşümsel öğrenme kavramı, bireyin bireysel ve toplumsal farkındalık düzeyinde radikal bir yeniden yapılanma yaşamasını ifade etmektedir. Bu öğrenme biçimi sadece eğitsel kazanımlar sağlamakla kalmamakta, bireylerin yaşama dair değerlerini, davranışlarını ve toplumsal rollerini dönüştürme potansiyeli de taşımaktadır (O'Sullivan, 1999; Mezirow ve Taylor, 2009). Özellikle güncel eğitim yaklaşımları ve deneyim temelli öğrenme ortamlarında dönüşümsel öğrenmenin rolü giderek artmaktadır (Taylor ve Cranton, 2012). Bireylerin yalnızca bilgiye ulaşmaları ve bu bilgiyi yaşamla bütünleştirerek kendilerini yeniden inşa etmeleri, dönüşümsel öğrenmenin temel dinamiğini oluşturmaktadır (Illeris, 2014; Kokkos vd., 2015: 299).

1.3.3. Dönüşümsel Öğrenme Kuramı

Dönüşümsel öğrenme kuramı, ilk olarak yetişkin eğitimi araştırmacısı Jack Mezirow tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir. Dönüşümsel öğrenme Mezirow (2003: 58-59) tarafından "*kişinin sorunlu olduğunu düşündüğü referans çevresini zihinsel alışkanlıklarını, anlam perspektiflerini ve zihniyetlerini daha kapsayıcı, açık, yansıtıcı ve değişime duyarlı hale getirecek şekilde dönüştürme*" süreci olarak ifade edilmektedir. Mezirow (1997, 2000) öğrenmenin yalnızca davranışsal değil bilişsel, duygusal ve kimliksel dönüşümle ilişkili olduğunu savunarak dönüşümsel öğrenme kuramını ortaya koymuştur. Kuramın temel varsayımı, bireyin anlam yapılarını değiştirmeden kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşemeyeceğidir. Kurama göre birey, yalnızca bilgiyi işlememeli, bu bilgiyi hangi çerçeveden gördüğünü de sorgulamalıdır (Cranton, 2006: 13).

Kuram özellikle yetişkin eğitimi, yükseköğretim, liderlik gelişimi, turizm eğitimi, çevre eğitimi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları gibi alanlarda yaygın biçimde uygulanmaktadır (Taylor ve Cranton, 2012; Kokkos vd., 2015). Örneğin; gönüllü turizmde bireylerin farklı kültürel bağlamlarda yaşadığı yoğun deneyimler sayesinde kendi değer sistemlerini sorgulamaları ve empati yeteneklerini geliştirmeleri, bu kuram çerçevesinde dönüşümsel öğrenme olarak yorumlanmaktadır (McIntosh ve Zahra, 2007). Benzer şekilde travma sonrası öğrenme, afet deneyimleri ve sanatsal deneyimler dönüşümsel öğrenmeye zemin hazırlayabilmektedir (Yorks ve Kasl, 2002: 180-183).

Dönüşümsel öğrenme kuramı, bireyin sadece bilgi edinmesini değil, kendini yeniden tanımlamasını ve toplumsal rollerini yeniden anlamlandırmasını sağlayan güçlü bir pedagojik çerçeve sunmaktadır. Bu kuram bireylerin eleştirel düşünme, öz-farkındalık ve etik sorumluluk gibi beceriler geliştirmesine katkıda bulunmaktadır (Mezirow ve Taylor, 2009; Taylor ve Cranton, 2013). Özellikle günümüzde hızla değişen sosyal, kültürel ve teknolojik çevrede bireylerin anlam dünyalarını sorgulaması ve kendilerini yeniden inşa edebilmesi dönüşümsel öğrenmenin hem bireysel hem toplumsal düzeyde önemini artırmaktadır.

Tablo 2 Mezirow'un (1978) dönüşümsel öğrenme sürecinin on aşamasını içeren çalışmasından uyarlanmıştır. Bu tabloda dönüşümsel öğrenme süreci turizm

ilişkisiyle örnekle açıklanarak, dönüşümsel öğrenme sürecinin daha somut bir hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 2

Dönüşümsel Öğrenme Sürecinin On Aşaması

Aşama	*Açıklama*	*Turizm Bağlamındaki Örnek*
Şok Edici Deneyim	Bireyin mevcut inançlarını sarsan bir deneyim yaşaması, öğrenme sürecini başlatır.	Bir turistin, kendisine yabancı olan bir kültüre dair şaşırtıcı bir deneyim yaşaması, örneğin, bir festivaldeki ritüellere katılması.
Bilinçlenme	Birey, yaşadığı deneyimi içsel olarak sorgular ve suçluluk ya da utanç duyguları gelişebilir.	Turist, kültürel bir etkinlikte yerel gelenekleri ve değerleri anlamakta zorlanarak, kendi önyargılarının farkına varır.
Yeni Perspektiflere Açılma	Birey, kendi inançlarını eleştirir ve bu inançların dayandığı varsayımları sorgular.	Turist, farklı bir toplumun sosyal yapısını gözlemleyerek, kendi toplumunun normlarını sorgulamaya başlar.
Alternatif Perspektifler Arayışı	Birey, başkalarının da benzer deneyimler yaşadığını fark eder.	Seyahat ettiği yerin yerel halkıyla iletişim kurarak, benzer yaşantıları ve değerleri paylaşan insanları keşfeder.
Yeni Perspektiflerin Denenmesi	Birey, yeni bakış açılarını ve öğrenilen dersleri yaşamına entegre etmeye başlar.	Turist, seyahat ettiği yerin geleneksel yemeklerini denemeye başlar ve daha açık fikirli olur.
Bağlantılılık ve Destek	Yeni kimlik ve becerilerle, birey daha özgüvenli hale gelir ve yeni ilişkiler kurar.	Turist, farklı bir kültürle etkileşimde bulunarak, bu toplumla daha derin ilişkiler kurmaya başlar ve daha çok empati geliştirir.
Yeni Kimlik Oluşumu	Birey, eski kimliğini dönüştürür ve yeni bir kimlik inşa eder.	Turist, farklı kültürlerle etkileşim sayesinde kendi kimlik anlayışını dönüştürür ve daha uluslararası bir bakış açısına sahip olur.
Kişisel Yansıtma	Birey, yeni kimlik ve değerlerle toplumsal yaşama yeniden entegre olur.	Turist, seyahat sonrası topluma dönüp, yerel kültür ve gelenekleri saygıyla karşılamaya başlar ve kendi değerlerini sorgular.
Yeni Değerler ve İnançlar Kazanma	Birey, dönüşüm süreci sonunda yeni inançlar ve değerler geliştirir.	Turist, diğer kültürlere saygı gösterme ve çevreye duyarlı olma gibi yeni değerleri benimser.
Yapısal Değişim	Birey, yeni perspektiflerini tüm yaşamına entegre eder ve değişim kalıcı hale gelir.	Seyahatin ardından turist, dünya görüşünü genişletir ve daha çok seyahat etme ve farklı kültürlere saygı gösterme kararı alır.

Kaynak: Mezirow (1978)

Tablo 2'de dönüşümsel öğrenme sürecinin aşamaları ve bir turistin seyahati sırasında karşılaştığı kültürel farklılıklarla nasıl bir dönüşüm geçirebileceği üzerinden açıklanmıştır. Örneğin; bir turistin kendi kültürel önyargılarını fark etmesi, yeni bakış

açıları kazanması ve toplumsal değerlere dair daha geniş bir perspektife sahip olması, dönüşümsel öğrenmenin tipik bir örneğidir.

Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramına göre öğrenme süreci, bireyin yerleşik anlam perspektiflerinin sorgulanmasına yol açan sarsıcı bir deneyimle başlamaktadır Bu tür deneyimler, bireyin mevcut inançlarını, değerlerini ve varsayımlarını geçersiz kılan ya da onlarla çelişen yaşantılar şeklinde ortaya çıkmakta ve bireyin anlam dünyasında bir bozulma yaratarak anlam perspektifinin sarsılması (disorienting dilemma) olarak tanımlanmaktadır. Bu aşama, bireyin içinde bulunduğu anlam dünyasında rahatsızlık yaratarak eleştirel düşünme sürecini tetiklemektedir. Turizm bağlamında değerlendirildiğinde ise, özellikle hüzün turizmi kapsamında yaşanan duygusal ve bilişsel yoğunluk içeren deneyimler, bireyin benlik algısını ve toplumsal kimlik değerlendirmesini yeniden yapılandırmasına yol açabilecek niteliktedir (Mezirow, 1991; Lean, 2009; Buda, 2015: 49-50). Bu sürecin ilerleyen aşamalarında birey, söz konusu deneyimi eleştirel bir bakış açısıyla analiz etmeye başlamaktadır. Öncelikle yaşanan rahatsızlığın nedenleri sorgulanır, ardından birey alternatif anlam çerçevelerini değerlendirmeye açık hale gelmektedir. Bu süreçte, yeni rollerin denenmesi, kişilerarası ilişkilerde farklı tutumların gözlemlenmesi ve bireyin benlik algısında köklü dönüşümler meydana gelmektedir (Taylor, 2007). Kuramsal bağlamda bu durum, Mezirow'un tanımladığı dönüşümsel öğrenme sürecinin bilişsel çözümleme, yansıtıcı düşünme ve aksiyona yönelik yeniden yapılanma aşamalarını kapsamakatdır.

Dönüşümsel öğrenme süreci nihayetinde bireyin içselleştirdiği yeni anlam yapılarının davranışlarına yansımasıyla sonlanmaktadır. Bu noktada birey, deneyimle kazandığı farkındalıkla daha eleştirel, bilinçli ve etik kararlar alabilen bir konuma gelmektedir. Dönüşüm, yalnızca bilişsel bir yeniden yapılanma değil, aynı zamanda bireyin tutum, değer ve davranışlarında gözlemlenebilen kalıcı değişiklikleri de kapsamaktadır (Cranton, 1994; King, 2009). Bu bağlamda bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, hüzün turizmi kapsamında yaşanan duygusal ve bilişsel deneyimlerin, dönüşümsel öğrenme aracılığıyla ziyaretçilerde anlamlı bir davranışsal ve tutumsal dönüşüme yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

1.3.4. Hüzün Turizminde Dönüşümsel Öğrenme

Hüzün destinasyonları ziyaretçilere sadece geçmişi tanıtma işlevi görmemekte ve bireyin kendilik bilinci, etik değerleri ve toplumsal konumuna dair sorgulamalara neden olacak kadar güçlü deneyimler üretme potansiyeline sahiptir (Sharpley, 2005; Seaton, 2009). Bu açıdan hüzün turizmi sadece tüketim temelli bir faaliyetten ziyade dönüşümsel bir öğrenme süreci oluşturabilen bir deneyim alanı olarak ele alınmaktadır. Turistlerin bir savaş alanını, bir toplama kampını ya da bir felaket anıtını ziyaret ederken hissettiği duygusal yoğunluk, turistin benlik algısında, değer dünyasında ve toplumsal farkındalığında kalıcı değişikliklere yol açabilmektedir.

Jack Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramı, bu türden öğrenme süreçlerinin açıklanmasında yetkin bir teorik çerçeve sunmaktadır. Hüzün turizminde yaşanabilen ikilemler ziyaretçilerin daha önce soyut olarak bildiği bir toplumsal travmayla fiziksel olarak karşı karşıya gelmesi ve bu karşılaşmanın kişisel değer sistemiyle çelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Gelibolu'daki bir şehitliğe ya da Auschwitz'teki bir toplama kampına yapılan ziyaret, ziyaretçinin kendi ulusal tarih anlatısı ve insani değerleriyle yüzleşmesini sağlayabilmektedir. Bu yüzleşme, dönüşümsel öğrenmenin ilk adımı olan öz-eleştirel düşünme sürecini başlatmaktadır.

Hüzün turizmi deneyimlerinin dönüşümsel etkisi sadece bireyin bilgisel düzlemdeki değişimiyle sınırlı kalmamakta bu süreç duygusal, ahlak ve kimliksel yeniden yapılanmaları da içermektedir (Dirkx, 2001; Cranton, 2006: 13). Mezirow'un on aşamalı dönüşüm modeli bozucu ikilemden başlayarak empati geliştirme, davranış alternatifleri oluşturma ve yeni perspektifin yaşama entegre edilmesine kadar uzanan süreç bu tür turistik deneyimlerle örtüşmektedir. Ziyaretçiler destinasyonlarda karşılaştığı anlatılar, görseller, sessizlik ve sembolik yapılar aracılığıyla sadece tarihi öğrenmekle kalmamakta topluma ve insanlığa dair yeniden düşünme fırsatı yakalamaktadır. Bu da dönüşümsel öğrenmenin merkezinde yer alan "kendilik ve anlam sorgulaması"nı tetiklemektedir.

Özellikle savaş alanları, soykırım müzeleri ve trajik anıtlar, bireyin empatik kapasitesini genişleten ve değer sistemini yeniden gözden geçirmesine neden olan güçlü alanlardır (Dunkley vd., 2011; Walter, 2016). Bu destinasyonlarda ziyaretçiler yalnızca geçmişte yaşananları gözlememekte olaylara dair kişisel sorumluluk, suçluluk, sessizlik ya da adalet gibi duygularla da karşılaştırmaktadır. Bu tür duygular,

Mezirow'un dönüşümsel öğrenme sürecine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Ziyaretçiler bu süreçte yalnızca başkalarını değil kendi sosyal rollerini ve ahlaki duruşunu da yeniden değerlendirmektedir. Bu durum çoğu zaman yüzeysel turistik deneyimlerin çok ötesinde, içsel bir yeniden doğuşa neden olabilmektedir.

Ziyaretçiler üzerinde yapılan nitel araştırmalar bu öğrenme biçiminin kalıcı olduğunu göstermektedir. Örneğin; Topcu ve Gültekin (2022) Gelibolu savaş alanında yaptığı araştırmada, birçok katılımcının ziyaret sonrasında yalnızca tarihi bilgi edinmediği ziyaretçilerin savaşa, milliyetçiliğe ve insan kaybına dair düşüncelerini de sorgulamaya başladığı belirtilmiştir. Benzer şekilde McIntosh ve Zahra (2007: 550) gönüllü turizm ve hüzün turizminin kesiştiği noktalarda bireylerde "katartik dönüşüm" yaşandığını belirtmişlerdir. Bu tür deneyimler, bireyin kimlik inşasında, vatandaşlık algısında ve ahlaki sorumluluğunda dönüşüm yaratan güçlü etkiler ortaya koymaktadır.

Hüzün turizmi ziyaretçilerin sadece mekânsal değil tarihi ve duygusal bağlamlarla da yüzleşmesine olanak sağlayarak dönüşümsel öğrenmeyi desteklemektedir. Türkiye'de Gelibolu, Sivas/Madımak Oteli gibi mekânlar bu bağlamda toplumsal acıların hatırlanmasına imkân tanırken, ziyaretçilere empati, uzlaşma ve yeniden düşünme fırsatları sunmaktadır (Cengiz, 2017: 52; Ekici, 2018: 12). Ziyaretçiler bu mekanlarda sadece kendi toplumlarının mağduriyetlerini değil ötekinin acısını da tanıdığında daha bütüncül ve insani bir bakış açısı geliştirme imkânı bulmaktadır. Bu durum dönüşümsel öğrenmenin bireysel gelişimin ötesinde toplumsal hafızanın çoğulculuğunu destekleyen bir işlev üstlendiğini göstermektedir (Altaş, 2009).

Sonuç olarak, hüzün turizmi ziyaretçilerine sadece dış dünyayla değil, kendi iç dünyasıyla da derin bir hesaplaşma yaşayabilme ve öğrenebilme olanağı sunmaktadır. Bu tür deneyimlerin dönüşümsel potansiyeli, rastlantısal değil, bilinçli olarak tasarlanmış anlatılar, sembolik mekânlar ve rehberlik pratikleriyle desteklendiğinde daha da etkili hale gelmektedir. Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramı, hüzün turizminin pedagojik potansiyelini anlamak için oldukça güçlü bir kuramsal araçtır. Bu bağlamda, hüzün turizminin sadece geçmişi anmakla kalmayıp bireyde kalıcı öğrenmeler ve kimliksel dönüşümler oluşturma kapasitesi olduğu kabul edilmelidir.

1.4. DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER ve HİPOTEZ GELİŞTİRME

Bu bölümde, çalışmanın teorik çerçevesi doğrultusunda belirlenen değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınmış ve bu ilişkilerden yola çıkılarak geliştirilen hipotezlere yer verilmiştir. Araştırmada incelenen değişkenlerin birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğu literatürdeki önceki bulgular ve yaklaşımlar ışığında açıklanmıştır. Hipotezler, değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini test edilebilir hale getirmek amacıyla oluşturulmuş ve araştırma modelinin ampirik olarak sınanmasına olanak sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda, her bir hipotez, literatürdeki mevcut çalışmalarla ilişkilendirilerek gerekçelendirilmiş ve araştırmanın bilimsel geçerliliğini güçlendirecek şekilde sunulmuştur.

1.4.1. Araştırma Hipotezleri

Dönüşümsel turizmle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, bu turizm türünün literatürde belirli çalışmalara konu edinildiği görülmektedir. Bu çalışmalar, dönüşümsel turizmin bireylerin destinasyon deneyimlerini derinleştirerek tekrar ziyaret etme niyetini artırdığı ve olumlu ağızdan ağıza iletişimi teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca dönüşümsel deneyimlerin, turistlerin kişisel farkındalıklarını ve değer algılarını dönüştürerek, seyahat sonrası davranışlarını şekillendirdiği vurgulanmaktadır (Kirillova vd., 2017b: 11; Walker ve Weiler, 2016; Soulard vd., 2021; Godovykh ve Taşçı, 2022; Amaro vd., 2024).

Turizm literatüründe, bireylerin yaşadıkları duygusal deneyimlerin düşünsel ve/veya davranışsal değişimleri tetikleyebileceğine dair çeşitli araştırmalar mevcuttur (Hosany ve Gilbert, 2010: 521; Dolnicar, 2023: 329; Ramkissoon, 2023). Kirillova vd., (2017a: 1) duygusal açıdan anlamlı seyahat deneyimlerinin, bireylerin değer sistemlerinde ve davranışlarında belirgin değişimlere yol açtığını ortaya koymuştur. Walker ve Weiler (2016: 17-18) katılımcıların yoğun duygusal deneyimler yaşadığı dönüşümsel turizm etkinliklerinin, daha sürdürülebilir davranış kalıplarını benimsemelerine ve çevresel farkındalık geliştirmelerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Soulard vd. (2021: 12) duygusal olarak etkileyici deneyimlerin, bireylerin sosyal sorumluluk ve toplumsal bağlılık gibi konularda daha aktif hale gelmesine olanak tanıdığını belirtmiştir. Godovykh ve Taşçı (2022: 3) ise güçlü duygusal deneyimlerin, empati geliştirme, başkalarına yardım etme ve çevresel duyarlılık gibi değişimlerle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Amaro vd., (2024: 3)

duygusal deneyimlerin, bireylerin tutum ve davranışlarında anlamlı ve uzun vadeli dönüşümler oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu bulgular duygusal deneyimler ile dönüşüm arasında güçlü bir ilişkinin varlığını desteklemektedir. Literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda bireylerin hüzün turizmi destinasyonu ziyaretleri sonucunda yaşadıkları duygusal deneyimlerin bireylerde bir dönüşüm oluşturabileceği varsayımına dayanarak aşağıda belirtilen H_1 hipotezi oluşturulmuştur.

H_1: *Katılımcıların duygusal deneyimlerinin dönüşümleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır*.

Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme teorisi, bireylerin edindikleri bilişsel deneyimlerin, mevcut inanç ve değer sistemlerini sorgulamalarını ve yeniden yapılandırmalarını sağladığını belirtmektedir. Kirillova vd., (2017b: 8) bilişsel olarak anlamlı seyahat deneyimlerinin, bireylerin düşünce kalıplarını ve tutumlarını yeniden şekillendirdiğini ifade etmiştir. Walker ve Weiler (2017) bilgi ve farkındalık düzeyini artıran bilişsel deneyimlerin, katılımcıların sürdürülebilir davranışları benimseme eğilimini güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Soulard vd., (2021: 14) anlamlı bilişsel etkileşimlerin bireylerin sosyal ve çevresel duyarlılıklarını artırarak davranışsal değişimlere katkı sağladığını vurgulamıştır. Godovykh ve Taşçı (2022: 3) bilişsel deneyimlerin, empati, çevresel farkındalık ve sosyal sorumluluk gibi davranışsal değişimlerle yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Amaro vd., (2024: 7) bilişsel deneyimlerin bireylerin eleştirel düşünme, anlam oluşturma ve davranışsal uyum kapasitelerini artırdığını belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda bilişsel deneyimlerin kişilerde dönüşüm oluşturabileceği varsayımıyla aşağıda bulunan H_2 hipotezi oluşturulmuştur.

H_2: *Katılımcıların bilişsel deneyimlerinin dönüşümleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır*.

Duygusal deneyimler bireylerin anlam inşası süreçlerinde kritik bir rol oynamakta ve öğrenmenin niteliğini dönüştürücü bir şekilde etkileyebilmektedir. Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramına göre; bireylerin yaşadıkları duygu yüklü deneyimler bireylerin daha önceki varsayımlarını sorgulamalarına neden olabilmekte ve bu sorgulama süreci bakış açılarının yeniden yapılandırılmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bu bağlamda, duygusal deneyimler dönüşümsel öğrenmenin bir tetikleyicisi olarak işlev görebilmektedir.

Lean (2012: 159) turistlerin duygusal deneyimlerinin turistlerde sadece anlık tatminler sağlamadığını, bu deneyimlerin bireylerde daha derin öğrenme ve kişisel dönüşüm süreçlerini başlattığını belirtmiştir. Benzer şekilde; Kirillova vd., (2017a: 3) de duygusal deneyimlerin turistlerde içsel farkındalık yaratabileceğini ve bu farkındalığın dönüşümsel öğrenmeye zemin hazırladığını ifade etmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıda bulunan H_3 hipotezi, duygusal deneyimlerin bireylerde dönüşümsel öğrenmeyi tetikleceğini varsayarak oluşturulmuştur.

H_3: *Katılımcıların duygusal deneyimlerinin dönüşümsel öğrenmeleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır*.

Illeris (2014: 151) dönüşümsel öğrenmenin yalnızca duygusal değil, yoğun bilişsel katılımı da gerektirdiğini ve bireyin öğrenme sürecinde zihinsel olarak aktif olmasının, öğrenmenin kalıcılığı ve içselleştirilmesi açısından kritik olduğunu ifade etmektedir. Reisinger (2013: 173) ise seyahat eden bireylerin yeni kültürlerle karşılaşması yoluyla edindikleri bilişsel farkındalıkların dünya görüşlerinde ve değer yargılarında önemli değişiklikler meydana getirdiğini belirtmiştir. Bu tür bilişsel deneyimler sadece bilgi edinimi değil bireylerin düşünce yapısını gözden geçirmesine neden olan dönüşümsel bir öğrenme süreci başlatabilmektedir. Literatürden elde edilen bu bilgiler doğrultusunda aşağıda H_4 hipotezi geliştirilmiştir.

H_4: *Katılımcıların bilişsel deneyimlerinin dönüşümsel öğrenmeleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.*

Dönüşümsel öğrenme süreci sadece bilgi edinimiyle sınırlı kalmamakta bireylerin benlik algısı, karar alma biçimi ve davranışlarını da kökten değiştirebilmektedir. Bu açıdan dönüşümsel öğrenme, bireylerde zihinsel ve duygusal olarak bir farkındalık oluşturmakta ve bu farkındalık davranışsal ve/veya tutumsal bir dönüşüm ile sonuçlanabilmektedir (Taylor, 2007).

Turizm bağlamında dönüşümsel öğrenme sonucunda bireyler sadece yeni bilgiler edinmekle kalmamakta; yaşam tarzı, tüketim tercihleri ve dünya görüşünde de anlamlı dönüşümler yaşayabilmektedirler (Reisinger, 2013: 22-23; Kirillova vd., 2017b: 11). Anlamlı ve etkileyici turistik deneyimlerle gerçekleşen etkili bir öğrenim süreci bireyin düşünme, hissetme ve hareket etme biçimlerinde kalıcı değişikliklere yol açabilmektedir. İlgili literatüre göre, dönüşümsel öğrenme davranışsal ve/veya tutumsal dönüşümlerle sonuçlanmaktadır. Bu bilgilere göre dönüşümsel öğrenme

süreciyle dönüşüm arasında bir ilişkinin olduğu varsayılmış ve aşağıda bulunan H_5 hipotezi oluşturulmuştur.

H_5: *Katılımcıların dönüşümsel öğrenmelerinin dönüşümleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.*

Duygusal deneyimler bireyin anlamlandırma süreçlerinde güçlü bir tetikleyici işlevi görerek, dönüşümsel öğrenme süreçlerini başlatmakta ve bu öğrenme süreci sonucunda bireyler duygusal olarak etkilendiği deneyimi yeniden yorumlamakta ve önceki varsayımlarını sorgulayarak yeni bakış açıları kazanmaktadırlar (Mezirow, 1991, Cranton, 2006: 15).

H_6 hipotezinde bu süreç bir aracılık ilişkisi olarak tanımlanmıştır. Duygusal deneyimler tek başına doğrudan bir dönüşüm yaratmayabilirler fakat bireyler bu duygusal deneyimi dönüştürücü bir öğrenme süreciyle deneyimlediğinde bu sürecin davranışsal veya tutumsal dönüşümlere dönüşebileceği varsayılmıştır. Diğer bir ifadeyle dönüşümün yaşanabilmesi için duygusal deneyimin anlamlı bir öğrenme süreciyle içselleştirilmesi gerekmektedir. Varsayıma göre dönüşümsel öğrenme süreci duygusal deneyim ile dönüşüm arasındaki temel aracı mekanizmadır.

Lean (2012: 157) turistlerin duygusal yoğunluğu yüksek deneyimlerinin, ancak bu deneyimlerin birey tarafından içselleştirilerek yeniden yorumlandığında kalıcı dönüşümlere yol açtığını belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda dönüşümün temelini sadece duygusal deneyimlerin değil bu deneyimlerin dönüşümsel öğrenme süreci sonucunda ortaya çıkabileceği varsayımına dayanarak aşağıda bulunan H_6 hipotezi oluşturulmuştur.

H_6: *Duygusal deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisinde dönüşümsel öğrenmenin aracılık rolü vardır.*

Dönüşümsel öğrenme kuramına göre, bireylerin sahip olduğu inançlar ve varsayımlar, yeni bilişsel uyaranlarla karşılaştığında bireyler bir sorgulama süreci yaşamakta ve bu süreç anlamlı öğrenmelerin yanı sıra davranışsal ve tutumsal dönüşümlerle sonuçlanabilmektedir (Mezirow, 1991; Cranton, 2006: 16). Bireylerin yaşadığı bu bilişsel deneyimler bireylerin çelişkili kavramlara maruz kalması ya da farklı bakış açılarıyla karşılaşması, doğrudan bir dönüşümle değil dönüşümsel bir öğrenme süreci aracılığıyla olabilmektedir.

Turizm literatüründe de bu varsayımı destekleyen araştırmalar mevcuttur. Özellikle kültürel temas, yeni bilgi ve dünya görüşüyle karşılaşma gibi bilişsel zorluklar, bireylerde dönüşümün yaşanmasına neden olmaktadır (Reisinger, 2013: 38; Pung vd., 2020: 2-4). Ancak bu dönüşüm, yalnızca bilgiyle karşılaşmakla değil bu bilgi üzerine düşünmek, içselleştirmek ve anlamlı değişim üretmekle mümkün olacaktır. Dolayısıyla aşağıda bulunan H_7 hipotezi bilişsel deneyimler ile dönüşüm arasındaki ilişkinin doğrudan değil dönüşümsel bir öğrenme süreciyle oluşabileceğini varsayarak oluşturulmuştur.

H_7: *Bilişsel deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisinde dönüşümsel öğrenmenin aracılık rolü vardır.*

İKİNCİ BÖLÜM

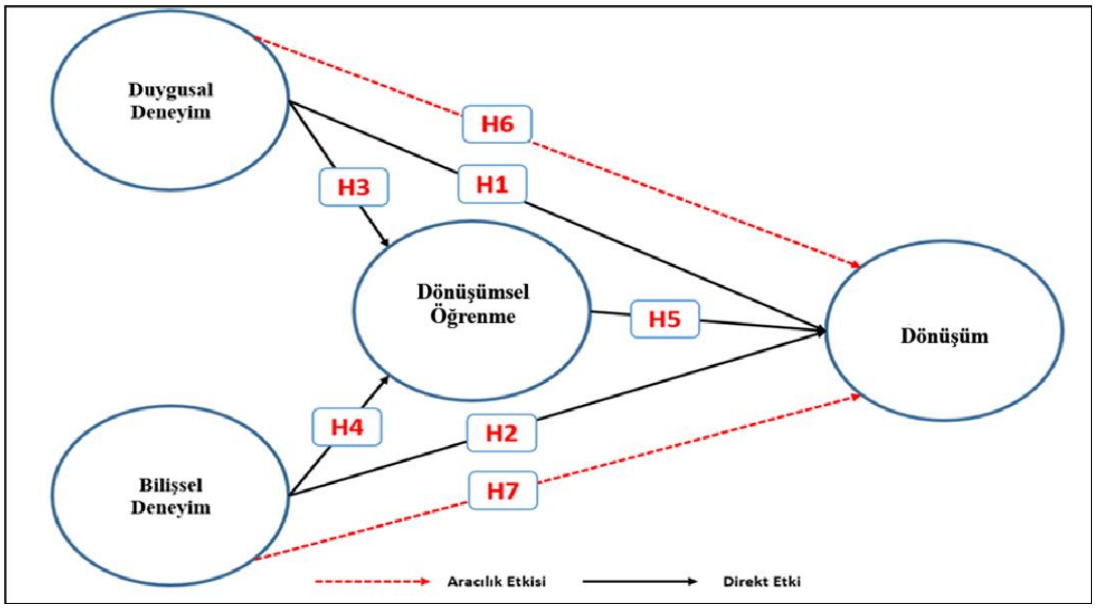
YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada bilişsel ve duygusal deneyimlerin dönüşümsel öğrenme süreciyle ile olan ilişkisi ve bu öğrenme sürecinin bireylerde davranışsal/düşünsel bir dönüşüm oluşturma potansiyeli incelenmektedir. Araştırma modeline göre, bağımsız değişkenler bilişsel ve duygusal deneyimlerdir. Bu değişkenler, bireylerin seyahat deneyimleri sırasında yaşadıkları anlam oluşturma süreçlerini temsil etmektedir. Aracı değişken olarak dönüşümsel öğrenme, bireylerin deneyimlerini yeniden değerlendirme ve bu süreçte mevcut algılarını yeniden yapılandırma kapasitesini ifade etmektedir. Bağımlı değişken ise bireylerde meydana gelen dönüşümler olup, bu dönüşüm davranışsal, duygusal ve düşünsel düzeylerde gerçekleşen dönüşümleri kapsamaktadır. Model, Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme teorisinden yola çıkarak, bireysel deneyimlerin anlamlı öğrenme süreçlerine ve bu süreçlerin nihai olarak kapsamlı bir dönüşüme nasıl katkı sağladığını açıklamayı amaçlamaktadır.

Şekil 1

Araştırma Modeli

Araştırma modelinde dönüşümsel öğrenmenin bağımlı değil aracı değişken olarak konumlandırılmasının temel nedeni; bireyin yaşadığı duygusal ve bilişsel deneyimlerin doğrudan dönüşümle sonuçlanmadığı, bu deneyimlerin ancak anlamlı bir öğrenme süreciyle yeniden yapılandırılarak dönüşüme yol açabileceği savıdır.

Mezirow'un dönüşümsel öğrenme kuramı bireylerin anlam perspektiflerini sorgulaması ve yeniden inşa etmesi sürecinin, yaşantılar yoluyla tetiklenen ancak bilişsel değerlendirme, eleştirel yansıtma ve içselleştirme süreçleriyle şekillenen çok katmanlı bir öğrenme modeli olduğunu varsaymaktadır. Bu bakımdan bireyin dönüşüm yaşaması tutumsal, davranışsal ya da kimliksel bir dönüşüm geçirmesi, yalnızca duygusal veya bilişsel uyaranlara maruz kalmakla değil, bu uyaranların bir dönüşümsel öğrenme süreci içinde yapılandırılmasıyla mümkündür (Taylor, 2001; Maiese, 2017: 5).

Duygusal deneyimler, dönüşümsel öğrenmeyi tetikleyen güçlü faktörlerden olsa da birey bu duyguları bilinçli ve eleştirel biçimde anlamlandırmadığında dönüşüm gerçekleşmeyebilir (Avsec ve Ferk, 2021: 3). Benzer biçimde bilişsel deneyimler de bilgi edinimi sağlamakta fakat öğrenilen bilgilerin kişisel anlam sistemine entegrasyonu olmaksızın bu deneyimler davranışsal dönüşüme evrilmemektedir (Pugh, Bergstrom, Wilson ve Geiger, 2023). Dolayısıyla, dönüşümsel öğrenme süreci, bu iki deneyim türü arasında köprü kurarak bireyin algısal ve bilişsel yapısında derin bir yeniden yapılandırma sağlamakta ve bu yapılandırma sonucunda "dönüşüm" meydana gelmektedir. Konu üzerine yapılan araştırmalar, duygusal ve bilişsel deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkilerinin doğrudan değil dönüşümsel bir öğrenme süreci aracılığıyla dolaylı biçimde daha anlamlı olduğunu göstermektedir (Pandrea, 2021: 32).

Bu gerekçeler doğrultusunda modelde dönüşüm nihai bir çıktı (dependent variable) olarak modellenirken, dönüşümsel öğrenme ise bu çıktıya giden süreci açıklayan aracı bir mekanizma olarak yapılandırılmıştır. Böylece model, dönüşümün tek başına bir etkileşim sonucu değil, anlamlı ve içsel bir öğrenme sürecinin doğal bir sonucu olduğunu varsaymaktadır.

2.2. Araştırma Modelinde Kullanılan Ölçekler

Bu çalışmada, katılımcıların Gelibolu ziyaretleri sırasında yaşadıkları duygusal ve bilişsel dönüşümleri ölçmek amacıyla çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Seçilen ölçekler, dönüşümsel öğrenme kuramı çerçevesinde yapılandırılmış ve literatürde geçerliliği kanıtlanmış ölçüm araçlarından uyarlanmıştır.

2.2.1. Bilişsel Deneyim Ölçeği

Anketin ilk bölümünde ölçülmesi amaçlanan bilişsel deneyimlere ilişkin değişkenler, Kang vd., (2012: 263) tarafından geliştirilen ve literatürde sıkça kullanılan "*Cognitive Experience Scale*" ile ölçülmüştür. Bu ölçekte, bilişsel deneyimlerin anlaşılmasını sağlamak amacıyla 13 ifadeye yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçek, ziyaretçilerin trajik olaylara yönelik öğrenme ve düşünme süreçlerini değerlendirmek üzere tasarlanmıştır. Kang vd. (2012: 263-264) ölçeğin farklı bağlamlarda güvenilir ve geçerli sonuçlar sunduğunu vurgulamış ve bu ifadelerin farklı turizm deneyimleri için uyarlanabileceğini belirtmişlerdir. Araştırmada bu ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmış hali kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler; " Gelibolu ziyaretim, şehitlerimizi düşündürdü.", "Gelibolu ziyaretim, şavaşta yaşanan insan hakları ihlallerini düşündürdü." gibi maddelerden oluşmaktadır.

2.2.2. Duygusal Deneyim Ölçeği

Anketin ikinci bölümünde ziyaretçilerin duygusal deneyimlerine ilişkin değişkenler yine Kang vd. (2012: 263) tarafından geliştirilmiş olan ve literatürde sıklıkla kullanılan "*Affective Experience Scale*" ile ölçülmüştür. Bu ölçek, ziyaretçilerin trajik bir olay karşısında yaşadıkları duygusal tepkileri anlamayı amaçlayan 13 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek, ziyaretçilerin sergilenen olaylarla bağlantılı olarak hissettikleri korku, üzüntü, empati ve minnettarlık gibi duyguları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Kang vd. (2012: 260) hüzün destinasyonlarında yaşanan duygusal tepkilerin ziyaretçilerin olayın anlamını daha derinden kavramasına olanak tanıdığını ve ziyaretçi deneyimlerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkileyici bir öğrenim sürecine dönüşmesine katkı sağladığını vurgulamıştır. Ölçekte yer alan ifadeler arasında; "Gelibolu'da insanların acımasız yapısından korktum.", "Gelibolu'da şehit olan, yaralanan ve yetim kalanlara karşı duygusal yakınlık hissettim." ve "Günümüz Türkiye yaşam koşullarının değerini anladım." gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadeler ziyaretçilerin hem trajik olayların derin etkilerini hem de mevcut yaşamlarına dair farkındalıklarını ölçmeyi amaçlamaktadır.

2.2.3. Dönüşümsel Öğrenme Ölçeği

Anketin üçüncü bölümünde yer alan dönüşümsel öğrenme ölçeği Stone vd. (2017: 3) tarafından King'in (2009) "*Learning Activities Survey (LAS)*" ölçeğini baz alarak geliştirdiği ölçekle ölçülmüştür. Bu ölçek, bireylerin dönüşüm deneyimlerini

anlamak ve bu süreçte yer alan aşamaları değerlendirmek için geliştirilmiş ve farklı bağlamlarda yüksek güvenilirlik ve geçerlilik göstermiştir. Mezirow'un (1978) dönüşümsel öğrenme teorisine dayanan bu ölçek, katılımcıların yeni bilgileri nasıl edindiklerini, önceden sahip oldukları varsayımları nasıl sorguladıklarını ve bu süreçte edindikleri yeni rollerle toplumda nasıl bütünleştiklerini ele almaktadır.

Stone vd. (2017: 3) tarafından geliştirilen bu ölçek dönüşüm öğrenme süreçlerini açıklığa kavuşturmak için kafa karıştırıcı bir ikilemle karşılaşmak, öz-yansıma yapmak, yeni fikirleri ve yaklaşımları denemek gibi 10 temel aşamayı içermektedir. Bu aşamalar, bireylerin düşünce yapılarını sorgulamalarını, yeni ve daha kapsayıcı bakış açıları geliştirmelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada kullanılan anket formunda ise bu 10 ifade 9 ifade olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni orijinal ölçekte yer alan 1 ve 2 nolu ifadelerin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcıların ölçeğe verdiği yanıtlar, bu dönüşüm aşamalarından kaçını yaşadıklarını ve süreçte hangi faktörlerin etkili olduğunu değerlendirmiştir. Bu ölçek, katılımcıların dönüşüm deneyimlerinin kapsamını ve etkilerini ölçmek için güçlü bir araç olarak değerlendirilmiştir.

2.2.4. Dönüşüm Ölçeği

Anketin dördüncü bölümünde yer alan dönüşüme ilişkin değişkenler Magrizos, Kostopoulos ve Powers (2021: 11) tarafından geliştirilen dönüşüm ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçek, bireylerin gönüllü turizm sırasında geçirdikleri dönüşüm süreçlerini anlamak ve değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Magrizos vd. (2021: 11) tarafından tasarlanan bu ölçek 4 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler, bireylerin gönüllü turizme katılımları sürecinde yaşadıkları dönüşümleri değerlendirmek üzere geliştirilmiştir.

Katılımcıların ölçeğe verdiği yanıtlar bu araştırmada hüzün turizmi bağlamında yaşanan dönüşüm deneyimlerinin etkilerini analiz etmek için kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler; bireylerin öz-farkındalık düzeylerini artırma, dünya görüşlerini yeniden değerlendirme ve toplumsal bağlamda daha anlamlı katkılar sağlama gibi alanlarda dönüşüm deneyimlerini ölçmeyi amaçlamıştır.

2.3. Evren ve Örneklem

Gelibolu Yarımadası, yalnızca Çanakkale Savaşları'nın geçtiği tarihî bir coğrafya olmakla birlikte günümüzde anlam üretimi, kolektif hafıza inşası ve ziyaretçi

etkileşimi açısından zengin bir kültürel ortam sunmaktadır. Bu bağlamda bölge, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB) tarafından koordine edilen çeşitli eğitim, sosyal sorumluluk ve kültürel etkinliklerle yaşayan bir tarihî alan kimliği kazanmıştır. Alan kılavuzluğu eğitimleri, engelli bireylerin tarihî alanlara erişimini kolaylaştırmaya yönelik "Tarihe Engelsiz Erişebilirlik" projesi, kadın girişimciliğini ve dijital pazarlamayı teşvik eden uygulamalı atölyeler gibi çok yönlü faaliyetler, bölgenin yalnızca pasif bir anma alanı değil, aynı zamanda aktif bir öğrenme ve dönüşüm ortamı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, düzenli olarak gerçekleştirilen anma törenleri, spor organizasyonları, çocuklara yönelik arkeoloji atölyeleri ve kültür-sanat festivalleri, ziyaretçilerin tarihsel bağlamla çok katmanlı bir etkileşim kurmasını mümkün kılmaktadır. Tüm bu uygulamalar, çalışmanın araştırma sahasının dönüşümsel deneyimleri tetikleyebilecek nitelikte olduğunu desteklemekte ve araştırmanın örneklem seçimini kuramsal açıdan daha da anlamlı hale getirmektedir.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanları'na bir yıl içinde gelen ziyaretçi sayısının kesin ve doğru bir şekilde belirlenmesi mümkün değildir. Bu durumun temel nedeni alanlarda ziyaretçilerin sayısını net olarak takip edebilecek giriş kontrol noktalarının bulunmamasıdır. 2023'te Gelibolu savaş alanlarının 4 milyon ziyaretçi tarafından ziyaret edildiğinden söz edilse de bu sayının net olmadığı ve ölçülebilir bir veriye dayanmadığı anlaşılmaktadır (Çanakkale Zafer Gazetesi, 2024; TRT Haber, 2024). Bununla birlikte tarihi alanda yer alan; Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi, Kilitbahir Kalesi Müzesi, Namazgah Tabyası Müzesi, Anadolu Hamidiye Tabyası Çanakkale Savaşları Tarih Müzesi, Bigalı Kalesi Müzesi, 1915 Siper ve Çanakkale 1915 Hilal-i Ahmer Hastanesi Canlandırma Alanı gibi müzelere girişlerin biletli olması, tarihi yarımadayı ziyaret edenlerin sayısının kısmen de olsa somut verilerle değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Tablo 3'te bu değerlere yer verilmiştir.

Tablo 3

Gelibolu Savaş Alanları Müze Ziyaretçi Sayıları

Ziyaretçi Sayıları	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi	49.391	91.046	186.878	160.283
Kilitbahir Kalesi Müzesi	28.282	48.377	22.490	99.821
Namazgah Tabyası Müzesi	23.670	43.965	17.623	50.776
Anadolu Hamidiye Tabyası Çanakkale Savaşları Tarih Müzesi	5.488	9.251	8.784	18.428
Bigalı Kalesi Müzesi	-	-	2.708	5.061

1915 Siper ve Çanakkale 1915 Hilal-i Ahmer Hastanesi Canlandırma Alanı	-	-	-	69.186
TOPLAM	**106.831**	**192.639**	**238.483**	**403.555**

Kaynak: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2024

2023 yılında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB)'dan elde edilen verilere göre, alan içerisinde yer alan müzeler toplamda 403.555 ziyaretçi tarafından ziyaret edilmiştir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2024). Bununla birlikte, müze giriş ücretlerinin (18-64 yaş arası bireyler için müzelere göre değişmekle birlikte 10.00 TL ile 50.00 TL arasında, diğer yaş grupları için ücretsiz) uygulanması nedeniyle, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nı ziyaret edenlerin tamamının müzeleri ziyaret etmediği gözlemlenmiştir. Alanda yapılan gözlemler sonucunda özellikle belediyeler ve okullar tarafından düzenlenen tur organizasyonlarının alanda yoğun bir şekilde yer aldığı ve bu turlara katılan grupların müze ziyaret oranlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, biletli müze ziyaretçi sayısının genel ziyaretçi sayısını tam olarak yansıtmadığına ve alanı ziyaret eden kişi sayısının müze ziyaretçi sayısının oldukça üzerinde olduğuna işaret etmektedir.

Bu araştırmanın evrenini Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nı ziyaret eden, profesyonel turist rehberi eşliğinde veya rehbersiz olarak gezen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Araştırmalarda belirli evrenler için kabul edilebilir örneklem büyüklükleri mevcuttur. Bu araştırmada evren büyüklüğünün tahmini 1.000.000'un üzerinde olduğu varsayılmaktadır. %95 güven düzeyi ve ±%5 hata payı dikkate alındığında, 100.000'den büyük popülasyonlar için önerilen minimum örneklem büyüklüğü 384'tür (Krejcie ve Morgan, 1970; Cochran, 1977). Araştırmada 579 kişilik bir örneklemle çalışılmış olması, bu minimum değeri önemli ölçüde aşmaktadır.

Tablo 4

Örneklem Yeterlilik Sayıları

Popülasyon	**Örneklem Büyüklüğü (±%5 Hata Payı, %95 Güven Düzeyi)**
50	44
100	80
200	132
500	217
1,000	278
5,000	357
10,000	370
20,000	377

50,000	381
100,000+	384

Kaynak: Cochran (1977)

Bu durum, araştırmanın güvenilirlik ve genellenebilirlik standartlarını sağlamanın ötesinde, sonuçların temsil gücünü artırmaktadır. Daha büyük bir örneklemle çalışmak, özellikle geniş ve heterojen bir popülasyon için yapılan analizlerde, hata payını azaltarak sonuçların doğruluğunu güçlendirmektedir. Bu bağlamda, kullanılan 579 kişilik örneklem büyüklüğü, 1.000.000 üzerindeki tahmini popülasyona göre istatistiksel olarak yeterli ve bilimsel açıdan uygun bir temel sunmaktadır.

Araştırmanın örneklemi 2023 yılı 25 Nisan-5 Mayıs tarihleri arasında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'na gelen ve profesyonel turist rehberi eşliğinde ya da rehbersiz tura katılan toplam 579 ziyaretçiden oluşmaktadır. Örneklem grubundaki ziyaretçiler kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kağıda basılı anket ve dijital ortamlarda kullanılmak üzere karekod anket kullanılmıştır. Karekod ankette Google Formlar uygulaması tercih edilmiş ve basılı ankette yer alan ifadelerin özdeşi dijital ortama aktarılmıştır. Daha sonra oluşturulan bu dijital anketin web adresine ait karekodu oluşturulmuştur. Oluşturulan bu karekodun basılı hali ankete daha sonra katılmak isteyen yada otobüste doldurmak isteyen ziyaretçilerin telefonlarına taratılmıştır. Bu yöntem aracılığı ile 135 adet dijital anket verisine ulaşılmıştır.

Anketler araştırma sürecinde verilerin sistematik bir şekilde toplanmasını sağlayan etkili bir araçtır (Ural ve Kılıç, 2005; Altunışık vd., 2007). Araştırmanın başlangıç aşamasında, dönüşümsel turizmi etkileyen faktörler ve hüzün turizmi ile literatür ilgili kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu literatür taraması, anket formunun oluşturulmasında rehberlik etmiş ve çalışmanın teorik temelini güçlendirmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formundaki ölçekler, İngilizce'den Türkçe'ye çevrilerek uyarlanmıştır. Bu süreçte dilsel ve kavramsal uyarlamanın doğruluğunu sağlamak amacıyla iki aşamalı bir çeviri yöntemi izlenmiştir. İlk olarak, İngilizce'ye ve turizm alanına hakim iki uzman tarafından bağımsız çeviriler gerçekleştirilmiştir.

Ardından, ifadelerin Türkçe karşılıklarının anlam doğruluğu detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu doğruluk, dilbilimsel ve kültürel bağlamlar göz önünde bulundurularak teyit edilmiştir. Çeviri sürecinin ardından, anket formundaki ifadelerin anlaşılırlığını ve olası anlam karmaşasını değerlendirmek için kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu aşamada, ifadelerin hedef kitleye uygunluğu, dilsel açıklık ve aynı ya da benzer anlamlara sahip ifadelerin varlığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, gerekli düzeltmeler yapılmış ve anket formu ön test aşamasına hazırlanmıştır. Bu süreç ölçeklerin dilsel, kavramsal ve kültürel olarak hedef kitleye uygunluğunu güvence altına almayı amaçlamaktadır.

Ankette bulunan ifadelerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla 2022 yılı 20-25 Ekim tarihleri arasında Gelibolu 57. Piyade Alay Şehitliği yakınlarında ziyaretçilere bir ön test çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte toplamda 52 ziyaretçiden veri toplanmıştır. Bir ön test için katılımcı sayısının en az 30 kişi olması gerektiği belirtilen literatüre (Hair vd., 2010) dayanarak, bu çalışmada yeterli katılım sağlanmıştır. Ön test sonuçlarına göre, anlaşılabilirliği düşük olduğu düşünülen bazı ifadelerde düzeltmeler yapılmış ve anketin (Bkz. Ek-1) son hali oluşturulmuştur.

Ön test çalışmasında; bilişsel değişim ölçeğinin Cronbach's α katsayısı 0,855, duygusal değişim ölçeğinin 0,887, dönüşümsel öğrenme ölçeğinin 0,789 ve dönüşüm ölçeğinin 0,775 olarak hesaplanmıştır. Literatüre göre Cronbach’s α katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan kriterler aşağıdaki gibidir Tavşancıl (2002):

$0{,}00 \leq \alpha \leq 0{,}40$ ölçek güvenilir değildir.
$0{,}40 \leq \alpha \leq 0{,}60$ ölçek düşük güvenirliktedir.
$0{,}60 \leq \alpha \leq 0{,}80$ ölçek oldukça güvenilirdir.
$0{,}80 \leq \alpha \leq 1{,}00$ ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Bu değerlendirme kriterlerine dayanarak her bir ölçek için hesaplanan Cronbach’s α değerleri, ölçeklerin güvenilir olduğunu ve araştırma bağlamında kullanılabilir olduğunu işaret etmektedir. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri ölçüm aracı olarak etkinliklerini destekler niteliktedir.

2.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veriler 25 Nisan-5 Mayıs 2023 tarihleri arasında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanı’nı ziyarete gelen Türk ziyaretçilerden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında toplanan veriler, istatistiksel analizlere tabi tutulmak üzere

çeşitli istatistik yazılımlar aracılığıyla değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 25.0 ve SMART-PLS istatistik paket programları kullanılmıştır. Araştırma bulgularının çözümlenmesinde ise sırasıyla aşağıda belirtilen istatistiksel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır.

- Demografik özelliklerin belirlenmesi için frekans ve yüzde analizi
- Ölçeklerden elde edilen puanlarından katılımcıların düzeylerinin incelenmesi için betimsel analizlerden ortalama±standart sapma analizi
- Verilerin dağılımının incelenmesi için merkezi limit teoremi, basıklık-çarpıklık analizi
- Ölçeklerin geçerlilik ve güvenirliklerinin incelenmesi için madde analizi, Cronbach's α güvenirlik analizi ve açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.
- Değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için Pearson Korelasyon Analizi
- Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için SMART-PLS programı ile 5.000 boostrap ile boostrapping tekniğiyle yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Katılımcı Profillerine Ait Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri ve Gelibolu ziyaretlerine ilişkin bulgular Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5
Katılımcıların Profilleri

Değişkenler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	285	49,22
	Erkek	294	50,78
Yaş	18 - 28	262	45,25
	29 - 39	126	21,76
	40 - 49	110	19,00
	50 - 59	46	7,94
	60 ve üzeri	35	6,04
Eğitim Düzeyi	İlkokul/Ortaokul	82	14,16
	Lise	213	36,79
	Ön Lisans	99	17,10
	Lisans	142	24,53
	Lisansüstü	43	7,43
Şehit ya da gazi bir yakını olma durumu	Evet	124	21,42
	Hayır	455	78,58
Gelibolu'ya bir tur programıyla mı geldiniz?	Evet	401	69,26
	Hayır	178	30,74
Gelibolu'ya kaçıncı gelişiniz?	1	285	49,22
	2	109	18,83
	3	60	10,36
	4	47	8,12
	5 ve üzeri	78	13,47
Gezinize bir rehber eşlik etti mi?	Evet	416	71,85
	Hayır	163	28,15
	Toplam	**579**	**100,00**

Araştırmaya dahil olan toplam 579 katılımcının %49,22'sinin kadın (n=285) ve %50,78'inin erkeklerden (n=294) oluştuğu belirlenmiş olup, katılımcıların çoğunlukla 18-28 yaş aralığında (%45,25; n=262), lise mezunu (%36,69; n=213), şehit ya da gazi yakını olmadıkları (%78,58; n=455), Gelibolu'ya bir tur programıyla (%69,26; n=401) ve çoğunlukla ilk kez Gelibolu'ya geldikleri (%49,22; n=285) ve gezilerine bir rehberin eşlik ettiği (%71,85; n=416) belirlenmiştir.

3.2. Veri Güvenirliği ve Ortak Yöntem Yanlılığı (CMB)

Araştırma değişkenlerinde yapay ilişkilerin oluşması ve sonuçların parametrelerce hatalı şekilde tahminlerine yansıması nedeniyle verilerde ortak yöntem yanlılığı olabilmektedir. CMB sorununu önleyebilmek için öncelikle anket formunda kullanılan ifadelerde sıfat ve bağlaç kullanılmayarak tek bir anlam içeren tutumlar tercih edilmiş ve ifadeler katılımcılar tarafından rahatlıkla anlaşılabilecek tarza getirilmiştir (Bkz. Ek-1). Araştırmada ayrıca CMB'yi kontrol etmek için Harman'ın her tek faktör süreci de uygulanmıştır (Podsakoff, vd., 2003).

Yapılan AFA sonucunda tüm değişkenler için yapılan faktör analizi sonucunda birden fazla faktör elde edilmiş ve birinci faktörün tek başına %44'lük bir kısmı açıkladığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar ilk faktörün baskın olmadığını ve açıklama oranın %50'nin altında olmasının ciddi bir ortak yöntem yanlılığı olmadığını işaret etmektedir. Kock ve Lynn (2012: 9) göre VIF (Variance Inflation Factors) değerinin 3,3'ten büyük olması eş doğrusallığa ve ortak yöntem yanlılığına işaret etmektedir. Araştırmada VIF değeri kontrol edilmiş, araştırma değişkenleri için ölçülen VIF değerleri 3'ün altında olduğu için çoklu bağıntı sorunu olmadığı görülmüştür.

3.3. Ölçüm Araçlarına Ait Geçerlilik ve Güvenirlik Düzeyleri

Araştırmanın bu kısmında araştırma kapsamında araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarının bu araştırma kapsamında incelenmesi için açıklayıcı faktör analizi ve Cronbach's α güvenirlik analizleri yapılmıştır.

3.3.1. Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri

Duygusal deneyim ölçeğinin güvenirliğine ait güvenirlik düzeyleri ve açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6
Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Duygusal Deneyim Maddeleri	Faktör Yükü	Madde Ölçek Korelasyonu	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlik Düzeyi
Madde 1	0,735	0,683	7,228	55,602	0,933
Madde 2	0,754	0,703			
Madde 3	0,772	0,723			
Madde 4	0,719	0,665			
Madde 5	0,738	0,686			
Madde 6	0,724	0,672			

Madde 7	0,743	0,692
Madde 8	0,737	0,685
Madde 9	0,730	0,677
Madde 10	0,768	0,719
Madde 11	0,761	0,711
Madde 12	0,748	0,696
Madde 13	0,761	0,710

KMO: 0,970; Bartlett's Test of Sphericity (X^2):4004,556; sd:78; Sig (p): 0,001<0,01

Ölçek ifadelerinin birbiri ile yakınlık derecesi (iç tutarlılık) ve ölçeğin genel güvenirliği Cronbach's α değerine göre ölçülmüştür. Cronbach's α değeri 0,60-0,80 arasındaysa oldukça güvenilir, 0,80-1 arasındaysa yüksek güvenirlik düzeyine sahiptir (Alpar, 2013. Ölçekteki maddelerin kendisi dışındaki diğer ifadelerle olan korelasyonun 0,30 altında bir değer almaması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2009). Her bir maddenin diğer ölçek ifadeleri ile ilişki düzeyinin 0,30 değerinin altında bir değer olmamasından dolayı ölçekten ifade çıkarılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. Ölçeğin genel güvenirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (C.Alpha = 0,933).

Açımlayıcı Faktör Analizi'nin yapılıp yapılmayacağı konusunda karar verilirken, verilerin analizden önce Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği istatistiğine ve Barttlett Küresellik testine başvurulmaktadır. Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 1'e yakın olduğu durumda ise korelasyon eğiliminin seri dağılıma sahip olduğu ve KMO>0,50 olması durumunda faktör dağılımının güvenilir olduğu anlaşılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk 2016: 207). Buna göre Tablo 6'da de görüldüğü üzere KMO testi sonucuna göre ortaya çıkan 0,970 değeri örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğu için literatürde genel kabul görmüş en düşük 0,50 değerinin çok daha fazla üzerinde bir değerde çıkmış olup, bu sonuç örneklem büyüklüğünün Açımlayıcı Faktör Analizi'ne uygun olduğunu göstermektedir. Barttlett Küresellik Testi sonucunda ise Ki-Kare değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (X^2 =4004,556; p=0,001≤0,01).

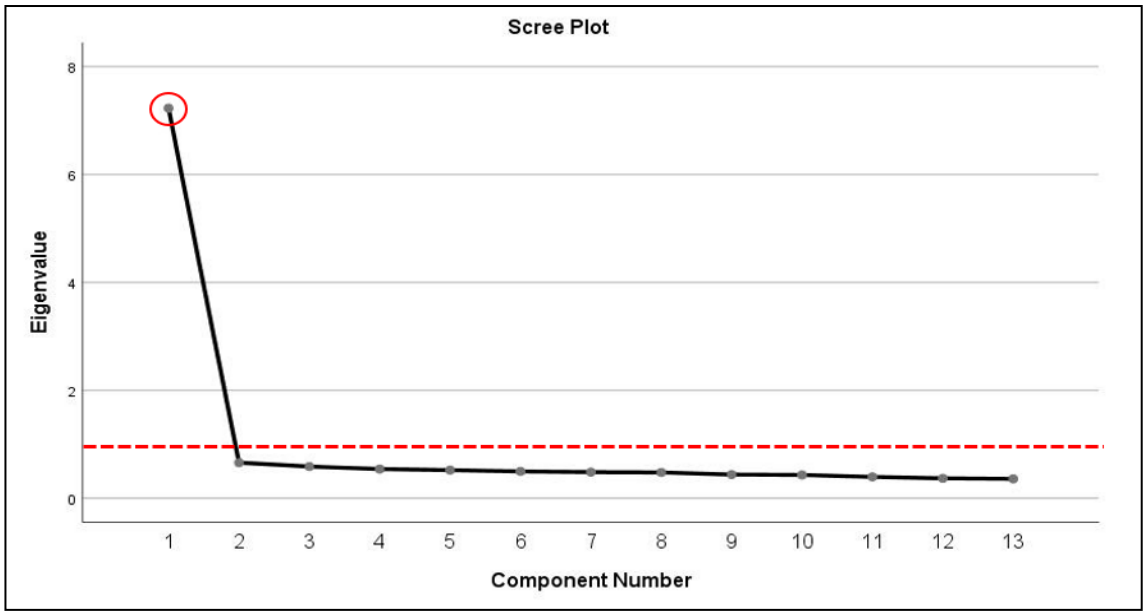
Ölçekteki ifadelerin ölçekten çıkarılıp çıkarılmayacağına karar vermek için faktör yük değerinin >0,45 büyük olma şartı kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2009). Araştırmada ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,719-0,772 arasında olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 7,228'lik öz değeri ile tek faktörlü bir yapıda olduğu ve açıkladığı varyans değerinin %55,602 olduğu görülmüş, bu değerin

%40'ın üzerinde olmasının yeterli açıklama düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır (Geçkil ve Tikici, 2015). Ölçeğin tek faktörlü olması nedeniyle herhangi bir döndürme işlemi yapılmamıştır.

Ölçeğin faktör yapısına daha doğru karar vermek için yamaç grafiği yapılmış ve bu grafik Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2

Duygusal Deneyim Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

Yamaç grafiği incelendiğinde, öz değeri 1 olan noktanın (kesikli çizgiyle gösterilmiştir) yalnızca bir faktörün öz değerinin 1'in üzerinde olduğu görülmektedir. Birinci faktörden sonra öz değerlerin belirgin biçimde azalarak durağanlaştığı dikkate alındığında, ölçeğin en uygun yapısının tek faktörlü olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3.2. Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri

Bilişsel deneyim ölçeğine ait güvenirlik düzeyleri ve açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Bilişsel Deneyim Maddeleri	Faktör Yükü	Madde Ölçek Korelasyonu	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlik Düzeyi
Madde 1	0,855	0,817	6,997	53,824	0,928
Madde 2	0,731	0,675			

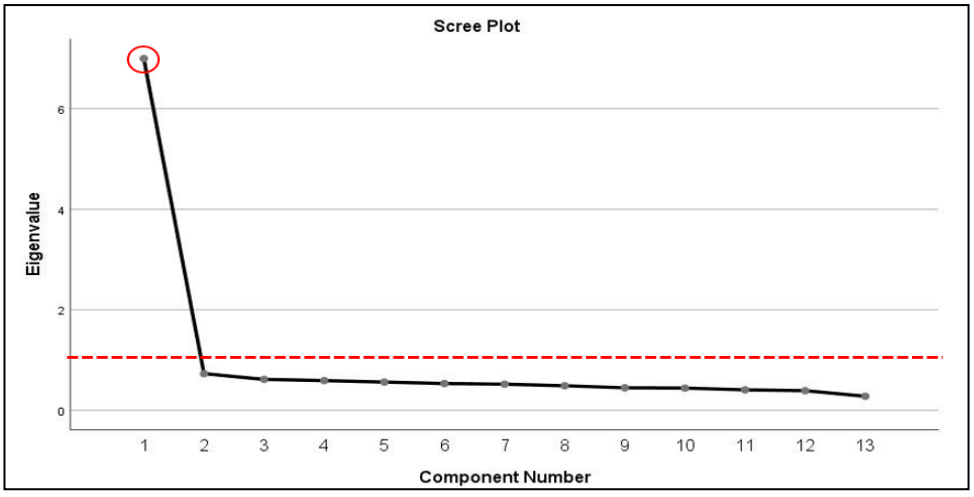
Madde 3	0,751	0,696
Madde 4	0,762	0,709
Madde 5	0,760	0,706
Madde 6	0,695	0,638
Madde 7	0,702	0,644
Madde 8	0,733	0,678
Madde 9	0,700	0,644
Madde 10	0,710	0,654
Madde 11	0,724	0,668
Madde 12	0,725	0,670
Madde 13	0,671	0,613
KMO: 0,967; Bartlett's Test of Sphericity (X^2):3838,241; sd:78; Sig (p): 0,001<0,05		

Ölçekteki her bir maddenin diğer ölçek ifadeleri ile ilişki düzeyinin 0,30 değerinin altında bir değer olması ölçekten ifade çıkarılmasına gerek olmadığına ve ölçeğin genel güvenirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğuna işaret etmektedir (C.Alpha = 0,928). Tablo 7'de de görüldüğü üzere KMO değerinin 0,967, Barttlett Küresellik Testi sonucunun ise Ki-Kare değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (X^2 =3838,241; p=0,001≤0,01).

Ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,671-0,855 arasında olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 6,997'lik öz değeri ile tek faktörlü bir yapıda olduğu ve açıkladığı varyans değerinin %53,824 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin tek faktörlü olması nedeniyle herhangi bir döndürme işlemi yapılmamıştır. Ölçeğin faktör yapısına daha doğru karar vermek için yamaç grafiği yapılmış ve grafik Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3

Bilişsel Deneyim Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

Yamaç grafiğine göre, öz değeri 1'in üzerinde olan faktör sayısının 1 olduğu ve 1. faktörden sonra diğer öz değerlerin durağanlaştığı belirlendiğinden ölçeğin en iyi yapısının tek faktörlü yapı olduğu anlaşılmıştır.

3.3.3. Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri

Dönüşümsel öğrenme ölçeğiine ait güvenirlik düzeyleri ve açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8

Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

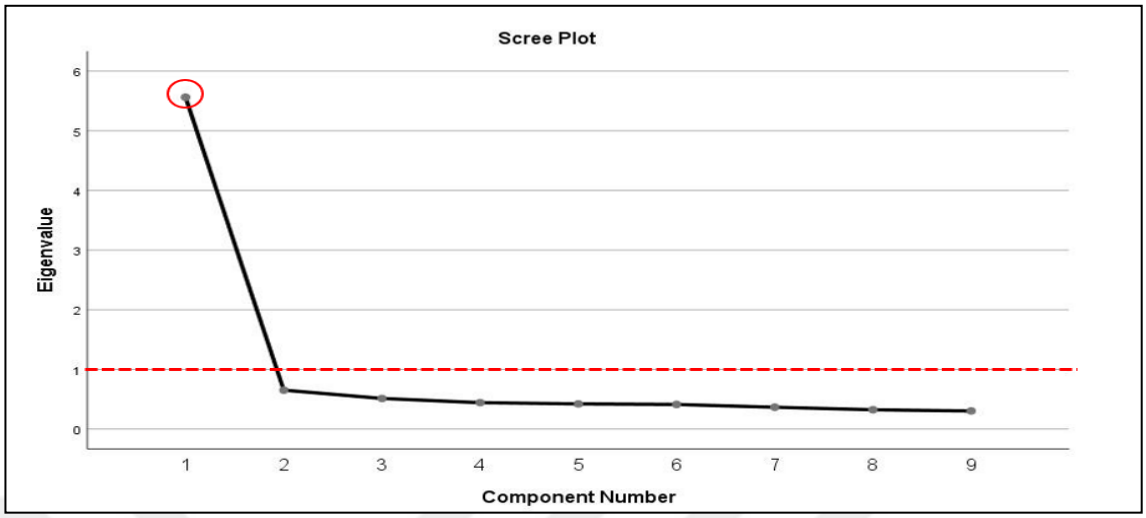
Dönüşümsel Öğrenme Maddeleri	Faktör Yükü	Madde Ölçek Korelasyonu	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlik Düzeyi
Madde 1	0,848	0,796	5,562	61,801	0,923
Madde 2	0,772	0,705			
Madde 3	0,752	0,684			
Madde 4	0,759	0,691			
Madde 5	0,772	0,706			
Madde 6	0,785	0,720			
Madde 7	0,783	0,719			
Madde 8	0,806	0,745			
Madde 9	0,794	0,730			
KMO: 0,948; Bartlett's Test of Sphericity (X^2):3020,958; sd:36; Sig (p): 0,001<0,05					

Ölçekteki her bir maddenin diğer ölçek ifadeleri ile ilişki düzeyi 0,30 değerinin altında bir değer olmadığından ölçekten ifade çıkarılmasına gerek olmadığı ve ölçeğin genel güvenirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (C.Alpha = 0,923). Yapılan analizler sonucunda KMO değerinin 0,948 ve Barttlett Küresellik TestiKi-Kare değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (X^2 =3020,958; p=0,001≤0,01).

Ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,752-0,848 arasında olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 5,562'lik öz değeri ile tek faktörlü ve açıkladığı varyans değerinin %61,801 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin tek faktörlü olması nedeniyle herhangi bir döndürme işlemi yapılamamıştır. Ölçeğin faktör yapısına daha doğru karar vermek için yamaç grafiği yapılmış ve bu grafik Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4

Dönüşümsel Öğrenme Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

Yamaç grafiğine göre öz değeri 1'in üzerinde olan faktör sayısının 1 olması ve 1. faktörden sonra diğer öz değerlerin durağanlaşmasından dolayı ölçeğin en iyi yapısının tek faktörlü yapı olduğu tespit edilmiştir.

3.3.4. Dönüşüm Ölçeğine Ait Güvenirlik ve Faktör Analizleri

Dönüşüm ölçeğinin güvenirlik düzeyleri ve açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Dönüşüm Ölçeğine Ait AFA ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

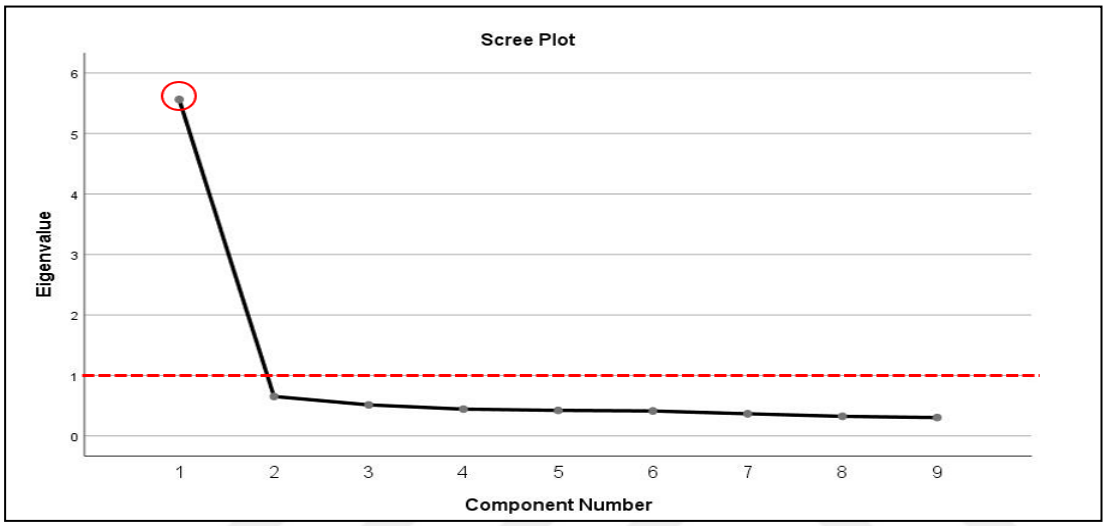
Dönüşüm Maddeleri	Faktör Yükü	Madde Ölçek Korelasyonu	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	Güvenirlik Düzeyi
Madde 1	0,878	0,784	3,219	80,487	0,919
Madde 2	0,901	0,820			
Madde 3	0,900	0,818			
Madde 4	0,910	0,834			
KMO: 0,856; Bartlett's Test of Sphericity (x2):1668,333; sd:6; Sig (p): 0,001<0,05					

Ölçekteki her bir maddenin diğer ölçek ifadeleri ile ilişki düzeyi 0,30 değerinin altında bir değer olmadığından ölçekten ifade çıkarılmasına gerek olmadığı ve ölçeğin genel güvenirlik düzeyinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (C.Alpha = 0,919). KMO değeri 0,856 ve Barttlett Küresellik Testi sonucunda ise Ki-Kare değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (X^2 =1668,333; p=0,001≤0,01).

Ölçek maddelerinin faktör yükleri 0,752-0,848 arasındadır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 5,562'lik öz değeri ile tek faktörlü bir yapıda olduğu ve açıkladığı varyans değerinin %61,801 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin tek faktörlü olması nedeniyle herhangi bir döndürme işlemi yapılamamıştır. Ölçeğin faktör yapısına daha doğru karar vermek için yamaç grafiği yapılmış ve bu grafik Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5

Dönüşüm Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

Yamaç grafiğine göre öz değeri 1'in üzerinde olan faktör sayısının 1 olduğu ve 1. faktörden sonra diğer öz değerlerin durağanlaştığı belirlendiğinden ölçeğin en iyi yapısının tek faktörlü yapı olduğu belirlenmiştir.

3.4. Ölçüm Araçlarına Ait Betimsel Bulgular, Normal Dağılım ve Değişkenler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Araştırmanın bu kısmında ölçüm araçlarına ait ortalama ve standart sapma puanları hesaplanıp, katılım düzeylerine yer verilmiş ve ölçekler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Tablo 10

Katılımcıların Araştırma Değişkenlerine Katılım Düzeylerine Ait Betimsel ve Normal Dağılım Bulguları

Değişkenler	Ort.	Medyan	S.s	Çarpıklık	Basıklık
Duygusal Deneyim	3,89	4,08	0,84	-1,257	0,745
Bilişsel Deneyim	3,65	3,69	0,86	-0,469	-0,330
Dönüşümsel Öğrenme	3,78	3,89	0,82	-1,161	1,663
Dönüşüm	3,75	4,00	1,01	-0,879	0,005

Araştırmada elde edilen verilerin dağılım özelliklerini değerlendirmek amacıyla öncelikle merkezi eğilim ölçüleri incelenmiştir. Bu kapsamda, ortalama ve medyan değerleri karşılaştırılmış ve bu iki ölçütün birbirine oldukça yakın olduğu belirlenmiştir. Bu durum verilerin normal dağılıma yakın seyrettiğine dair ilk göstergedir. Ardından, dağılımın simetrisi ve biçimi hakkında daha net bir değerlendirme yapabilmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri analiz edilmiştir. George ve Mallery'e (2010: 114) göre, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olması, normal dağılıma dair kabul edilebilir sınırlar içerisinde değerlendirilmektedir. Yapılan analiz sonucunda bu araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin bu aralık içinde kaldığı görülmüş ve böylece verilerin normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dağılımın normalliğine ilişkin değerlendirmede başvurulan bir diğer yöntem ise Merkezi Limit Teoremi'dir. Bu teoreme göre örneklem sayısının 30 ve üzerinde olması durumunda ($n \geq 30$), örnekleme dağılımı normal dağılıma yakınsamaktadır (Ghasemi ve Zahediasl, 2012: 486). Bu istatistiksel ilkeye dayanarak araştırma kapsamında elde edilen veri setinde yer alan örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, parametrik testlerin, non-parametrik yöntemlere kıyasla daha güçlü istatistiksel sonuçlar sunabileceği gerekçesiyle, analiz sürecinde parametrik istatistiksel analiz tekniklerinin kullanılması uygun görülmüştür.

Araştırma kapsamında, ölçüm araçlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler, değişkenlerin birbirleriyle olan bağlantılarını anlamak amacıyla incelenmiştir. Bu inceleme çalışmada yer alan değişkenlerin aynı faktör yapısının parçaları olup olmadığını, birbirlerini ne ölçüde açıklayabileceklerini ve ilerleyen analizlerde kurulacak yapısal modelin temelini değerlendirmek açısından önemlidir. Özellikle doğrusal ilişki düzeyinin belirlenmesi, yapısal eşitlik modellemeleri gibi ileri düzey analizler öncesinde değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar olup olmadığını ortaya koyarak modelin ampirik olarak gerekçelendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu amaçla, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve şiddetine ilişkin betimsel bilgi sağlamak üzere korelasyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi, çalışmada yer alan değişkenlerin birbiriyle olan ilişkisini belirlemek için kullanılan temel istatistiksel yöntemlerden biridir. Analizde, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (r) esas alınmış ve bu katsayıya ilişkin yorumlamalar aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir (Köklü, Büyüköztürk ve Çokluk Bökeoğlu, 2007):

r = 0.00 → İlişki yok

r = 0.01–0.29 → Düşük düzeyde ilişki

r = 0.30–0.70 → Orta düzeyde ilişki

r = 0.71–0.99 → Yüksek düzeyde ilişki

r = 1.00 → Mükemmel düzeyde ilişki

Bu sınıflamaya göre değişkenler arası ilişkilerin düzeyleri Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11

Ölçümler Arası Pearson Korelasyon Sonuçları

Değişkenler		Duygusal Deneyim	Bilişsel Deneyim	Dönüşümsel Öğrenme	Dönüşüm
Duygusal Deneyim	r	1	0,684	0,575	0,692
	p		0,001**	0,001**	0,001**
Bilişsel Deneyim	r		1	0,611	0,713
	p			0,001**	0,001**
Dönüşümsel Öğrenme	r			1	0,729
	p				0,001**
Dönüşüm	r				1
	p				

**p<0,01; r: Pearson Korelasyon Analizi

Tablo 11'de araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Elde edilen bulgular tüm değişken çiftleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü korelasyonların bulunduğunu ortaya koymuştur (p<0,01).

Korelasyon analiz bulguları araştırmada ele alınan tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve genellikle orta ile yüksek düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durum, araştırma modelinde öngörülen yapılar arası ilişkilerin ampirik olarak da desteklendiğini ortaya koymaktadır.

3.5 Ölçme Modeli Sonuçları

PLS-SEM ölçüm ve yapısal model olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İlk önce ölçüm modeli değerlendirilir. Ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirliği belirleyebilmek amacıyla Cronbach's α ve yapı güvenilirliği (CR) katsayıları kullanılmıştır. Her faktör için yapı güvenilirliği (CR) ve Cronbach Alpha (CA) katsayısı 0,70'ten büyük olmalıdır (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham.1998: 11). Gizli değişkeni oluşturan ölçekler arasındaki birleşme geçerliliği belirlemek için

açıklanan ortalama varyans (AVE) da kullanılmaktadır. AVE değerleri %50'den yüksek olmalıdır (Fornell ve Larcker, 1981: 46). Ölçme modelinin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları Tablo 12'de gösterilmektedir. Tablo 12 incelendiğinde tüm değerlerin eşik değerlerin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 12

Ölçüm Modelinin Yapı Güvenirliği ve Geçerliliği

Ölçümler	Maddeler	Faktör Yükleri	Sig (p)	Güven Aralığı	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted
		>0,50	<0,05	(%2,5-%97,5)	(CA) (>0,70)	rho_A	(CR) (>0,70)	(AVE) (>0,50)
Bilişsel Deneyim	BD1	0,925	0,001**	0,882-0,963	0,928	0,932	0,928	0,500
	BD10	0,665	0,001**	0,589-0,732				
	BD11	0,708	0,001**	0,638-0,770				
	BD12	0,655	0,001**	0,586-0,719				
	BD13	0,631	0,001**	0,556-0,699				
	BD2	0,653	0,001**	0,582-0,719				
	BD3	0,738	0,001**	0,672-0,797				
	BD4	0,720	0,001**	0,651-0,778				
	BD5	0,776	0,001**	0,721-0,827				
	BD6	0,662	0,001**	0,595-0,726				
	BD7	0,653	0,001**	0,584-0,716				
	BD8	0,700	0,001**	0,630-0,761				
	BD9	0,658	0,001**	0,587-0,721				
Duygusal Deneyim	DD1	0,822	0,001**	0,751-0,879	0,933	0.934	0.933	9.518
	DD10	0,751	0,001**	0,687-0,810				
	DD11	0,734	0,001**	0,662-0,796				
	DD12	0,686	0,001**	0,611-0,752				
	DD13	0,707	0,001**	0,632-0,770				
	DD2	0,703	0,001**	0,631-0,768				
	DD3	0,742	0,001**	0,674-0,800				
	DD4	0,642	0,001**	0,559-0,715				

	DD5	0,743	0,001**	0,674-0,803				
	DD6	0,690	0,001**	0,615-0,755				
	DD7	0,748	0,001**	0,679-0,811				
	DD8	0,718	0,001**	0,640-0,781				
	DD9	0,648	0,001**	0,566-0,716				
Dönüşüm	DNSM1	0,856	0,001**	0,819-0,889	0,919	0,919	0,919	0,74
	DNSM2	0,841	0,001**	0,802-0,875				
	DNSM3	0,870	0,001**	0,836-0,901				
	DNSM4	0,874	0,001**	0,842-0,903				
Dönüşümsel Öğrenme	DÖ2	0,715	0,001**	0,630-0,786	0,909	0,909	0,908	0,554
	DÖ3	0,729	0,001**	0,640-0,805				
	DÖ4	0,754	0,001**	0,670-0,831				
	DÖ5	0,722	0,001**	0,638-0,795				
	DÖ6	0,710	0,001**	0,617-0,788				
	DÖ7	0,799	0,001**	0,723-0,868				
	DÖ8	0,733	0,001**	0,655-0,799				
	DÖ9	0,788	0,001**	0,711-0,856				

Not: Dönüşümsel Öğrenme ölçümün 1. maddesi faktör yükü sınırlarından dolayı ölçüm modelinden çıkarılmıştır.
**p<0,01

Tablo 12'de ölçüm modeli değerlendirmesine ait bulgular görülmektedir. Hair vd. (1998: 11) CR düzeyinin ve Cronbach's α güvenirlik düzeylerinin 0,70 veya daha yüksek olması ile AVE değerlerinin en az 0,50 olması gerekliliğinden, tüm ölçüm değişkenlerinin bu sınırların üzerinde olduğu belirlenmiş dolayısıyla bu çalışmadaki tüm yapılar için tatmin edici bir yakınsak geçerlilik elde edilmiştir. İkinci olarak, yapıların iç tutarlılık güvenilirliğini incelemek için Cronbach's α güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Tüm ölçümler için Cronbach's α güvenilirlik katsayısı 0,70'in üzerindedir.

Tablo 13

Ölçüm Modelinin Ayırt Ediciliği Heterotrait-Monotrait Oranı (HTMT)

	Bilişsel Deneyim	Dönüşüm	Dönüşümsel Öğrenme	Duygusal Deneyim
Bilişsel Deneyim				
Dönüşüm	0,772			
Dönüşümsel Öğrenme	0,638	0,767		
Duygusal Deneyim	0,734	0,746	0,590	

Yapıların ayırıcı geçerliliğini incelemek için 0,85 eşik değerine sahip heterotrait-monotrait korelasyon oranı (HTMT) hesaplanmıştır (Henseler vd., 2015: 121). Tablo 13'te görüldüğü üzere yapılar arasındaki tüm korelasyon değerleri önerilen eşik değer olan 0,85'in altındadır, dolayısıyla tüm yapılar bu kriteri karşıladığı için ayırıcı geçerlilik doğrulanmıştır.

3.6. Yapısal Modelin Değerlendirilmesi

Yapısal modelin değerlendirilmesi araştırma modelinde önerilen hipotezlerin istatistiksel olarak test edilmesini ve değişkenler arasındaki ilişkilerin geçerliliğinin analiz edilmesini kapsamaktadır. Bu bölümde yol katsayıları, açıklayıcılık düzeyi (R^2), etki büyüklüğü (f^2) ve modelin öngörü gücü gibi temel ölçütler dikkate alınmıştır. Böylece modelin teorik çerçeveye uygunluğu ve ampirik geçerliliği ortaya konulmuştur.

3.6.1. Uyum Ölçütleri

Ölçüm modelinin değerlendirilmesi tamamlandıktan sonra yapısal modelin değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapısal modeli değerlendirmek için birçok katsayının incelenmesi gerekmektedir. Katsayılar aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- R^2 değeri;
- f^2: etki büyüklüğü;
- Q^2: tahmin gücünü;
- Yol katsayısı ve t-değeri.

Ayrıca modelin uyumunu sağlamak amacıyla Smart PLS istatistik programı tarafından hesaplanan ek istatistikler de değerlendirilmektedir. Ek istatistikler aşağıdaki özetlenmiştir:

- Standartlaştırılmış Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (SRMR)

- Karesel Ök-lidyen Uzaklık (d_ULS)
- Geodesic Uzaklık (d_G)
- Ki-Kare
- Normlandırılmış Uyum İndeksi (NFI) (Yılmaz, Kaniş ve Olgaç, 2024).

R^2 değerlerinin büyüklüğü modelin tahmini doğruluğunun ölçülmesinde önemli bulunmaktadır. Tablo 14'te R^2 değerleri sunulmuştur.

Tablo 14

Araştırma Modelinin Gizil Değişkenlerinin R^2 Değerleri

	R^2
Dönüşüm	0,759
Dönüşümsel Öğrenme	0,443

Tablo 14'e göre dönüşümün %75,9'unun duygusal deneyim, bilişsel deneyim ve dönüşümsel öğrenme tarafından açıklandığı, dönüşümsel öğrenmenin ise %44,3'ünün duygusal deneyim ve bilişsel deneyim tarafından açıklandığı belirlenmiştir.

f^2 değeri, dışsal değişkenlerin içsel değişkenler üzerindeki etkisinin boyutunu göstermektedir. Etki büyüklüğü(f^2) değerlerine göre; $0,02 \leq f^2 < 0,15$ ise düşük, $0,15 \leq f^2 < 0,35$ ise orta, $f^2 \geq 0,35$ ise yüksek olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 1988). Ayrıca $f^2 < 0,02$ ise herhangi bir etkisi olmayacaktır (Sarstedt, Ringle ve Hair, 2017: 205). Tablo 15'te f^2 değerleri gösterilmektedir.

Tablo 15

Modelin Etki Büyüklüğü f^2 Değerleri

	Bilişsel Deneyim	Dönüşüm	Dönüşümsel Öğrenme	Duygusal Deneyim
Bilişsel Deneyim		0,150	0,167	
Dönüşüm				
Dönüşümsel Öğrenme		0,377		
Duygusal Deneyim		0,146	0,055	

Tablo 15 incelendiğinde bilişsel deneyimin açıklanma oranına dönüşümün ve dönüşümsel öğrenmenin orta düzeyde bir etkisi olduğu, dönüşümsel öğrenmenin açıklanma oranına dönüşümün yüksek düzeyde bir etkisi olduğu ve duygusal deneyimin açıklanma oranına dönüşümün ve dönüşümsel öğrenmenin düşük düzeyde bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Bağımlı değişkenler için tahmin gücü katsayıları (Q^2) hesaplanmaktadır. Q^2 değerleri pozitif büyüklük olduğunda yapısal modelin bağımlı değişkenler için tahmin gücüne sahip olduğu ifade edilmektedir (Chin, 1998: 8). Q^2 değerleri için: 0,02 ile 0,15 arasındaki değerler düşük, 0,15 ile 0,35 arasındaki değerler orta ve 0,35'ten büyük olan değerler için ise yüksek tahmin edicilik olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2021: 602). Tablo 16'da modelin tahmin gücüne yer verilmiştir.

Tablo 16

Modelin Tahmin Gücü (Q^2)

	Q^2
Dönüşüm	0,536
Dönüşümsel Öğrenme	0,232

Tablo 16'ya göre modeldeki dönüşüm değişkeni yüksek ve dönüşümsel öğrenme değişkeni orta düzeyde tahmin gücüne sahiptir. Modelin uyumunu değerlendirmek için birçok istatistik kullanılmaktadır. Standartlaştırılmış Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (SRMR), Ki-Kare, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Öklid Uzaklığın karesi (d_ULS) ve Geodesic Uzaklığı (d_G) değerlerinin hesaplanması gerekmektedir.

Modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olması için SRMR değerinin 0,10'dan küçük olması gerekmektedir. NFI değerleri 0 ile 1 arasında alınır ve NFI değerinin 1'e yakın olması durumunda modelin uygun olduğu bilinmektedir. Ancak, diğer kriterlere ilişkin belirlenmiş eşik değerleri bulunmamaktadır (Hair vd., 2014,2017). Araştırma modeli için; SRMR<0,10 ve NFI>0,70 olduğundan modelin iyi uyum sağladığı ifade edilebilir. Modelin uyum iyiliği değerleri Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17

Modelin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyilikleri	
SRMR	0,029
d_ULS	0,613
d_G	0,347
Chi-Square	1,065
NFI	0,924

Tablo 17'de görüldüğü üzere, SRMR=0,029<0,10, NFI=0,924>0,70 olduğundan modelin iyi uyum sağladığı belirlenmiştir.

Son olarak modelin değerlendirilmesinde gizli değişkenler arasında çoklu iç doğrusal ilişkinin varlığını incelemek için VIF değerleri incelenmiştir. VIF değeri 5'ten küçük olduğunda, bu değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olmadığı söylenebilir (Hair vd., 2014). Tablo 18'de doğrusal ilişki istatistikleri verilmiştir.

Tablo 18

Doğrusal İlişki İstatistikleri (VIF)

	Dönüşüm	**Dönüşümsel Öğrenme**
Bilişsel Deneyim	2.557	2.192
Dönüşümsel Öğrenme	1.796	
Duygusal Deneyim	2.314	2.192

Tablo 18'de çoklu doğrusal bağlantıyı gösteren VIF değerleri incelendiğinde hem gizli hem de gözlenen değişkenler arasında VIF değerlerinin 5'ten küçük olduğu, dolayısıyla çoklu doğrusal bağlantının olmadığı görülmektedir.

Bu araştırmada Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen aracılık modeli temel araştırma hipotezi olarak ele alınmış ve yol katsayılarını ve bunların anlamlılık düzeylerini oluşturmak için hipotez testlerini test edilmesinde SMART PLS programı ile 5.000 boostrap ile boostrapping tekniği kullanılmıştır.

Yapısal modellerde bir değişkenin aracılık rolü değişik tekniklerle test edilebilmektedir. Bu araştırmada 3 ayrı yaklaşımla aracılık modeli incelenmiştir. İlk yaklaşımlardan biri Baron ve Kenny yöntemidir. Bu yönteme göre ilk aşamada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki direkt etkileri aracı model yokken bakılmalı ve bu etkilerin anlamlı olması gerekmektedir. Daha sonra bağımsız değişkenden aracı değişkene, aracı değişkenden bağımlı değişkene giden yolların anlamlı olması ve son olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine bakılırken aracı değişkenin de modele eklenmesi gerekmektedir. Böylelikle aracı değişkenin olmadığı modelde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi aracı değişken modele dâhil edildiğinde anlamlılığını devam ettiriyor ama bu etki azalıyorsa kısmi aracı, anlamlılığını yitiriyor ise tam aracılıktan söz edilebilmektedir (Baron ve Kenny, 1986: 1177).

Bir diğer yöntem ise Zhao vd.'nin kullandığı yöntemdir. Zhao vd.'nin (2010) önerdiği aracılık modeli yaklaşımı, geleneksel Baron ve Kenny'nin (1986) yöntemine eleştirel bir alternatif sunmaktadır. Bu modele göre, aracılık etkisinin belirlenmesinde

öncelikle dolaylı etkinin anlamlılığı esas alınmalıdır. Dolaylı etki istatistiksel olarak anlamlı ise, modelde bir aracılık etkisinin varlığından söz edilememektedir. Dolaylı etkinin anlamlı olduğu durumda, eğer doğrudan etki anlamlı değilse bu tam aracılık hem doğrudan hem dolaylı etkiler anlamlıysa kısmi aracılık söz konusudur. Ancak dolaylı etki anlamlı değilse, modelde herhangi bir aracılık etkisi bulunmadığı kabul edilir ve yalnızca doğrudan etkiler analiz edilir. Zhao vd. (2010), Baron ve Kenny'nin yöntemiyle yapılan analizlerin, dolaylı etkileri yeterince dikkate almadığı için araştırmacıları yanıltabileceğini savunmuşlardır. Bu nedenle Zhao vd.'ninyöntemi, özellikle yapısal eşitlik modellemesi (SEM) gibi modern analiz teknikleriyle uyumlu olup, aracılığın varlığını daha hassas ve geçerli şekilde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

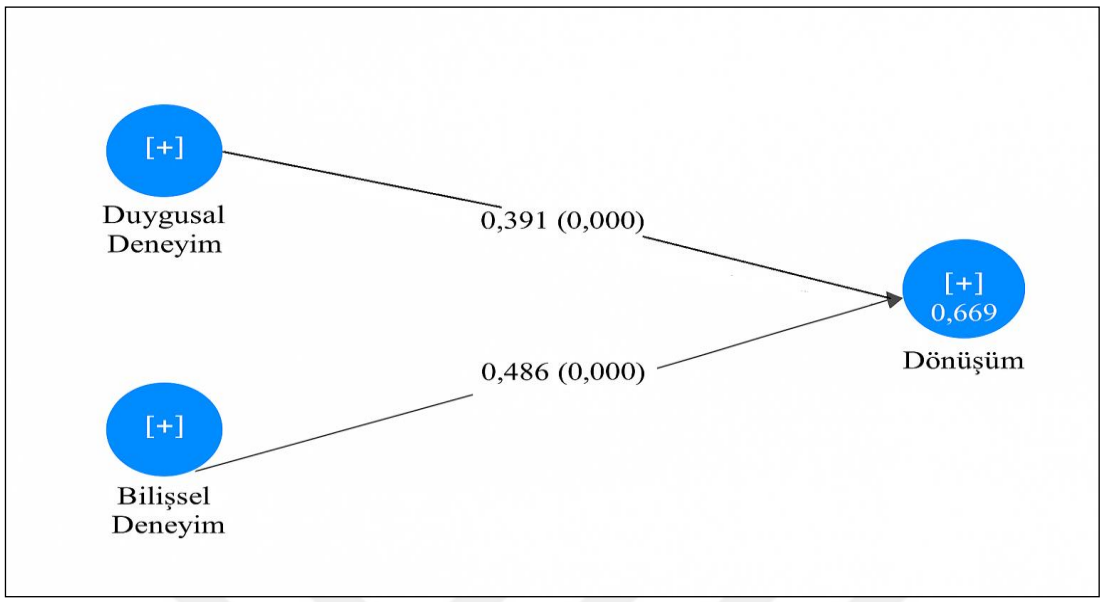
Bir diğer yöntem ise aracılık etkisinin varlığını belirlemede kullanılan VAF (Variance Accounted For) katsayısının hesaplanmasıdır. VAF, dolaylı etkinin toplam etki içindeki oranını gösterir ve dolaylı etkinin, dolaylı etki ile doğrudan etkinin toplamına bölünmesiyle elde edilir. Doğan'a (2019) göre, elde edilen VAF değeri %20'nin (0,20) altındaysa aracılık etkisinden söz edilemez; %20 ile %80 (0,20–0,80) arasındaki değerler kısmi aracılığa, %80'in (0,80) üzerindeki değerler ise tam aracılığa işaret etmektedir. Bu yöntem, modeldeki aracılığın derecesini daha nicel bir yaklaşımla ifade ederek yorumlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada direkt etkilerin olduğu model ve aracı değişken modele dâhil edilerek kurulan iki ayrı modelle ilerlenmiştir.

3.6.2. Araştırmanın Birinci Modeline Ait Bulgular

Araştırmanın birinci modelinde bağımsız değişken olan duygusal deneyim ve bilişsel deneyimin dönüşüm üzerindeki etkisine ait araştırmanın H_1 ve H_2 hipotezlerine ait sonuçlara yer verilmiştir.

Şekil 6

Araştırmanın Birinci Modeline Ait PLS-SEM Sonucu

Şekil 6'ya göre;

- Duygusal deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümde 0.391 birim artışa neden olmaktadır.
- Bilişsel deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümde 0.486 birim artışa neden olmaktadır.

Şekil 6'ya göre bilişsel deneyim, dönüşüm ile daha yüksek düzeyde bir etkiye sahiptir (β = 0,486) ve bu ilişki istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlıdır (p <0,001). Yine Şekil 6'ya göre duygusal deneyim ile dönüşüm arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (β = 0,391; p <0,001).

Araştırmanın standartlaştırılmış parametre tahminleri, t değerleri ve hipotez test sonuçları Tablo 19'da yer almaktadır. Tablo 19 incelendiğinde araştırmanın birinci ve ikinci hipotezlerinin desteklendiği belirlenmiştir.

Tablo 19

Araştırmanın Birinci ve İkinci Hipotez Testi Sonuçları

Yollar	Path Yol Katsayıları	Standart Sapma	T Değeri	Sig (p)	Güven Aralığı		Yorum
					2,5%	97,5%	
H1:Bilişsel Deneyim -> Dönüşüm	0,486	0,053	9,124	0,001**	0,378	0,582	Desteklendi
H2:Duygusal Deneyim -> Dönüşüm	0,391	0,053	7,365	0,001**	0,291	0,495	Desteklendi

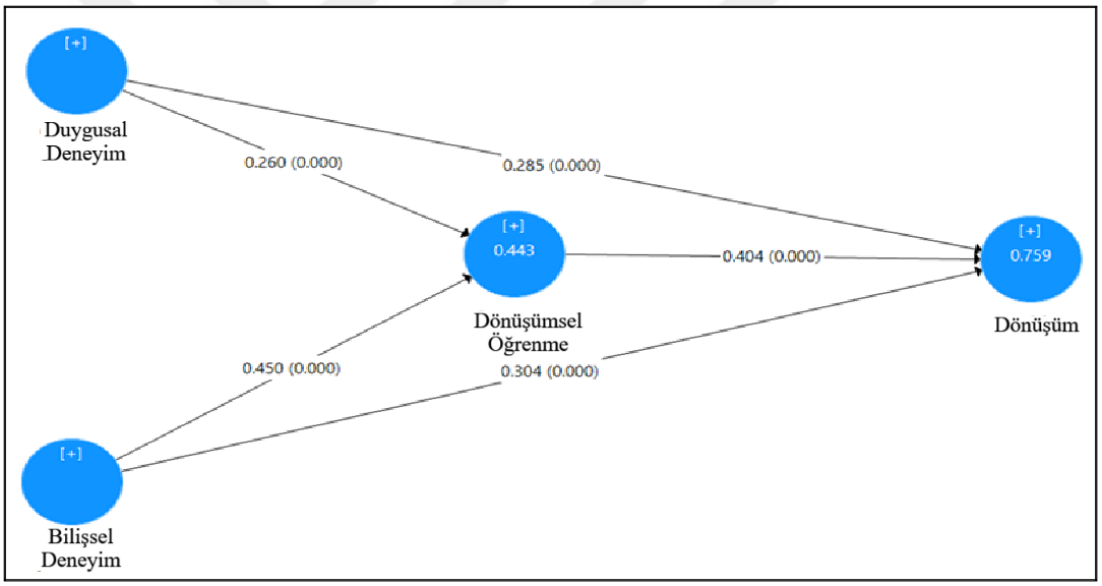
**p<0,01

Tablo 19'a göre yol katsayısı (β = 0,486) bilişsel deneyimin dönüşüm ile anlamlı ve güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. t = 9,124 ile kritik sınırların oldukça üzerinde yer almaktadır ve p < 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Güven aralığı (0,378-0,582) ise etkinin istatistiksel olarak güvenilir olduğunu göstermektedir. Yine Tablo 19'a göre yol katsayısı (β = 0,391) duygusal deneyimin dönüşüm ile anlamlı ve güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. t = 7,365 ve p = 0,001 değeri, bu etkinin yüksek düzeyde anlamlı olduğunu göstermektedir.

3.6.3. Araştırmanın İkinci Modeline Ait Bulgular

Araştırmanın ikinci modelinde aracılık modelleri ve diğer hipotezlere ait sonuçlara yer verilmiştir.

Şekil 7
Araştırmanın İkinci Modeline Ait PLS-SEM Sonucu

Şekil 7'ye göre;

- Duygusal deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümsel öğrenmede 0,260 birim artışa neden olmaktadır.
- Bilişsel deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümsel öğrenmede 0,450 birim artışa neden olmaktadır.
- Dönüşümsel öğrenmedeki 1 birimlik artış dönüşümde 0,404 birim artışa neden olmaktadır.

Ayrıca aracı değişken olan dönüşümsel öğrenme modele dâhil edilmesi sonucunda;

- Duygusal deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümde 0,285 birim artışa neden olmaktadır.
- Bilişsel deneyimdeki 1 birimlik artış dönüşümde 0,304 birim artışa neden olmaktadır.

Araştırmanın standartlaştırılmış parametre tahminleri, t değerleri ve hipotez test sonuçları Tablo 20'de yer almaktadır. Tablo 20 incelendiğinde araştırmanın diğer hipotezlerinin (H_3, H_4, H_5, H_6, H_7) de desteklendiği görülmektedir.

Tablo 20

Araştırmanın Diğer Hipotez Testi Sonuçları

Yollar	Path Yol Katsayıları	Standart Sapma	T Değeri	Sig (p)	Güven Aralığı		Yorum
					2,5%	97,5%	
H_3: Duygusal Deneyim-> Dönüşümsel Öğrenme	0,260	0,068	3,825	0,001**	0,131	0,396	Desteklendi
H_4: Bilişsel Deneyim-> Dönüşümsel Öğrenme	0,450	0,064	7,089	0,001**	0,322	0,568	Desteklendi
H_5: Dönüşümsel Öğrenme-> Dönüşüm	0,404	0,041	9,901	0,001**	0,327	0,486	Desteklendi
H_6: Duygusal Deneyim-> Dönüşüm	0,285	0,045	6,271	0,001**	0,197	0,375	Kısmi Aracı
H_7: Bilişsel Deneyim-> Dönüşüm	0,304	0,047	6,429	0,001**	0,212	0,398	Kısmi Aracı

**P<0,01

Baron ve Kenny (1986) yöntemine göre ilk aşamada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki direkt ilişkisi Şekil 6'da incelenmiş ve duygusal deneyimin dönüşüm üzerindeki etkisi aracı değişken olan dönüşümsel öğrenme olmadığında direkt etkinin 0,391 (t:7,365; p:0,001<0,01) iken, aracı değişken olan dönüşümsel modele dâhil ediğinde bu ilişkinin 0,285'e düştüğü ve anlamlılığın devam ettiği (t:6,271; p:0,001<0,01) belirlenmiştir. Bu durum dönüşümsel öğrenmenin modelde kısmi aracı olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 7'de ise bilişsel deneyimin dönüşüm ile ilişkisi aracı değişken olan dönüşümsel öğrenme olmadığında direkt etkinin 0,486 (t:9,124; p:0,001<0,01) iken aracı değişken olan dönüşümsel öğrenme modele dâhil ediğinde bu ilişkinin 0,304'e düştüğü ve anlamlılığın devam ettiği (t:6,429; p:0,001<0,01) belirlendiğinden kısmi aracılık olduğunu göstermektedir.

Zhao vd.'nin (2010) yöntemi ile aracılığa bakıldığında ise öncelikle dolaylı etkilere bakılması gerektiği, eğer bu etkiler anlamlıysa aracılıktan bahsedilebileceği belirtilmektedir. Dolaylı etkiler anlamlı olduğunda direkt etkiler anlamsız ise bu durumda tam aracılıktan, diğer etkilerin anlamlılığı devam ediyorsa kısmı aracılıktan söz edilmektedir. Eğer dolaylı etkiler anlamlı değilse aracılıktan bahsedilemeyeceği sadece direkt etkiler anlamlıysa direkt etkilerin varlığından bahsedilebileceği ifade edilmektedir. Dolaylı etkilere ait sonuçlara ise Tablo 21'de yer verilmiştir.

Tablo 21

Aracılık Modellerine Ait Dolaylı Etki Sonuçları

Yollar	Path Yol Katsayıları	Standart Sapma	T Değeri	Sig (p)	Güven Aralığı		Yorum
					2,5%	97,5%	
Bilişsel Deneyim -> Dönüşümsel Öğrenme -> Dönüşüm	0,182	0,034	5,306	0,001**	0,117	0,253	Kısmi Aracı
Duygusal Deneyim -> Dönüşümsel Öğrenme -> Dönüşüm	0,105	0,028	3,775	0,001**	0,052	0,162	Kısmi Aracı

**p<0,01

Tablo 21'e göre, bilişsel deneyimin dönüşümsel öğrenme aracılığıyla dönüşüm ile dolaylı pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (β = 0,182; p <0,01). Ayrıca duygusal deneyimlerin dönüşümsel öğrenme yoluyla dönüşüm ile dolaylı ilişkisi de anlamlı bulunmuştur (β = 0,105; p <0,01). Her iki yol da **"**kısmi aracılık" modeli kapsamında değerlendirilmektedir. Bu durum hem duygusal hem de bilişsel deneyimlerin dönüşümsel öğrenme olmaksızın da dönüşüme doğrudan etkileri olabileceğini ancak dönüşümsel öğrenme değişkeninin bu etkiyi anlamlı düzeyde artırdığını göstermektedir.

Dolaylı ilişkinin anlamlı olması ve bu dolaylı ilişkilerin pozitif olması kısmi aracılığın ayrı bir göstergesidir. Son olarak VAF katsayısının hesaplanmasıyla aracılık değişkeninin incelenmesine Tablo 22'de yer verilmiştir.

Tablo 22

Aracılık Modellerinin VAF Katsayısı Sonuçları

Yollar	VAF	Yorum
Bilişsel Deneyim-> Dönüşümsel Öğrenme-> Dönüşüm	0,272	Kısmi Aracı
Duygusal Deneyim-> Dönüşümsel Öğrenme-> Dönüşüm	0,212	Kısmi Aracı

Tablo 22'ye göre VAF değeri 0,272 olup, dönüşümsel öğrenmenin bilişsel deneyim ile dönüşüm arasındaki ilişkiye kısmi olarak aracılık ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde, 0,212'lik VAF değeri, dönüşümsel öğrenmenin duygusal deneyim ile dönüşüm arasındaki ilişkiye kısmi olarak aracılık ettiğine işaret etmektedir. Her iki deneyim türü için de dönüşümsel öğrenme değişkeni anlamlı bir kısmi aracı rolü üstlenmektedir. Bu bulgular, dönüşümsel öğrenme kuramı bağlamında ele alındığında, öğrenmenin yalnızca bilgi edinme ya da duygusal etkilenmeden ibaret olmadığını; bu etkilerin bireyin düşünce sistemi, değerleri ve davranışları üzerinde yeniden yapılandırıcı bir etki yarattığını göstermektedir. Ayrıca bu durum ve tüm bu sonuçlar araştırmanın tüm hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, hüzün destinasyonlarında ziyaretçilerin yaşadığı bilişsel ve duygusal deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisine ışık tutmak ve ayrıca bu etkide dönüşümsel öğrenme sürecinin aracılık rolünün tespiti de amaçlanmıştır. Yaşanan bilişsel ve duygusal deneyimlerin bireyler üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik geliştirilen araştırma modeli, duygu yoğunluğunu ve deneyimin yüksek düzeyde anlam ifade ettiği düşünülen Gelibolu Yarımadası örneğinde test edilmiştir.

Çalışma, turistik deneyimlerin sadece fiziki bir ziyaret olmadığını, aynı zamanda ziyaretçinin değer sistemini etkileyebilecek zihinsel ve duygusal süreçlerle iç içe geçmiş çok katmanlı bir dönüşüm süreci olduğu düşüncesiyle tasarlanmış ve araştırmanın ampirik bulguları da bunu desteklemiştir. Katılımcıların duygusal (hüzün, gurur, minnettarlık) ve bilişsel (öğrenme, farkındalık, tarihî muhakeme) düzeyde yaşadıkları deneyimlerin, tutum ve davranışları üzerinde kalıcı dönüşümler oluşturduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bu araştırma ziyaretçilerin içsel sorgulamalar aracılığıyla kendilerini ve çevrelerini yeniden değerlendirme süreçlerini de kapsamaktadır. Ayrıca duygusal ve bilişsel bileşenlerin etkileşimiyle şekillenen dönüşümsel öğrenme süreci, ziyaretçilerin toplumsal olaylara bakış açılarını ve gelecek kararlarını da etkileyebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Gelibolu gibi yüksek sembolik değere sahip destinasyonların ziyaretçilerin değer sistemlerinde nasıl kırılmalar ve yeniden yapılanmalar oluşturduğunu gösteren bu araştırma, turizmi bir öğrenme ve farkındalık alanı olarak konumlandırmaktadır. Bu çalışma, araştırmacılara hüzün turizmi destinasyonlarında yaşanan deneyimlerinin ziyaretçilerin tutum ve davranışlarını nasıl yeniden biçimlendirdiğine dair özgün ve çok boyutlu bir bakış açısı sunmaktadır.

Turistik deneyimlerin bir dönüşüm oluşturması sadece bireysel düzeyde bir gelişim aracı değil toplumsal empatiyi, barış kültürünü ve etik sorumluluğu teşvik eden bir sosyal öğretim aracıdır. Bu deneyimler bireylerin yalnızca mekânsal bir hareketlilik içinde bulunmalarını, zihinsel, duygusal ve ahlaki dönüşüm yaşamalarını sağlayan çok katmanlı bir süreçtir. Gelibolu örneği üzerinden yürütülen bu çalışma, hüzün turizmi bağlamında ziyaretçilerin tarihle yüzleşmelerine, geçmişle empati kurmalarına ve bu empatik yaklaşım sonucunda yaşanan dönüşüme dair önemli bulgular sunmuştur. Bu durum, turizmin salt bir eğlence ya da boş zaman faaliyeti olmanın ötesinde, bireysel

gelişimi ve toplumsal duyarlılığı teşvik eden bir öğrenme alanı olduğuna da işaret etmektedir. Elde edilen bu bulgular, turizm deneyimlerinin nasıl daha eğitsel, ahlaki ve toplumsal bir boyuta taşınabileceğine dair önemli bir zemin sunmaktadır. Dolayısıyla, turizmin geleceği için "dönüşümsel yaklaşımlar" sadece bir akademik kavram değil alan uygulamalarına dönük bir stratejik yol haritası olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada H_1 hipotez sonucuna göre; ziyaretçilerin yaşadığı duygusal deneyimlerin dönüşümleri üzerinde etkisi vardır. Ziyaretçilerin özellikle hüzün, kayıp, minnettarlık ve ulusal gurur gibi duygu deneyimlemeleri, bu ziyaretçilerin savaşın etik boyutları üzerine düşünmesine ve bireysel düzeyde davranış tutumlarını değiştirmelerine yol açmaktadır. H_1 hipotezinin desteklenmesi, duygusal deneyimlerin ziyaretçilerde doğrudan ve anlamlı bir dönüşüm oluşturduğunu ortaya koyarak dönüşümsel öğrenme ve hüzün turizmi literatürüyle yüksek düzeyde uyum göstermektedir. Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramında da belirtildiği üzere, bireyin anlam perspektifinde köklü bir değişim meydana gelmesi genellikle güçlü bir duygusal ya da bilişsel sarsıntıyla başlamaktadır. Bu çerçevede, savaş alanları gibi sembolik ve tarihi önemi yüksek alanlarda deneyimlenen hüzün, kayıp, minnettarlık ve ulusal gurur gibi duygular, ziyaretçilerde var olan değer sistemlerini sorgulamalarına ve yeniden yapılandırmalarına yol açmaktadır. Falk ve Dierking (2000) bu tür duygusal uyarımların ziyaretçilerde derinlemesine anlam inşasına zemin hazırladığını ve öğrenmeyi kalıcı kıldığını belirtmektedir. Benzer şekilde, Lennon ve Foley (2000) ile Miles (2002), hüzün turizminin ziyaretçilerde geçmişe dair sadece duygusal bir empatiyle birlikte geleceğe yönelik ahlaki sorumluluk geliştirdiğini de vurgulamaktadır. Beech (2011: 37-38) ise bu tür alanlarda yaşanan duygusal deneyimlerin bireyi pasif bir gözlemci rolünden çıkararak; eleştirel düşünme ve ahlaki farkındalık düzeyine taşıyan birer dönüştürücü unsur olduğunu ileri sürmektedir. Bu bulgular, duyguların sadece anlık tepkiler olmadığını, aksine bireyin davranışsal tutumlarını şekillendiren ve içselleştirilmiş dönüşüm süreçlerini başlatan temel faktörler olduğunu göstermektedir. Bu açıdan duygusal deneyimler sadece geçmişle yüzleşmeyi değil ziyaretçilerin ahlaki düşüncelerini yeniden değerlendirmelerini ve daha sorumlu tutumlar sergilemelerini sağlamaktadır (Dirkx, 2006; Tucker, 2016; Budeffeld ve Duerden, 2022).

Her ne kadar bu çalışmada duygusal deneyimlerin bireylerde anlamlı ve doğrudan bir dönüşüm yarattığı sonucuna ulaşılmış olsa da literatürde duyguların bu tür bir dönüşüm için her zaman yeterli olmadığını ileri süren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Light (2017) hüzün turizmi alanında yaptığı kapsamlı incelemede birçok ziyaretçinin duygusal deneyim yaşasa da, bu deneyimlerin çoğunlukla yüzeysel kaldığını ve kalıcı davranışsal dönüşüm yaratmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Yuill (2003) savaş alanları gibi desinasyonlarda ziyaretçilerin duygusal olarak etkilenmelerine rağmen bu duyguların çoğu zaman sembolik düzeyde kaldığını ve bireysel değer sistemlerinde anlamlı bir sorgulama sürecine yol açmadığını savunmaktadır. Poria vd. (2003) ise tarihî destinasyonlara yapılan ziyaretlerin ziyaretçilerde güçlü duygular uyandırabileceğini ancak bu duyguların kişisel geçmişle doğrudan bağlantı kurmadıkça dönüşüm sürecine evrilmeyebileceğini vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, duygusal deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisinin bireyin geçmiş yaşantısı, bağlamsal farkındalığı ve anlam inşa kapasitesi gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulguların, Gelibolu gibi güçlü ulusal ve tarihî anlam barındıran bir mekân bağlamında ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, duyguların dönüşüm üzerindeki etkisinin yer ve bağlamla bütünleştiğinde daha güçlü hale geldiği söylenebilir. Bu bağlamda çalışma, duygusal deneyimlerin dönüşüm yaratma potansiyelini doğrulamakla birlikte, bu etkinin bağlamsal ve bireysel farklılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

H_2 hipotezi H_1 hipotezine benzer şekilde bilişsel deneyimlerin doğrudan dönüşüme etkisi olduğunu kanıtlamıştır. Bilişsel düzeyde edinilen tarihî ve kültürel bilgi, yalnızca entelektüel bir birikim olarak kalmamış, bireylerin düşünsel temellerini ve karar alma süreçlerini etkilemiştir. Bilgiyi anlamlandırma, karşılaştırma yapma ve eleştirel düşünme sürecinde bireyler, özellikle adalet, tarihî farkındalık ve gelecek kuşaklara aktarılan değerler konusunda daha sorumlu tutumlar geliştirme eğilimi göstermiştir. Bu durum, bireyin sadece duygusal olarak değil zihinsel olarak da içsel bir dönüşüm sürecine girdiğini ve bunun davranışlarına yansıdığını ortaya koymaktadır. Hipotez, literatürde dönüşüme sadece duyguların değil anlamlı bilgi yapılarının da katkı sağladığına işaret eden Budeffeld ve Duerden'in (2022) yaptığı araştırmayla benzerlik göstermektedir. H_2 hipotezinin desteklenmesi, dönüşümsel öğrenme ve turizm literatürüyle tutarlıdır; çünkü bilişsel deneyimlerin bireysel

dönüşüm ile ilişkisi duygusal uyarım ve anlamlı bilgi yapılarına dayalı sorgulayıcı süreçlerle şekillenmektedir. Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramına göre bireyin düşünsel yapılarında bir dönüşüm yaşanabilmesi için, mevcut inanç ve varsayımlarını sorgulamasına neden olan bilişsel bir çelişki ya da bunaltı yaşaması gerekir. Ziyaretçiler, tarihî ve kültürel bilgiyle yüzleşirken sadece entelektüel bir birikim elde etmekle kalmamakta bu bilgileri anlamlandırma, karşılaştırma ve eleştirme sürecinde kendi değer sistemlerini yeniden inşa etmektedir. Bu bulgu, Bueddefeld ve Duerden'in (2022) çalışmasıyla da örtüşmekte olup, dönüşümün sadece duygusal değil, bilişsel temelli öğrenme süreçleriyle de desteklendiğini göstermektedir. Benzer şekilde, Packer ve Ballantyne (2016) ile Tucker (2016), kültürel miras alanlarında edinilen bilginin bireylerde eleştirel düşünmeyi ve etik farkındalığı artırarak davranışsal dönüşüme katkı sağladığını ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan anlam yüklü destinasyonlarda edinilen bilgi, ziyaretçilerin yalnızca geçmişle duygusal bir bağ kurmasını ve geleceğe yönelik daha sorumlu ve bilinçli tutumlar geliştirmesini de mümkün kılmaktadır.

Çalışmada elde edilen diğer bir sonuca göre; duygusal deneyimin dönüşümsel öğrenme ile ilişkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç, ziyaretçilerin savaş alanı gibi yüksek anlam yüklü ve duygusal olarak çarpıcı mekânlarda geçirdikleri zamanın, onların var olan değerlerini sorgulamalarına ve içsel anlam arayışlarını tetiklemelerine yol açtığını göstermektedir. Özellikle savaşın yol açtığı kayıpları, insanlık dramını ve fedakârlıkları içeren anlatımlar, bireylerin empati geliştirmelerine ve bu sayede kendi değerlerini yeniden değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu durum, Slade (2003), Poria vd. (2006b) ve Biran vd. (2011: 830) gibi araştırmacıların çalışmalarıyla uyum içerisindedir; bu çalışmalarda anlam yüklü destinasyonların duygusal deneyimler aracılığıyla bireyde bilişsel bir dönüşüm yaşanabileceği belirtilmektedir.

Çalışmanın dördüncü hipoteziyle bilişsel deneyimlerin dönüşümsel öğrenmeye etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Ziyaretçilerin Gelibolu'ya ilişkin bilgiler edinmeleri, savaşın nedenlerini ve sonuçlarını öğrenmeleri ve farklı bakış açılarıyla bu bilgileri değerlendirmeleri onların düşünsel yapılarında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu öğrenme süreci yalnızca bilgi edinmeye değil, bireyin bu bilgileri içselleştirerek mevcut biliş yapısını sorgulamasına dayanmaktadır. Bu sonuç, Reisinger (2013) ve Pung vd. (2020) tarafından yapılan çalışmalarda da desteklenmektedir. Söz konusu

çalışmalarda bilişsel deneyimin bireyde empati, ahlaki düşünme ve kültürel dönüşümü gerçekleştirebileceği vurgulanmaktadır.

Her ne kadar bu çalışmadan elde edilen bulgular, bilişsel deneyimlerin dönüşümsel öğrenme üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuş olsa da bu sonucu desteklemeyen bazı çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Chronis (2005: 388-389) ziyaretçilerin tarihi mekânlarda edindikleri bilgileri genellikle hikâye tüketimi bağlamında değerlendirdiklerini ve bu sürecin dönüşümden ziyade estetik bir tatmin sağladığını belirtmiştir. Benzer şekilde Farmaki vd. (2019: 180) tarafından yürütülen araştırmada, katılımcıların turistik deneyimlerde edindikleri bilgileri mevcut politik ve kültürel inançlarını pekiştirmek amacıyla kullandıkları, dolayısıyla herhangi bir bilişsel sorgulama veya dönüşüm yaşanmadığı ifade edilmiştir. Light (2017) ise hüzün turizmi bağlamında yaptığı çalışmasında, bilişsel deneyimlerin genellikle duygusal deneyimlere kıyasla daha yüzeysel kaldığını ve bireyde kalıcı bir tutumsal değişim yaratmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Tussyadiah ve Fesenmaier (2009: 25) mobil bilgi sistemleriyle edinilen bilgilerin ziyaretçilerde dönüşüm yaratmak için yeterince derinlik sunmadığını savunmuştur.

Çalışmada dönüşümsel öğrenmenin dönüşüme doğrudan etkisi olduğu varsayımı H_5 hipoteziyle kanıtlanmıştır.Yapısal yol analizi sonuçları, dönüşümsel öğrenmenin davranışsal dönüşüme doğrudan katkı sağladığını açıkça ortaya koymaktadır. Dönüşümsel öğrenmede bireyin yalnızca bilgilenmesi veya etkilenmesi değil bu bilgi ve duygular üzerinden kendi anlam perspektiflerini sorgulayıp yeniden yapılandırması ile ortaya çıktığı görülmüştür. Bu süreç sonunda birey, sahip olduğu dünya görüşünde farkındalık geliştirmekte ve bu farkındalığı davranışsal dönüşümlere dönüştürebilmektedir. Ancak literatürde dönüşümsel öğrenmenin bu tür bir etkiyi her zaman ortaya koyamayabileceğine dikkat çeken çalışmalar da mevcuttur. Taylor (2007) dönüşümsel öğrenmenin bireyler arasında farklı biçimlerde işlediğini ve bu sürecin her zaman davranışsal bir dönüşümle sonuçlanmadığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Christie vd. (2015) dönüşümsel öğrenmenin etkin olabilmesi için belirli koşulların eleştirel düşünme becerileri, sosyal destek, kültürel bağlam ve bireysel hazırbulunuşluk gibi sağlanmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu bakımdan dönüşüm sadece öğrenmenin içeriği ile birlikte öğrenen bireyin psikososyal ve kültürel çevresine bağlı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada dönüşümsel öğrenmenin davranışsal dönüşüme doğrudan etkisinin ortaya konmuş olması önemli

bir bulgu olmakla birlikte, bu etkinin bağlama ve bireysel değişkenlere duyarlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu farklılıklar, dönüşüm süreçlerinin çok boyutlu yapısını ve her bağlamda aynı biçimde gerçekleşmeyebileceğini ortaya koymaktadır.

H_6 ve H_7 hipotezleriyle duygusal ve bilişsel deneyimlerin dönüşüm üzerindeki etkisi dönüşümsel öğrenmenin aracılık rolüyle kanıtlanmıştır. Yapılan aracılık analizleri sonucunda, hem duygusal deneyim-dönüşüm hem de bilişsel deneyim-dönüşüm yolunda dönüşümsel öğrenmenin kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, dönüşümün yalnızca anlık etkilerle değil, öğrenme süreçleriyle kalıcı hale gelebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle anlamlı öğrenme ve eleştirel yansıtma süreçlerinin deneyimlerin davranışa dönüşmesinde köprü rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, Illeris (2014) ve Bueddefeld ve Duerden (2022) gibi öğrenme sürecini dönüşümün temel bileşeni olarak tanımlayan araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada dönüşümsel öğrenmenin hem duygusal hem de bilişsel deneyimler ile dönüşüm arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir. Ancak literatürde dönüşümsel öğrenmenin bu tür aracı bir işlevi her zaman yerine getirmediğini savunan araştırmalar da bulunmaktadır. Kirillova vd. (2017a: 5) ziyaretçilerin deneyimlerinden anlamlı sonuçlar çıkarmaları için sadece deneyimin niteliğinin değil, bireyin kişisel geçmişi, kültürel çerçevesi ve bilişsel hazırlık düzeyinin de belirleyici olduğunu belirtmektedirler. Benzer şekilde Noy (2004) duygusal olarak yoğun deneyimlerin çoğu zaman eleştirel düşünmeye değil, grup kimliği pekiştirmeye hizmet ettiğini ortaya koymuştur. Coghlan ve Gooch (2011: 715) ise bazı gönüllü turizm katılımcılarının yaşadıkları deneyimi sadece “güzel bir anı” olarak değerlendirdiğini, bu nedenle dönüşümsel öğrenmenin gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Ayrıca Mezirow’un dönüşümsel öğrenme kuramına yönelik eleştirel bir inceleme yapan Taylor (2007) ise dönüşümün evrensel bir süreç olarak kabul edilmemesi gerektiğini, bireye bağlı olarak bu sürecin tamamlanamayabileceğini ifade etmiştir. Bu çalışmalar, dönüşümsel öğrenmenin dönüşüm sürecinde her zaman belirleyici olmadığını, sürecin karmaşık, bireysel ve bağlamsal olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu araştırmada elde edilen aracılık etkisi bulguları, özellikle Gelibolu gibi duygusal ve tarihsel yoğunluğu yüksek mekânlarda daha belirgin hale gelen öğrenme-dönüşüm ilişkisinin özel bir bağlamda geçerli olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda dönüşüm ziyaretçilerin değer sistemleri, benlik algıları, etik tutumları ve buna bağlı olan davranışsal eğilimleridir. Gelibolu Yarımadası gibi tarihî ve sembolik anlamı yüksek bir destinasyonda yaşanan duygusal ve bilişsel deneyimler, bireylerin geçmişle ve kendilikleriyle kurdukları ilişkiyi sorgulamalarına neden olmuş; bu sorgulama süreci dönüşümsel öğrenme aracılığıyla kalıcı bir yeniden yapılandırmaya dönüşmüştür. Modelde dönüşümsel öğrenmenin kısmi aracı rol üstlenmiş olması, deneyimlerin birey üzerinde anlık etkilerle sınırlı kalmadığını, aksine bireyin bu deneyimleri anlamlı bir öğrenme sürecine dönüştürmesi hâlinde daha kalıcı ve içselleştirilmiş davranışsal değişimlerin mümkün olduğunu göstermektedir. Kısmi aracılık, hem doğrudan duygusal/bilişsel etkilerin hem de bu etkilerin öğrenme süreciyle pekişmesinin dönüşümde birlikte rol oynadığını göstermektedir.

Ziyaretçiler, bu gibi anlam yüklü bir deneyim karşısında yalnızca empati ya da anma gibi yüzeysel duygularla sınırlı kalmamakta; eleştirel düşünme, farkındalık geliştirme ve ahlaki sorumluluk alma gibi daha derin psikolojik süreçleri de deneyimlemişlerdir. Araştırma modeli çerçevesinde dönüşümsel öğrenme, bu sürecin aracısı olarak görev yapmış ve duygusal/bilişsel yaşantıların bireyde tutumsal ve davranışsal dönüşüme evrilmesini mümkün kılmıştır.

Dolayısıyla bu araştırma bağlamında dönüşüm, ziyaretçilerin geçmişe, ulusal kimliğe, savaşa, barışa ve toplumsal sorumluluklara ilişkin algılarını yeniden değerlendirmeleri sonucunda ortaya çıkan, daha bilinçli, duyarlı ve sorumlu bir benlik yapısı olarak tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm, ziyaretçilerin sadece ziyaret sürecindeki tutumunu değil gelecekteki davranış biçimlerini ve değer önceliklerini de şekillendirme potansiyeline sahiptir. Böylelikle turistik deneyim, geçici bir yaşantı olmanın ötesine geçerek bireyin dünyaya bakışını ve yaşam pratiğini dönüştüren anlamlı bir öğrenme sürecine dönüşmektedir.

Araştırma modelinde dönüşümsel öğrenmenin aracı rol üstlenmesi ise hem kuramsal hem de istatistiksel gerekçelere dayanmaktadır. Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde, Mezirow'un (1991) dönüşümsel öğrenme kuramı bireylerin sadece duygusal veya bilişsel deneyimler yaşamalarının yeterli olmadığını, bu deneyimlerin eleştirel düşünme ve yansıma süreçleriyle yeniden anlamlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan dönüşümsel öğrenme, bireyin mevcut inanç

sistemlerinde köklü değişiklikler yaparak daha derin ve kalıcı davranışsal dönüşümler yaşamasını sağlayan bir bilişsel-duygusal süreç olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, duygusal ve bilişsel deneyimlerin bireyde dönüşüm yaratabilmesi için bu deneyimlerin dönüşümsel öğrenme aracılığıyla içselleştirilmesi gerekmektedir.

İstatistiksel bulgular da bu kuramsal çerçeveyi desteklemektedir. Modelde duygusal ve bilişsel deneyimlerin dönüşüm üzerindeki doğrudan etkileri anlamlı bulunmakla birlikte, dönüşümsel öğrenmenin araya girmesiyle bu etkilerde kısmi bir azalma gözlenmiştir. Bu durum, dönüşümsel öğrenmenin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Yapılan dolaylı etki analizlerinde elde edilen VAF değerleri, hem duygusal deneyim (%21,2) hem de bilişsel deneyim (%27,2) yollarında %20'nin üzerinde çıkmış ve kısmi aracılık koşullarını sağlamıştır. Bu bulgular, dönüşümsel öğrenmenin deneyim ile dönüşüm arasında anlamlı bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Sonuç olarak dönüşümsel öğrenme yalnızca bağımsız bir öğrenme çıktısı değil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel deneyimlerin bireyde kalıcı bir dönüşüme evrilmesinde merkezi bir aracı mekanizma olarak konumlandırılmaktadır.

Bu araştırma, dönüşümsel öğrenme kuramını turizm bağlamına entegre ederek hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Öncelikle, duygusal ve bilişsel deneyimlerin birlikte değerlendirilmesiyle, turistik deneyimin çok boyutlu doğasına ışık tutarak tek yönlü yaklaşımların ötesine geçilmesini sağlamaktadır. Bu sayede, turizm literatüründe sıklıkla göz ardı edilen içsel dönüşüm süreçleri, ölçülebilir bir yapı içerisinde ele alınmıştır. Çalışma, Mezirow'un dönüşümsel öğrenme modelini hüzün turizmi özelinde uygulayarak, bu kuramın turizm araştırmalarındaki açıklayıcılığını ve esnekliğini göstermiştir. Ayrıca, duygusal deneyimlerin sadece tatmin ya da memnuniyet düzeyinde değil, bireysel farkındalık ve değer değişimi bağlamında nasıl işlediği açıklanmıştır. Bilişsel süreçlerin ise öğrenme, değerlendirme ve anlam inşa etme boyutlarıyla turistik deneyimi nasıl şekillendirdiği detaylandırılmıştır. Gelibolu gibi sembolik mekânlar özelinde yapılan bu araştırma, tarihî anma pratiklerinin bireysel kimlik gelişimiyle ilişkisini görünür kılmıştır. Çalışma, duyguların sadece davranışsal dönüşümleri değil, anlam üretimini ve öğrenme motivasyonunu da şekillendirdiğini ortaya koyarak, turizm literatürüne yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Elde edilen bulgular, turistik deneyimin sadece tüketim temelli değil dönüşüm temelli de değerlendirilebileceğini

savunarak turizm yaklaşımlarına katkı sunmaktadır. Turistik destinasyonların pedagojik ve kültürel öğrenme alanları olarak işlev görebileceğini göstermesi açısından da literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Araştırmanın ortaya koyduğu yapısal model, duygusal ve bilişsel değişkenlerin dönüşümsel etkisini nicel olarak ölçerek alana ampirik bir zemin kazandırmıştır. Son olarak, turizmde deneyim temelli değer üretiminin önemini vurgulayan bu çalışma, hem akademisyenler hem de destinasyon yöneticileri için stratejik çıkarımlar sunmaktadır.

Araştırma bulguları, duygusal ve bilişsel deneyimlerin hem dönüşümsel öğrenme hem de davranışsal/tutumsal dönüşüm ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, Gelibolu Yarımadası gibi tarihi öneme sahip alanlarda sunulan deneyimlerin anlam katmanları güçlendirilmelidir. Ziyaretçilere yalnızca bilgi değil, aynı zamanda duygusal bağ kurma fırsatları sunan anlatım teknikleri (örneğin hikâyeleştirme, tanıklıklar, mektup okumaları, bireysel kayıp öyküleri) yaygınlaştırılmalıdır. Bu yönde bir eğilim için kişisel tanıklıklar ve hikâyeler (asker mektupları, aile hatıraları vb.), dijital ve etkileşimli teknoloji kullanımı (artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve mobil uygulamalar), sessizlik alanlarının (anı duvarları, hatıra defterleri, sessiz yürüyüş alanları vb.) oluşturulması gibi uygulamalar pratikte destinasyon yöneticilerine yardımcı olacaktır.

Ziyaretçilerin hüzün turizmi alanlarındaki deneyimlerinin anlamlı ve dönüşümsel bir boyut kazanabilmesi, büyük ölçüde turizm rehberlerinin anlatım becerileri ve pedagojik donanımı ile ilişkilidir. Rehberler sadece tarihi bilgileri aktaran kişiler olmaktan çıkıp, duygu uyandıran, empatiyi teşvik eden ve eleştirel yansıtmayı mümkün kılan anlatıcılar haline gelmelidir. Bu açıdan geleneksel bilgi odaklı rehberlik yaklaşımı yeterli olmamakta bunun yerine dönüşümsel öğrenme kuramı çerçevesinde yapılandırılmış rehberlik ve eğitim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak, rehber eğitim programları için empatik anlatık teknikleri, soru odaklı yönlendirme, duygusal alanlara saygı, kültürel farklılıklara duyarlılık gibi özellikleri taşıması önerilebilir.

Turizm deneyimlerinin derinlik kazanmasında ve dönüşüm yaratmasında sadece mekânsal tasarım ve rehberlik hizmetleri yeterli olmamakta aynı zamanda yerel toplumun aktif katılımı, deneyimin hem otantik hem de çok katmanlı hale gelmesini sağlamaktadır. Yerel halkın anlatıların bir parçası haline getirilmesi, ziyaretçilere

yalnızca tarihî bilgi değil yaşayan hafızanın, duyguların ve kültürel anlamların doğrudan aktarımını mümkün kılmaktadır. Bu tür bir katılım, sadece ziyaretçi deneyimini zenginleştirmekte ve yerel kalkınmayı, toplumsal aidiyet bilincini ve toplumsal hafıza üretimini de desteklemektedir.

Özellikle hüzün turizmi gibi duygusal yoğunluğu yüksek alanlarda, yerel tanıklıkların ve halk anlatılarının sürece dahil edilmesi, ziyaretçinin mekânla kurduğu bağın daha samimi ve dönüştürücü olmasını sağlamaktadır. Savaş bölgelerinde doğmuş büyümüş bireyler ya da bu bölgede kuşaklar boyunca yaşamış kişilerin bireysel anlatıları standart rehberliğe entegre edilmelidir. Bu bağlamda ziyaretçi-yerel halk iletişiminin güçlendirilmesi, toplum katılımlı törenler ve yerel halk için hikâye anlatıcılığı atölyelerinin düzenlenmesi gibi uygulamalar turizm profesyonelleri tarafından gerçekleştirilebilir.

Bu çalışma, Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret edenlerin dönüşümsel öğrenme deneyimlerini incelemeyi amaçlasa da, kapsam ve geçerliliği etkileyebilecek çeşitli sınırlılıklar içermektedir. Araştırma, belirli bir zaman diliminde Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret eden 579 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak bu yöntem, ziyaretçilerin tüm sosyo-demografik profillerini temsil etmekte yetersiz kalabilir. Özellikle farklı yaş grupları, kültürel geçmişler ve uluslararası ziyaretçilerin deneyimleri yeterince yansıtılamamıştır. Bu durum, bulguların genellenebilirliğini sınırlamakta ve yorumların bağlam içinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmada yalnızca nicel yöntem kullanılmış, bu da katılımcı deneyimlerinin derinlikli analizini kısıtlamıştır. Katılımcı beyanlarına dayalı verilerde, özellikle duygusal ve bilişsel içeriklerde, öznel yanıtlar ve sosyal beğenilirlik yanlılığı gibi etkiler gözlenebilir. Gelecek araştırmalarda, nitel yöntemlerle (örneğin derinlemesine mülakatlar, etnografik gözlemler) desteklenen karma yöntemler tercih edilebilir.

Araştırmada, ziyaret sırasındaki anlık dönüşümler ölçülmüş vebu dönüşümlerin uzun vadeli etkileri değerlendirilmemiştir. Ziyaretçilerin zaman içinde yaşadıkları bilişsel ve duygusal değişimlerin kalıcılığını anlamak amacıyla boylamsal çalışmalar yapılması önerilebilir.

Bu çalışmanın katılımcıları Türk vatandaşlarıdır ve bu ziyaretçiler savaşın ulusal tarih içindeki yeri nedeniyle alanla özel bir duygusal bağ kurmaktadırlar.

Uuluslararası ziyaretçilerin deneyimlerinin de araştırma kapsamında yer almasıyla kültürel çeşitliliğin ve dönüşümsel öğrenmenin evrensel ve kültürel yönlerinin daha iyi ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Kullanılan ölçekler güvenilir olsa da bireylerin tüm duygusal ve bilişsel deneyimlerini kapsamakta yetersiz kalabilir. Kültürel farklılıklar ve bireylerin deneyimi ifade etme biçimleri göz önüne alındığında, gelecekte daha derinlemesine ölçüm teknikleri (ör. nörobilim araçları, duygusal tepki analizleri) kullanılabilir ve kültürel bağlama duyarlı ölçekler geliştirilebilir.

Gelibolu gibi tarihî öneme sahip destinasyonların dönüşümsel etkilerini daha iyi anlayabilmek için, Auschwitz, Hiroşima ve Halepçe gibi benzer yerlerle karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.Bu tür karşılaştırmalar, kültürel ve tarihî bağlamın dönüşüm süreçlerine etkisini ortaya koyacaktır.

Ziyaretlerin kişisel değerler, inanç sistemleri ve yaşam felsefesi üzerindeki etkileri araştırılmamıştır. Manevî deneyimlerin dönüşüm süreçlerindeki rolü, hac gibi spiritüel seyahatlerle karşılaştırmalı olarak ele alınarak daha kapsamlı analizler yapılabilir.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda, gelecekteki araştırmaların daha çeşitli örneklemlerle, karma yöntem tasarımlarıyla, kültürlerarası karşılaştırmalarla ve dijital teknolojilerin entegrasyonuyla gerçekleştirilmesi, Gelibolu gibi tarihî destinasyonların dönüşümsel etkilerinin daha derinlikli anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma; turistlerin turizm deneyimlerinin yalnızca fiziksel etkileşimlerle değil, duygusal ve bilişsel süreçlerin bütüncül etkisiyle nasıl bir dönüşüme evrilebileceğini ortaya koymuştur. Gelibolu gibi tarihi sembolik ve duygusal değeri yüksek bir destinasyonda yaşanan deneyimler; empati, tarih bilinci, kültürel farkındalık ve kişisel anlam üretimi gibi çok katmanlı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu doğrultuda turizm deneyimi, yalnızca ziyaret edilen mekânlarla değil, bu mekânların bireylerde uyandırdığı zihinsel ve duygusal tepkilerle şekillenen bir öğrenme ve farkındalık süreci olarak ele alınmalıdır. Araştırma bulguları, turizm alanında deneyimlerin ziyaretçilerde kalıcı izler bırakma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle deneyimlerin dönüşümsel gücünü daha yakından inceleyen çok disiplinli çalışmaların artması literatüre ve turizm politikalarına nitelikli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Agrusa, J., Tanner, J. ve Dupuis, J. (2006). Determining the potential of American Vietnam veterans returning to Vietnam as tourists. *International Journal of Tourism Research*, *8*(3), 223-234. https://doi.org/10.1002/jtr.565

Akbulut, O. ve Ekin, Y. (2018). Kültürel miras turizmi olarak savaş alanları turizmi: Türkiye'de yer alan savaş anıtlarının coğrafi bilgi sistemleri analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(1), 395-420. https://doi.org/10.17218/hititsosbil.397914

Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin Dünya Mirasi Listesi'ndeki yeri ve yeni bir aday önerisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 81-106.

Akpınar, B. (2010). Transformatif öğrenme kuramı: Dönüşerek ve değişerek öğrenme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(2), 185-199.

Alaeddinoğlu, F. ve Aliağaoğlu, A. (2007). Savaş alanları turizmine tipik bir örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *18*(2), 215-225.

Alpar, R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Altaş, S. (2009). *Türkçe dil bilgisi öğretiminin tarihi ve içerik odaklı dil bilgisi öğretimi ile görev odaklı dil bilgisi öğretiminin uygulamalı karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Amaro, D., Caldeira, A. M. ve Seabra, C. (2024). A comprehensive approach to transformative experiences in academic tourism. *SAGE Open*, *14*(2). https://doi.org/10.1177/21582440241255839

Anderson, D.ve Anderson, L. A. (2001). *Beyond change management: Advanced strategies for today's transformational leaders*. San Fracisco: John Wiley & Sons.

Andriotis, K. (2011). Genres of heritage authenticity: Denotations from a pilgrimage landscape. *Annals of Tourism Research*, *38*(4), 1613-1633. https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.03.001

Ashworth, G. J. (2002). Holocaust tourism: The experience of Kraków-Kazimierz. *International Research in Geographical and Environmental Education, 11*(4), 363–367. https://doi.org/10.1080/10382040208667504

Atasoy, F. ve Öztürk, İ. (2022). Kültürel miras turizmi bağlamında deneyim/deneyimsel kalite kavramının incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57*(4), 2677-2692. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.11.1810

Atalay, N. (2018). Savaş ve ölüm olguları bağlamında anma mekânları: Gelibolu Yarımadası, Tirgu Jiu parkı, Vietnam Gazileri Anıtı. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, *7*(52), 1499-1505.

Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2010). Savaş alanları ve turizmi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 65-72.

Avsec, S., ve Ferk Savec, V. (2021). Pre-service teachers' perceptions of, and experiences with, technology-enhanced transformative learning towards education for sustainable development. *Sustainability, 13*(18), 1-28. https://doi.org/10.3390/su131810443

Baldwin, F. ve Sharpley, R. (2009). Battlefield tourism: Bringing organised violence back to life. R. Sharpley & P. R. Stone (Eds.), *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism* içinde (s. 186-206). Bristol: Channel View Publications. https://doi.org/10.21832/9781845411169-011

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*(6), 1173-1182. https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173

Basarin V. J. (2011). *Battlefield tourism-ANZAC day commemorations at Gallipoli: An empirical analysis* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Deakin University.

Basarin, V. ve Hall, J.(2008). *The business of battlefield tourism* [Journal contribution]. Deakin University. https://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30017802

Beech, J. (2000). The enigma of Holocaust sites as tourist attractions: The case of Buchenwald. *Managing Leisure, 5*(1), 29-41. doi.org/10.1080/136067100375722

Beerli, A. ve Martin, J. D. (2004). Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*, *31*(3), 657-681. https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.01.010

Bigley, J. D., Lee, C. K., Chon, J. ve Yoon, Y. (2010). Motivations for war-related tourism: A case of DMZ visitors in Korea. *Tourism Geographies*, 12(3), 371-394. https://doi.org/10.1080/14616688.2010.494687

Biran, A., Poria, Y. ve Oren, G. (2011). Sought experiences at (dark) heritage sites. *Annals of Tourism Research*, *38*(3), 820-841. https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.12.001

Blom, T. (2000). Morbid tourism-a postmodern market niche with an example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, *54*(1), 29-36.

Botterill, D. ve Jones, T. (Ed.). (2010). *Tourism and crime: Key themes*. Oxford: Goodfellow.

Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

Bristow, R. S. ve Newman, M. (2004). Myth vs. fact: An exploration of fright tourism. K. Bricker (Ed.), *Proceedings of the 2004 Northeastern Recreation Research Symposium* (s. 215–221) içinde. Newtown: Northeastern Research Station https://doi.org/10.2737/NE-GTR-326

Brookfield, S. D. (2000). The concept of critically reflective practice. A. L. Wilson & E. R. Hayes (Ed.), *Handbook of adult and continuing education* içinde (s. 33-49). San Francisco: Jossey-Bass.

Brown, L. (2009). The transformative power of the international sojourn: An ethnographic study of the international student experience. *Annals of Tourism Research, 36*(3), 502-521. https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.03.002

Buchholtz, D. (2005). Cultural politics or critical public history?: Battling on the Little Bighorn. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *3*(1), 18-35. https://doi.org/10.1080/14766820508669094

Buchholtz, D. E. (2008). *Wisdom of the cross*. Maitland: Xulon Press.

Buda, D. M. (2015). The death drive in tourism studies. *Annals of Tourism Research, 50*, 39-51. https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.10.008

Buda, D. M. ve McIntosh, A. J. (2013). Dark tourism and voyeurism: Tourist arrested for "spying" in Iran. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, 7*(3), 214-226. https://doi.org/10.1108/ijcthr-07-2012-0059

Bueddefeld, J. ve Duerden, M. D. (2022). The transformative tourism learning model. *Annals of Tourism Research, 94*, 103405. https://doi.org/10.1016/j.annals.2022.103405

Caru, A. ve Cova, B. (2003). Revisiting consumption experience: A more humble but complete view of the concept. *Marketing Theory*, *3*(2), 267-286. https://doi.org/10.1177/1470593103003200

Casbeard, R. ve Booth, C. (2012). Post-modernity and the exceptionalism of the present in dark tourism. *Journal of Unconventional Parks, Tourism & Recreation Research*, *4*(1), 2-8. https://juptrr.asp.radford.edu/Volume4/Post-modernity.pdf

Cengiz, O. (2017). *1950 sonrası Türk resim sanatında varoluşçuluğun etkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Cheal, F. ve Griffin, T. (2013). Pilgrims and patriots: Australian tourist experiences at Gallipoli. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, *7*(3), 227-241. https://doi.org/10.1108/ijcthr-05-2012-0040

Chin, W. W. (1998). Issues and opinion on Structural Equation Modeling. *Management Information Systems Quarterly*, *22*(1), 7-16.

Christie, M., Carey, M., Robertson, A. ve Grainger, P. (2015). Putting transformative learning theory into practice. *Australian Journal of Adult Learning*, *55*(1), 9-30.

Chronis, A. (2005). Coconstructing heritage at the Gettysburg storyscape. *Annals of Tourism Research*, *32*(2), 386-406. https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.07.009

Chronis, A. (2008). Co-constructing the narrative experience: Staging and consuming the American Civil War at Gettysburg. *Journal of Marketing Management*, *24*(1-2), 5-27. https://doi.org/10.1362/026725708x273894

Chronis, A. ve Hampton, R. D. (2008). Consuming the authentic Gettysburg: How a tourist landscape becomes an authentic experience. *Journal of Consumer Behaviour, 7*(2), 111–126. https://doi.org/10.1002/cb.241

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3. Baskı). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.

Coghlan, A. ve Gooch, M. (2011). Applying a transformative learning framework to volunteer tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, *19*(6), 713-728. https://doi.org/10.1080/09669582.2010.542246

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. Baskı). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Cohen, E. H. (2011). Educational dark tourism at an in populo site: The Holocaust Museum in Jerusalem. *Annals of Tourism Research*, *38*(1), 193-209. https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.08.003

Cooper, M. (2006). The Pacific War battlefields: tourist attractions or war memorials?. *International Journal of Tourism Research*, *8*(3), 213-222. https://doi.org/10.1002/jtr.566

Cranton, P. (1994). Self-directed and transformative instructional development. *The Journal of Higher Education*, *65*(6), 726-744. https://doi.org/10.1080/00221546.1994.11774748

Cranton, P. (1996). *Professional development as transformative learning: New perspectives for teachers of adults*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Cranton, P. (2006). *Understanding and promoting transformative learning: A guide for educators of adults.* (3. Baskı). New York: Routledge

Cranton, P. ve Taylor, E. W. (2012). Transformative learning. P. Jarvis (Ed.), *The Routledge international handbook of learning* içinde (s. 214-223). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203357385-30

Çelik, S. (2019). Does tourism change tourist attitudes (prejudice and stereotype) towards local people? *Journal of Tourism and Services*, *10*(18), 35-46. https://doi.org/10.29036/jots.v10i18.89

Çakar, K. (2020). Investigation of the motivations and experiences of tourists visiting the Gallipoli Peninsula as a dark tourism destination. *European Journal of Tourism Research*, *24*, 1-30. https://doi.org/10.54055/ejtr.v24i.407

Çalışkan, C. (2021). Turizmin davranışsal dönüşümü: Bir yorum aracı olarak pandemi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(5), 499-509. https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.732

Çanakkale Zafer Gazetesi. (2024, Ocak, 4). *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı 2023 yılında 4 milyon kişi ziyaret etti*. https://www.canakkalezafertv.com/canakkale-savaslari-gelibolu-tarihi-alani-2023-yillinda-4-milyon-kisi-ziyaret

Çatır, O. (2017). Savaş alanı turizmi: Bir literatür taraması. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 21-31. https://doi.org/10.26677/tutad.2017.1

Çokluk, Ö., Şekercioğlu G. ve Büyüköztürk Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Damasio, A. R. ve Damasio, H. (1994). Cortical systems for retrieval of concrete knowledge: The convergence zone framework. C. Koch & J. L. Davis (Ed.), *Large-scale neuronal theories of the brain* içinde (s. 61-74). Cambridge: The MIT Press.

Dann, G. M. S. (1998a). *The dark side of tourism*. University of Luton, Tourism & Leisure. Provence: Centre International de Recherches et d'Études Touristiques. https://www.worldcat.org/title/dark-side-of-tourism/oclc/59472671

Dann, G. M. S. (1998b). There's no business like old business: Tourism, the nostalgia industry of the future. W. F. Theobald (Ed.), *Global Tourism* (2. Baskı) içinde. (s. 29-50). Portsmouth: Butterworth-Heinemann.

Dewey, J. (1938). The determination of ultimate values or aims through antecedent or a priori speculation or through pragmatic or empirical inquiry. *Teachers College Record*, *39*(10), 471-485. https://doi.org/10.1177/016146813803901038

Dirkx, J. M. (1998). Transformative learning theory in the practice of adult education: An overview. *PAACE Journal of Lifelong Learning*, *7*, 1-14.

Dirkx, J. M. (2001). The power of feelings: Emotion, imagination, and the construction of meaning in adult learning. *New Directions for Adult and Continuing Education, 2001*(89), 63-72. https://doi.org/10.1002/ace.9

Dirkx, J. M. (2004). Review of the book environmental adult education: Ecological learning, theory, and practice for socioenvironmental change. *Journal of Continuing Education in the Health Professions, 24*(2), 126-127. https://doi.org/10.1002/chp.1340240211

Dirkx, J. M. (2006). Engaging emotions in adult learning: A Jungian perspective on emotion and transformative learning. *New Directions for Adult and Continuing Education, 2006*(109), 15-27. https://doi.org/10.1002/ace.204

Dirkx, J. M. (2008). The meaning and role of emotions in adult learning. *New Directions for Adult and Continuing Education*, *2008*, 7-18. https://doi.org/10.1002/ace.311

Doğan, D. (2019). *Smart PLS ile veri analizi*. Ankara: Zet Yayınları.

Dolnicar, S. (2023). Tourist behaviour change for sustainable consumption (SDG Goal 12): Tourism agenda 2030 perspective article. *Tourism Review, 78*(2), 326–331. https://doi.org/10.1108/TR-11-2022-0563

Dresler, E. (2023). Multiplicity of moral emotions in educational dark tourism. *Tourism Management Perspectives*, *46*, 101094, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.101094

Dunkley, R., Morgan, N.ve Westwood, S. (2011). Visiting the trenches: Exploring meanings and motivations in battlefield tourism. *Tourism Management*, *32*(4), 860-868. DOI: 10.1016/j.tourman.2010.07.011

Ekici, R. (2018). *Turizm deneyimlerinin turist bakışı tipolojilerine göre fotoğraflara yansımalarının analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Akdeniz Üniversitesi.

Ertürk, M. (2018). Kıbrıs Türk Milli Mücadele Dönemi'nden miras: KKTC'nin hüzün turizmi potansiyeli. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *2*(4), 57-73. https://doi.org/10.26677/tutad.2018.41

Farmaki, A., Altinay, L., Botterill, D. ve Hilke, S. (2015). Politics and sustainable tourism: The case of Cyprus. *Tourism Management, 47*, 178-190. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.09.019

Falk, J. H. ve Dierking, L. D. (2000). *Learning from museums: Visitor experiences and the making of meaning*. London: Bloomsbury Academic.

Fleming, T. (2018). Critical theory and transformative learning: Rethinking the radical intent of Mezirow's theory. *International Journal of Adult Vocational Education and Technology, 9*(3), 1-13. https://doi.org/10.4018/IJAVET.2018070101

Frías, D. M., Rodríguez, M. ve Castañeda, J. A. (2008). Internet vs. travel agencies on pre-visit destination image formation: An information processing view. *Tourism Management, 29*(1), 163-179. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.020

Foley, M. ve Lennon, J. J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, *2*(4), 198-211. https://doi.org/10.1080/13527259608722175

Foley, M. ve Lennon, J. (1996). Editorial: Heart of darkness. *International Journal of Heritage Studies*, *2*(4), 195-197. https://doi.org/10.1080/13527259608722174

Foley, M. ve Lennon, J. J. (2000). *Dark tourism*. New York: Continuum.

Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39-50. https://doi.org/10.2307/3151312

Fyall, A., Prideaux, B. ve Timothy, D. J. (2006). War and tourism: an introduction. *International Journal of Tourism Research*, *8*(3), 153-155. https://doi.org/10.1002/jtr.564

Gabriel, Y. ve Griffiths, D. S. (2002). Emotion, learning and organizing. *The Learning Organization*, *9*(5), 214-221. https://doi.org/10.1108/09696470210442169

Gartner, W. C. (1994). Image formation process. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, *2*(2-3), 191-216. https://doi.org/10.1300/J073v02n02_12

Gatewood, J. B. ve Cameron, C.M. (2004). Battlefield pilgrims at Gettysburg National Military Park. *Ethnology, 43*(3), 193-216. https://doi.org/10.2307/3774062

Geçkil, T. ve Tikici, M. (2015). A study on developing the organizational democracy scale. *Amme İdaresi Dergisi, 48*(4), 41-78.

Gentile, C., Spiller, N.ve Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European Management Journal, 25*(5), 395-410. https://doi.org/10.1016/j.emj.2007.08.005

George, D.ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10. Baskı). Boston, MA: Prentice Hall.

Ghasemi, A. ve Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: A guide for non-statisticians. *International Journal of Endocrinology and Metabolism, 10*(2), 486-489. https://doi.org/10.5812/ijem.3505

Godovykh, M. (2024). Transformative experiences in tourism: where, when, with whom, and how does tourists' transformation occur?. *Frontiers in Sustainable Tourism*, *3*, 1377844. https://doi.org/10.3389/frsut.2024.1377844

Godovykh, M. ve Taşçı, A. D. (2022). Developing and validating a scale to measure tourists' personality change after transformative travel experiences. *Leisure Sciences*, 1-19. https://doi.org/10.1080/01490400.2022.2060882

Gold, J. R. ve Gold, M. M. (2007). "The graves of the gallant highlanders": Memory, interpretation and narratives of Culloden. *History & Memory*, *19*(1), 5-38. https://doi.org/10.2979/his.2007.19.1.5

Gold, J. R. ve Gold, M. M. (2003). From 'place' to 'play': Tourism, community, and cultural geographies of amusement. S. P. Hanna & V. J. Del Casino (Ed.), *Mapping tourism* içinde (s. 108–131). Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.

Gordon, B. M. (1998). Warfare and tourism paris in World War II. *Annals of Tourism Research*, *25*(3), 616-638. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(98)00009-7

Gough, A. (2008). Managing the interface: Providing a trusted bond serving military and civilian needs. *Australian Journal of Multi-disciplinary Engineering*, *6*(2), 203-208. https://doi.org/10.1080/14488388.2008.11464786

Göker, G. ve Öztürk, Y. (2022). Termal turizm deneyimi, memnuniyet, duygu durumu ve davranışsal niyete yönelik bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *19*(3), 469-485. https://doi.org/10.24010/soid.1152582

Gössling, S. ve Hall, C. M. (Ed). (2006). *Tourism and Global Environmental Change: Ecological, Social, Economic and Political Interrelationships*. London: Routledge.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (1998). *Multivariate data analysis* (5. Baskı). New Jersey: Prentice Hall.

Hartmann, R. (2014). Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: New directions in contemporary tourism research. *Journal of Heritage Tourism*, *9*(2), 166-182. https://doi.org/10.1080/1743873x.2013.807266

Hartmann, R., Lennon, J., Reynolds, D. P., Rice, A., Rosenbaum, A. T. ve Stone, P. R. (2018). The history of dark tourism. *Journal of Tourism History*, *10*(3), 269-295. https://doi.org/10.1080/1755182x.2018.1545394

Henderson, J. C. (2000). War as a tourist attraction: The case of Vietnam. *International Journal of Tourism Research*, *2*(4), 269-280. https://doi.org/10.1002/1522-1970(200007/08)2:4%3C269::aid-jtr219%3E3.0.co;2-a

Henderson, J. C. (2007). Remembering the Second World War in Singapore: Wartime heritage as a visitor attraction. *Journal of Heritage Tourism*, *2*(1), 36-52. https://doi.org/10.2167/jht022.0a

Henseler, J., Ringle, C. M.ve Sarstedt, M. (2015). *A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. Journal of the Academy of Marketing Science, 43*(1), 115-135. https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8

Hirschorn, S. ve Hefferon, K**.** (2013). Leaving it all behind to travel: Venturing uncertainty as a means to personal growth and authenticity. *Journal of Humanistic Psychology, 53*(3), 283-306. https://doi.org/10.1177/0022167813483007

Hosany, S. ve Gilbert, D. (2010). Measuring tourists' emotional experiences toward hedonic holiday destinations. *Journal of Travel Research*, *49*(4), 513-526. https://doi.org/10.1177/0047287509349267

Hosseini, S., Cortes-Macías, R. ve Almeida-García, F. (2024). Extending the memorable tourism experience construct: An investigation of tourists' memorable dark experiences. *Journal of Vacation Marketing*, *30*(1), 21-44. DOI: 10.1177/13567667221113078

Hutter, M. ve Miller, D. S. (2011). Rebuilding a regional tourist image in the aftermath of disaster: New Orleans and Hurricane Katrina. D. S. Miller & J. D. Rivera (Ed.), *Comparative emergency management: Examining global and regional responses to disasters* içinde (1. Baskı, s. 73–87). Boca Raton, FL: CRC Press. https://doi.org/10.1201/b10974-11

Hutter, M. ve Miller, D. S. (2013). Urban imagery, tourism, and the future of New Orleans. *The Chicago School diaspora: Epistemology and substance* içinde (s. 238–252). Montreal: McGill-Queen's University Press. https://doi.org/10.1515/9780773589698-015

Iles, J. (2006). Recalling the ghosts of war: Performing tourism on the battlefields of the Western Front. *Text and Performance Quarterly*, *26*(2), 162-180. https://doi.org/10.1080/10462930500519374

Iles, J. (2008). Encounters in the Fields–Tourism to the Battlefields of the Western Front. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *6*(2), 138-154. https://doi.org/10.1080/14766820802376299

Iles, J. (2012). Exploring landscapes after battle. T. Youngs (Ed.), *Writing the dark side of travel* içinde (s. 182–202). Brooklyn: Berghahn Books. https://doi.org/10.1515/9780857458766-012

Illeris, K. (2014). Transformative learning and identity. *Journal of Transformative Education*, *12*(2), 148-163. https://doi.org/10.1177/1541344614548423

Jaakkola, N., Karvinen, M., Hakio, K., Wolff, L.A., Mattelmäki, T. ve Friman, M. (2022). Becoming self-aware-How do self-awareness and transformative learning fit in the sustainability competency discourse? *Frontiers in Education, 7*, 855583. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.855583

Pine, B. J.ve Gilmore, J. H. (1999). The *experience economy: Work is theatre & every Business a stage*. Boston: Harvard Business School Press.

Kang, E. J., Scott, N., Lee, T. J. ve Ballantyne, R. (2012). Benefits of visiting a 'dark tourism'site: The case of the Jeju April 3rd Peace Park, Korea. *Tourism Management*, *33*(2), 257-265. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.03.004

Karagöz, D. (2011). *Destinasyon uzantılarının turistlerin duygusal tepkileri, bilişsel algılamaları ve davranışsal niyetleri ile ilişkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi] Anadolu Üniversitesi.

Kegan, R. (2000). What "form" transforms? A constructive-developmental approach to transformative learning. J. Mezirow (Ed.), *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* içinde (s. 3-34). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Khalid, U., Sham, I. F. H., Syahirah, N. ve Dzulkarnain, R. S. L. (2023). Motivational factors of sabahan youth for visiting dark tourism sites. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. 13*(5), 300-316. http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v13-i5/17024

Erdoğan, Ç. ve Kıngır, S. (2019). Turistik deneyimlerin bilişsel edinim bağlamında değerlendirilmesi. *International Social Sciences Studies Journal, 5*(48), 6074-6084. https://doi.org/10.26449/sssj.1830

Kim, J.H., Ritchie, J. R. B. ve McCormick, B**.** (2012). Development of a scale to measure memorable tourism experiences. *Journal of Travel Research, 51*(1), 12-25. https://doi.org/10.1177/0047287510385467

King, K. P. (Ed.). (2009). *The handbook of the evolving research of transformative learning: Based on the Learning Activities Survey* (10. Baskı.). North Carolina: Information Age Publishing.

Kirillova, K., Fu, X., Lehto, X., & Cai, L. (2014). What makes a destination beautiful? Dimensions of tourist aesthetic judgment. *Tourism Management, 42,* 282–293. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.12.006

Kirillova, K., Lehto, X.ve Cai, L. (2017a). Tourism and existential transformation: An empirical investigation. *Journal of Travel Research*, *56*(5), 638-650. https://doi.org/10.1177/0047287516650277

Kirillova, K., Lehto, X.ve Cai, L. (2017b). What triggers transformative tourism experiences?. *Tourism Recreation Research*, *42*(4), 498-511. https://doi.org/10.1080/02508281.2017.1342349

Knox, D. (2006). The sacralised landscapes of Glencoe: From massacre to mass tourism, and back again. *International Journal of Tourism Research*, *8*(3), 185-197. https://doi.org/10.1002/jtr.568

Kolb, D.A. (1984) *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Korthagen, F. A. (2004). In search of the essence of a good teacsher: Towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, *20*(1), 77-97. https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.10.002

Kock, N ve Lynn, G. S. (2012). Lateral collinearity and misleading results in variance-based SEM: An illustration and recommendations. *Journal of the Association for Information Systems, 13*(7), https://doi.org/10.17705/1jais.00302

Kokkos, A., Kasl, E., Markos, L., Marsick, V. J., Sheared, V., Taylor, E. W. ve Yorks, L. (2015). Celebrating 40 years of transformative learning. *Journal of Transformative Education*, *13*(4), 290-315. https://doi.org/10.1177/1541344615606539

Koscik, T. R. ve Tranel, D. (2012). The human ventromedial prefrontal cortex is critical for transitive inference. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *24*(5), 1191-1204. https://doi.org/10.1162/jocn_a_00203

Kostiainen, A. (2000). Battlefield tourism. *Annals of Tourism research*, *27*(4), 1074-1076. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(99)00132-2

Kozak, M. A. ve Bahçe, A. S. (2012). *Özel ilgi turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Çokluk-Bökeoğlu, Ö. (2007). *Sosyal bilimler için istatistik*. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Krejcie, R. V. ve Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement, 30*(3), 607-610. https://doi.org/10.1177/001316447003000308

Kunwar, R. R., Aryal, D. R. ve Karki, N. (2019). Dark tourism: A preliminary study of Barpak and Langtang as seismic memorial sites of Nepal. *Journal of Tourism and Hospitality Education*, *9*, 88-136. https://doi.org/10.3126/jthe.v9i0.23683

Kunwar, R. R. ve Ulak, N. (2024). Understanding transformative learning and transformative tourism. *Journal of Tourism & Adventure*, *7*(1), 1-40. https://doi.org/10.3126/jota.v7i1.69536

Kutbay, E. ve Aykaç, A. (2016). Battlefield tourism at Gallipoli: The revival of collective memory, the construction of national identity and the making of a long-distance tourism network. *Almatourism - Journal of Tourism, Culture and Territorial Development, 7*(5), 61-83. https://doi.org/10.6092/issn.2036-5195/6382

Lazarus, R. S. (1991). Cognition and motivation in emotion. *American psychologist*, *46*(4), 352-367. https://doi.org/10.1037//0003-066x.46.4.352

Lean, G. L. (2009). Transformative travel: Inspiring sustainability. R. Bushell & P. J. Sheldon (Ed.), *Wellness and tourism: Mind, body, spirit, place* içinde (s. 191–205). New York: Cognizant Communication Corporation.

Lean, G. L. (2012). Transformative travel: A mobilities perspective. *Tourist Studies, 12*(2), 151-172. https://doi.org/10.1177/1468797612454624

Lean, G. ve Waterton, E. (2014). Travel and imagination: An invitation. G. Lean & R. Staiff (Ed.), *Travel and imagination* içinde (s. 229-239). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315549767

Lean, G. ve Staiff, R. (2016). *Travel and transformation.* New York: Taylor & Francis. https://doi.org/10.4324/9781138270176

Ledoux, S. F. (2002). Defining natural sciences. *Behaviorology Today, 5*(1), 34-36. https://behaviorology.org/oldsite/pdf/DefineNatlSciences.pdf

Lee, T. J. ve Kang, E. J. (2013). Living with war: The Korean truce. R. Butler & W. Suntikul (Ed.), *Tourism and war* içinde (s. 121–131). New York: Routledge.

Lee, Y. S. (2006). The Korean War and tourism: legacy of the war on the development of the tourism industry in South Korea. *International Journal of Tourism Research*, *8*(3), 157-170. https://doi.org/10.1002/jtr.569

Lema, J. ve Agrusa, J**.** (2012). Revisiting the war landscape of Vietnam and tourism. R. Butler & W. Suntikul (Ed.), *Tourism and War* içinde (s. 245–253). New York: Routledge.

Lemelin, R. H., Whyte, K. P., Johansen, K., Higgins Desbiolles, F., Wilson, C. ve Hemming, S. (2013). Conflicts, battlefields, Indigenous peoples and tourism: Addressing dissonant heritage in warfare tourism in Australia and North America in the twenty-first century. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, 7*(3), 257-271. https://doi.org/10.1108/IJCTHR-05-2012-0038

Lennon, J ve Foley, M. (2000). *Dark tourism-The attraction of death and disaster* (2. Baskı), London: Continuum.

Lennon, J. (2010). Dark tourism and sites of crime. D. Botterill & T. Jones (Ed.), *Tourism and crime* içinde (s. 215-228). Oxford: Goodfellow Publishers. https://doi.org/10.23912/978-1-906884-14-7-1274

Levy, A. ve Merry, U. (1986). *Organizational transformation: Approaches, strategies, theories*. Boston: Greenwood Publishing Group.

Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management, 61*, 275–301. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011

Lloyd, D. W. (1998). *Battlefield tourism: Pilgrimage and the commemoration of the Great War in Britain, Australia and Canada, 1919-1939*. Oxford: Berg Publishers.

Lockstone-Binney, L., Hall, J. ve Atay, L. (2013). Exploring the conceptual boundaries of diaspora and battlefield tourism: Australians' travel to the Gallipoli battlefield, Turkey, as a case study. *Tourism Analysis, 18*(3), 297-311. https://doi.org/10.3727/108354213X13673398610736

Liu, B., Moyle, B. ve Kralj, A. (2024). A decade of progress in tourist experience research: five macro-level trends. *Anatolia*, *36*(2), 252-268. https://doi.org/10.1080/13032917.2024.2404903

Lunn, K. (2007). War memorialisation and public heritage in Southeast Asia: Some case studies and comparative reflections. *International Journal of Heritage Studies*, *13*(1), 81-95. https://doi.org/10.1080/13527250601010893

Magrizos, S., Kostopoulos, I. ve Powers, L. (2021). Volunteer tourism as a transformative experience: A mixed methods empirical study. *Journal of Travel Research*, *60*(4), 878-895. https://doi.org/10.1177/0047287520913630

Maiese, M. (2015). Transformative learning, enactivism, and affectivity. *Studies in Philosophy and Education, 34*(2), 235-247. https://doi.org/10.1007/s11217-015-9506-z

Maslow, A. H. (1970). New introduction: Religions, values, and peak-experiences. *Journal of Transpersonal Psychology*, *2*(2), 83-90.

Mayer, J. D. ve Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? P. Salovey & D. Sluyter (Ed.), *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* içinde (s. 3-31). New York: Basic Books.

McIntosh, A. J. ve Zahra, A. (2007). A cultural encounter through volunteer tourism: Towards the ideals of sustainable tourism? *Journal of Sustainable Tourism, 15*(5), 541–556. https://doi.org/10.2167/jost701.0

McLean, F., Garden, M.-C. ve Urquhart, G. (2007). Romanticising tragedy: Culloden battle site in Scotland. C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism: History, place and interpretation* içinde (s. 221–234). Oxford: Elsevier.

Mezirow, J. (1978). Perspective transformation. *Adult Education, 28*(2), 100-110. https://doi.org/10.1177/074171367802800202

Mezirow, J**.** (1991). *Transformative dimensions of adult learning* (1. Baskı). San Francisco: Jossey-Bass.

Mezirow, J. (Ed.). (2000). *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress*. San Francisco: Jossey-Bass. https://eric.ed.gov/?id=ED448301

Mezirow, J. ve Taylor, E. W. (Ed.). (2009). *Transformative learning in practice: Insights from community, workplace, and higher education* (1. Baskı). San Francisco: Jossey-Bass.

Michel, A. ve Wortham, S. (2009). *Bullish on uncertainty: How organizational cultures transform participants.* Cambridge: Cambridge University Press.

Miles, W. F. S. (2002). Auschwitz: Museum interpretation and darker tourism. *Annals of Tourism Research, 29*(4), 1175-1178. https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00046-1

Miles, S. T. (2012). From Hastings to the Ypres Salient: Battlefield tourism and the interpretation of fields of conflict. R. Butler & W. Suntikul (Ed.), *Tourism and war* içinde (s. 231-242). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203107706

Miles, S. (2014). Battlefield sites as dark tourism attractions: an analysis of experience. *Journal of Heritage Tourism*, *9*(2), 134-147. https://doi.org/10.1080/1743873X.2013.871017

Miller, D. S. (2008). Disaster tourism and disaster landscape attractions after Hurricane Katrina: An auto-ethnographic journey. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, *2*(2), 115-131. https://doi.org/10.1108/17506180810880692

Minic, N. (2012). Development of "dark" tourism in the contemporary society. *Journal of the Geographical Institute*, *62*(3), 81-103. https://doi.org/10.2298/ijgi1203081m

Mitchell, M. (Ed.). (2010). *Remember me: Constructing ımmortality-beliefs on ımmortality, life, and death*. New York: Routledge.

Muzaini, H. ve Yeoh, B. S. (2005a). War landscapes as 'battlefields' of collective memories: reading the reflections at Bukit Chandu, Singapore. *Cultural Geographies*, *12*(3), 345-365. https://doi.org/10.1191/1474474005eu335oa

Muzaini, H. ve Yeoh, B. S. (2005b). Reading representations of women's war experiences in the Changi Chapel and Museum, Singapore. *Geoforum*, *36*(4), 465-476. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2004.07.011

Muzaini, H., Teo, P., ve Yeoh, B. S. A. (2007). Intimations of postmodernity in dark tourism: The fate of history at Fort Siloso, Singapore. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *5*(1), 28-45. https://doi.org/10.2167/jtcc082.0

Nawijn, J. ve Fricke, M. C. (2013). Visitor emotions and behavioral intentions: The case of concentration camp memorial Neuengamme. *International Journal of Tourism Research, 17*(3), 221-228. https://doi.org/10.1002/jtr.1977

Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Noy, C. (2004). This trip really changed me: Backpackers' narratives of self-change. *Annals of Tourism Research, 31*(1), 78-102. https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.08.004

Oren, G., Shani, A. ve Poria, Y. (2021). Dialectical emotions in a dark heritage site: A study at the Auschwitz death camp. *Tourism Management, 82*, 104194. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104194

O'Sullivan, E. (1999). *Transformative learning: Educational vision for the 21st century*. London: Zed Books.

O'Sullivan, E., Morrell, A.ve O'Connor, M. (Ed.). (2002). *Expanding the boundaries of transformative learning: Essays on theory and praxis*. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-349-63550-4

Öhman, E. (2020). Emotion annotation: Rethinking emotion categorization. S. Reinsone, I. Skadiņa, J. Daugavietis, & A. Baklāne (Ed.), *DHN 2020 – Post-Proceedings of the 5th Conference Digital Humanities in the Nordic Countries (*Vol. 2865, s. 134–144) içinde. Riga: CEUR Workshop Proceedings. https://ceur-ws.org/Vol-2865/short5.pdf

Packer, J. ve Ballantyne, R. (2016). Conceptualizing the visitor experience: A review of literature and development of a multifaceted model. *Visitor Studies, 19*(2), 128-143. https://doi.org/10.1080/10645578.2016.1144023

Palmer, P. J. (1998a). *The courage to teach*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Palmer, P. J. (1998b). Leading from within. L. Spears (Ed.), *Insights on leadership* içinde (s. 197-208). New York, NY: Wiley & Sons.

Palmer, P. J. (2004). *A hidden wholeness: The journey toward an undivided life*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Panakera, C. (2007). World War II and tourism development in Solomon Islands. C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism* içinde (s. 125–141). New York, NY: Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045362-0.50017-8

Pandrea, M. (2021). *The effects of agency within an interactive digital narrative health intervention on cognitive and transformative learning* [Yayımlanmamış doktora tezi] Tilburg University.

Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children.*. New York, NY: W. W. Norton & Company. https://doi.org/10.1037/11494-000

Piekarz, M. (2007). Hot war tourism: The live battlefield and the ultimate adventure holiday. C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism: History, place and interpretation* içinde (s. 153–172). New York: Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045362-0.50017-8

Pine B.J. ve Gilmore J. (1998). *The experience economy: work is theatre and every business a stage*. Harvard: HBS Press.

Podoshen, J.S. (2018). Dark tourism in an increasingly violent world. R. Stone, P., Hartmann, R., Seaton, T., Sharpley, R., White, L. (Ed) *The Palgrave handbook of dark tourism studies* içinde (s. 173-187). London: Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1057/978-1-137-47566-4_7

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, *88*(5), 879.

Poria, Y., Butler, R. ve Airey, D. (2003). Tourism, religion and religiosity: A holy mess. *Current Issues in Tourism, 6*(4), 340-363. https://doi.org/10.1080/13683500308667960

Poria, Y., Reichel, A. ve Biran, A. (2006a). Heritage site management: Motivations and expectations. *Annals of Tourism Research*, *33*(1), 162-178. https://doi.org/10.1016/j.annals.2005.08.001

Poria, Y., Reichel, A. ve Biran, A. (2006b). Heritage site perceptions and motivations to visit. *Journal of Travel Research*, *44*(3), 318-326. https://doi.org/10.1177/0047287505279004

Poutiatine, M. I. (2009). What is transformation?: Nine principles toward an understanding of the transformational process for transformational leadership. *Journal of Transformative Education*, *7*(3), 189-208. https://doi.org/10.1177/1541344610385249

Powell, R. ve Kennell, J. (2016). Dark cities? Developing a methodology for researching dark tourism in European cities. V. Katsoni & A. Stratigea (Ed.), *Tourism and culture in the age of innovation: Second International Conference, Athens 2015* içinde (s. 303–319). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-27528-4_21

Pritchard, A., Morgan, N. ve Ateljevic I. (2011). Hopeful tourism: A new transformative perspective. *Annals of Tourism Research, 38*, 941-963. https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.01.004

Prideaux, B. (2007). Echoes of war: Battlefield tourism. C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism: History, place and interpretation* içinde (s. 17-27). New York: Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045362-0.50007-5

Proos, E. ve Hattingh, J. (2022). Dark tourism: Growth potential of niche tourism in the Free State Province, South Africa. *Development Southern Africa*, *39*(3), 303-320. https://doi.org/10.1080/0376835x.2020.1847636

Pung, J. M., Gnoth, J. ve Del Chiappa, G. (2020). Tourist transformation: Towards a conceptual model. *Annals of Tourism Research*, *81*(2020), 1-12. https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102885

Pugh, K. J., Bergstrom, C. M., Wilson, L. ve Geiger, S. (2023). Transformative experience: A critical review and investigation of individual factors. J. M. Spector, B. B. Lockee, & M. D. Childress (Ed.), *Learning, design, and technology: An international compendium of theory, research, practice, and policy* içinde (s. 1381–1416). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-17461-7_155

Qiu, H., Lei, X., Chen, Y. ve Chen, Y. (2022). An exploratory qualitative study of visitors' cognitive appraisals in a meteorological landscape uncertainty scenario. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, *48*(7), 1182-1196. https://doi.org/10.1177/10963480221142500

Quinn, R. E. (1996). *Deep change: Discovering the leader within*. John Wiley & Sons.

Quinn, R. E. (2004). Building the bridge as you walk on it: A guide for leading change. *Leader to Leader*, *2004*(34), 21-26. https://doi.org/10.1002/ltl.97

Rajasekaram, K., Hewege, C. R. ve Perera, C. R. (2022). "Tourists' experience" in dark tourism: A systematic literature review and future research directions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research, 27*(2), 206–224. https://doi.org/10.1080/10941665.2022.2046118

Ramkissoon, H. (2023). Introduction to the handbook on tourism and behaviour change. *Handbook on Tourism and Behaviour Change* içinde (s. 1-19). Cheltenham, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781800372498.00006

Reisinger, Y. (Ed.). (2013). *Transformational tourism: Tourist perspectives*. Wallingford, Oxon: CABI. https://doi.org/10.1079/9781780642093.0000

Roberts, J. L. (2019). *Clan, king and covenant: history of the highland clans from the civil war to the glencoe massacre*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Robin, D., Fatt, B. S., Michael, N. F. B., Henri, Y. A., Bidder, C. ve Tangit, T. M.(2023). Aspects of Sabah's tour operators on Sabah Crocker Range Park as a new dark tourism destination. *Internatıonal Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. 13* (5), 498-507. http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v13-i5/17057

Rojek, C. (1993). *Ways of escape: Modern transformations in leisure and travel*. New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230373402

Ryan, C. (2007). Re-enacting the Battle of Aiken: Honour redeemed. C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism: History, place and interpretation* (s. 195-207). Massachusetts: Elsevier.

Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Hair, J. F. (2017). Treating unobserved heterogeneity in PLS-SEM: A multi-method approach. H. Latan & R. Noonan (Ed.), *Partial least squares path modeling: Basic concepts, methodological issues and applications* içinde (s. 197-217). New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64069-3_9

Scates, B. (2006). *Return to Gallipoli: Walking the battlefields of the Great War*. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/cbo9780511481338

Scates, B. C. (2002). In Gallipoli's shadow: pilgrimage, memory, mourning and the Great War. *Australian Historical Studies*, *33*(119), 1-21. https://doi.org/10.1080/10314610208596198

Scharmer, C. O. (2007, September). *Addressing the blind spot of our time: An executive summary of the new book* by Otto Scharmer, *Theory U: Leading from the future as it emerges* [Executive summary]. Presencing Institute & MIT Sloan School of Management. Retrieved from https://mitsloan.mit.edu/shared/ods/documents?PublicationDocumentID=10093

Scherer, K. R. ve Wallbott, H. G. (1994). Evidence for universality and cultural variation of differential emotion response patterning. *Journal of Personality and Social Psychology*, *66*(2), 310. https://doi.org/10.1037//0022-3514.66.2.310

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of Marketing Management, 15*(1-3), 53-67. https://doi.org/10.1362/026725799784870496

Schwabe, L. ve Wolf, O. T. (2013). Stress and multiple memory systems: From 'thinking' to 'doing'. *Trends in Cognitive Sciences, 17*(2), 60-68. https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.12.001

Schwenkel, C. (2013). War debris in postwar society: Managing risk and uncertainty in the DMZ. *Interactions with a violent past: Reading post-conflict landscapes in Cambodia, Laos, and Vietnam*, 135-156. https://doi.org/10.2307/j.ctv1nthw0.11

Scott, S.M. (1997), The grieving soul in the transformation process. *New Directions for Adult and Continuing Education*, *1997:* 41-50. https://doi.org/10.1002/ace.7405

Seaton, A.V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, *2*(4), 234-244. https://doi.org/10.1080/13527259608722178

Seaton, A. V. (1999). War and thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals of Tourism Research*, *26*(1), 130-158. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(98)00057-7

Seaton, A. V. (2002a). Thanatourism's final frontiers? Visits to cemeteries, churchyards and funerary sites as sacred and secular pilgrimage. *Tourism Recreation Research*, *27*(2), 73-82. https://doi.org/10.1080/02508281.2002.11081223

Seaton, A. V. (2002b). Tourism as metempsychosis and metensomatosis: The personae of eternal recurrence. G. M. S. Dann (Ed.), *The tourist as a metaphor of the social world* içinde (s. 135–168). Wallingford: CABI Publishing. https://doi.org/10.1079/9780851996066.0135

Seaton, A. V. ve Lennon, J. J. (2004). Thanatourism in the early 21st century: Moral panics, ulterior motives and alterior desires. T. V. Singh (Ed.), *New horizons in tourism: Strange experiences and stranger practices* (s. 63–82). Wallingford: CABI Publishing.

Seger-Guttmann, T., Medler-Liraz, H., Rosenbaum, M. S. ve Martin, D. (2025). Transformative journey experiences to heritage sites: a dark tourism spectrum. *Journal of Heritage Tourism*, *20*(2), 216-234. https://doi.org/10.1080/1743873X.2024.2413681

Senge, P. M. (1990). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*. New York: Doubleday.

Sharpley, R**.** (2009). Shedding light on dark tourism: An introduction. R. Sharpley & P. R. Stone (Ed.), *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism* içinde (s. 3-22). Bristol: Channel View Publications. https://doi.org/10.21832/9781845411169-002

Sharpley, R. ve Stone, P. R. (2009). Life, death and dark tourism: Future research directions and concluding comments. R. Sharpley & P. R. Stone (Ed.), *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism* içinde (s. 247–251). Bristol: Channel View Publications. https://doi.org/10.21832/9781845411169-014

Shostrom, E. L. (1976). *Personal orientation inventory handbook*. San Diego: EdITS.

Siegenthaler, P. (2002). Hiroshima and Nagasaki in Japanese guidebooks. *Annals of Tourism Research*, *29*(4), 1111-1137. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(02)00027-0

Slade, P. (2003). Gallipoli thanatourism: The meaning of ANZAC. *Annals of Tourism Research*, *30*(4), 779-794. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(03)00025-2

Smith, V. (1996) War and its tourist attractions. A. Pizam and Y. Mansfield (Ed.) *Tourism, crime and international security issues* içinde (s. 247-264). Chichester: Wiley.

Smith, V. L. (1998). War and tourism: An American ethnography. *Annals of Tourism Research*, *25*(1), 202-227. https://doi.org/10.1016/s0160-7383(97)00086-8

Soulard, J., McGehee, N. ve Knollenberg, W. (2021). Developing and testing the transformative travel experience scale (TTES). *Journal of Travel Research*, *60*(5), 923-946. https://doi.org/10.1177/0047287520919511

Sthapit, E. ve Björk, P. (2020). Towards a better understanding of interactive value formation: Three value outcomes perspective. *Current Issues in Tourism, 23*(6), 693-706. https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1520821

Stone, G. A., Duerden, M. D., Duffy, L. N., Hill, B. J. ve Witesman, E. M. (2017). Measurement of transformative learning in study abroad: An application of the learning activities survey. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 21*, 23-32. https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2017.05.003

Stone, P. R. (2013). Dark tourism scholarship: A critical review. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, *7*(3), 307-318. https://doi.org/10.1108/ijcthr-06-2013-0039.

Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, *54*(2), 145-160. https://clok.uclan.ac.uk/id/eprint/27720

Stone, P. R. (2009). Making absent death present: Consuming dark tourism in contemporary society. R. Sharpley & P. R. Stone (Ed.), *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism* içinde (s. 23-38). Bristol: Channel View Publications. https://doi.org/10.21832/9781845411169-003

Stone, P. ve Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of Tourism Research*, *35*(2), 574-595. https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.02.003.

Swadhi, R., Gayathri, K., Dimri, S., Balakrishnan, A. ve Jyothi, P. (2025). Role of digital marketing in shaping travel decisions: Consumer behavior in tourism. B. S. Bruno ve R.S. Vasco (Ed.), *Intersections of niche tourism and marketing* içinde (s. 153–176). Hershey: IGI Global.

Tarlow, P. E. (2007). Dark tourism: The appealing 'dark'side of tourism and more. M. Novelli (Ed.) *Niche tourism* içinde (s. 47-58). New York: Routledge. https://doi.org/10.1016/b978-0-7506-6133-1.50012-3

Taşçı, A. D.ve Godovykh, M. (2021). An empirical modeling of transformation process through trip experiences. *Tourism Management*, *86*, 104332. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104332.

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Taylor, E. W. (2000). Fostering Mezirow's transformative learning theory in the adult education classroom: A critical review. *Canadian Journal for the Study of Adult Education*, *14*(2), 1-28. https://doi.org/10.56105/cjsae.v14i2.1929.

Taylor, E. W. (2008). Transformative learning theory. S. B. Merriam (Ed.), *Third update on adult learning theory* (s. 5-16). *New Directions for Adult and Continuing Education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Taylor, E. W. (2001). Transformative learning theory: A neurobiological perspective of the role of emotions and unconscious ways of knowing. *International Journal of Lifelong Education, 20*(3), 218-236. https://doi.org/10.1080/02601370110036064

Taylor, E. W. (2007). An update of transformative learning theory: a critical review of the empirical research (1999–2005). *International Journal of Lifelong Education*, *26*(2), 173-191. https://doi.org/10.1080/02601370701219475

Taylor, E. W. ve Cranton, P. (2013). A theory in progress? Issues in transformative learning theory. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults, 4*(1), 33–47. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela5000

Taylor, J. A. (1989). *Transformative learning: Becoming aware of possible worlds.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of British Columbia.

Tennant, M. (2005). Transforming selves. *Journal of Transformative Education, 3*(2), 102–115. https://doi.org/10.1177/1541344604273421

Timothy, D. J. ve Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Denver :Prentice Hall.

Tinson, J. S., Saren, M. A. ve Roth, B. E. (2015). Exploring the role of dark tourism in the creation of national identity of young Americans. *Journal of Marketing Management*, *31*(7-8), 856-880. https://doi.org/10.1080/0267257x.2014.995207

Tolliver, D.E. ve Tisdell, E.J. (2006), Engaging spirituality in the transformative higher education classroom. *New Directions for Adult and Continuing Education, 2006*: 37-47. https://doi.org/10.1002/ace.206

Topcu, E. ve Gültekin, N. (2022). Savaş alanlarının sürdürülebilirliği ve hüzün turizmi: Gelibolu Tarihi Alanı. H. C. Güney (Ed.), *Sosyal ve beşeri bilimlerde araştırmalar: Kavramlar, araştırmalar ve uygulama* içinde (s. 133–166). Ankara: Serüven Yayın Evi.

Tucker, H. (2016). Empathy and tourism: Limits and possibilities. *Annals of Tourism Research, 57*, 31-43. https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.12.001

Tussyadiah, I. P. ve Fesenmaier, D. R. (2009). Mediating tourist experiences: Access to places via shared videos. *Annals of Tourism Research, 36*(1), 24-40. https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.10.001

Trotta, J. (2006, Haziran 26). Grief tourism definition. *Grief Tourism*. http://www.grief-tourism.com/grief-tourism-definition

TRT Haber. (2024, Nisan 12). *Gelibolu'ya bu yıl 5 milyon ziyaretçi bekleniyor*. TRT Haber. https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/geliboluya-bu-yil-5-milyon-ziyaretci-bekleniyor-850252.html

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Urry, J. (1990). The 'consumption' of tourism. *Sociology, 24*(1), 23–35. https://doi.org/10.1177/0038038590024001004

Volo, S. (2009). Conceptualizing experience: A tourist based approach. *Journal of Hospitality Marketing & Management, 18*(2-3), 111-126. https://doi.org/10.1080/19368620802590134

Walker, K. ve Weiler, B. (2016). A new model for guide training and transformative outcomes: A case study in sustainable marine-wildlife ecotourism. *Journal of Ecotourism*, 15(3), 199–214. https://doi.org/10.1080/14724049.2016.1245736

Walter, P. G. (2016). Catalysts for transformative learning in community-based ecotourism. *Current Issues in Tourism, 19*(13), 1356–1371. https://doi.org/10.1080/13683500.2013.850063

Wang, Y. ve Chiew, V. (2010). On the cognitive process of human problem solving. *Cognitive Systems Research, 11*(1), 81–92. https://doi.org/10.1016/j.cogsys.2008.08.003

Wang, J., Xu, X., Lu, G., Wang, X. ve Morrison, A. M. (2023). Visiting natural disaster sites as transformational experiences. *Tourism Review*, *78*(3), 927-948. https://doi.org/10.1108/tr-07-2022-0340

Wang, Q., Ch'ng, E., Xu, X., Wang, J. ve Zhang, Y. (2024). Perception and gaze of diaspora: Analysis of affective, cognitive, and cultural factors in tourism. *Journal of Vacation Marketing, 30*(4), 646–660. https://doi.org/10.1177/13567667231161843

Weaver, A. (2011). Tourism and the military: Pleasure and the war economy. *Annals of Tourism Research*, *38*(2), 672-689. https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.12.005

Weeks, J. (1998). Gettysburg: Display window for popular memory. *The Journal of Popular Culture, 32*(2), 41–56. https://doi.org/10.1111/j.1542-734X.1998.00041.x

White, L. ve Frew, E. (Ed.). (2013). *Dark tourism and place identity: Managing and interpreting dark places* (1. Baskı.). New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203134900

Wight, A. C. ve Lennon, J. J. (2007a). Selective interpretation and eclectic human heritage in Lithuania. *Tourism Management*, *28*(2), 519-529. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.03.006

Wight, A. C. ve Lennon, J. (2004). Towards an understanding of visitor perceptions of 'dark' attractions: The case of the Imperial War Museum of the North, Manchester. *Journal of Hospitality and Tourism, 2*(2), 105-122.

Willard, P., Lade, C. ve Frost, W. (2013). Darkness beyond memory: Battlefields at Culloden and Little Bighorn. L. White & E. Frew (Ed.), *Dark tourism and place identity: Managing and interpreting dark places* içinde (s. 264-275). New York: Routledge.

Winter, C. (2009). Tourism, social memory and the Great War. *Annals of tourism research*, *36*(4), 607-626. https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.05.002

Winter, C. (2010). Battlefield visitor motivations: Explorations in the Great War town of Ieper, Belgium. *International Journal of Tourism Research, 13*(2), 164-176. https://doi.org/10.1002/jtr.806

Winter, C. (2011a). Battlefield tourism and Australian national identity: Gallipoli and the Western Front. E. Fren & L. White (Ed.), *Tourism and national identities: An international perspective* (s. 176–189). New York: Routledge.

Winter, C. (2011b). First World War cemeteries: Insights from visitor books. *Tourism Geographies*, *13*(3), 462-479. https://doi.org/10.1080/14616688.2011.575075

Yee, J., Raijmakers, B. ve Ichikawa, F. (2019). Transformative learning as impact in social innovation. *Design Culture, 11*, 109-132. https://doi.org/10.1080/17547075.2019.1567984

Yeşildağ, B. ve Atay, L. (2011). Savaş alanları turizmi: gelibolu yarımadasına gelen ziyaretçilere yönelik bir çalışma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(26), 267-280.

Yıldırım, H. M. (2018). Destinasyon seçim sürecinde etkinliklerin önemi: Gelibolu Yarımadası örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 34-65.

Yıldız, O. (2021). A PLS-SEM approach to the consumer adoption of shopping via mobile apps. *International Journal of Mobile Communications, 19*(5), 589-614. https://doi.org/10.1504/IJMC.2021.117380

Yılmaz, A. H. (2016). Türklerde ölüm anlayışının çağdaş Türk resminde göstergebilimsel açıdan incelenmesi. *İdil: Sanat ve Dil Dergisi, 5*(20), 249–274. https://doi.org/10.7816/idil-05-20-16

Yılmaz, V., Kinaş, Y., ve Olgaç, S. (2024). *Smart-PLS 4 ile yapısal eşitlik modellemesi* (1. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yorks, L. ve Kasl, E. (2002). Toward a theory and practice for whole-person learning: Reconceptualizing experience and the role of affect. *Adult Education Quarterly, 52*(3), 176-192. https://doi.org/10.1177/07417136020523002

Yuill, S. M. (2003). *Dark tourism: Understanding visitor motivation at sites of death and disaster* [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Texas A&M University.

Xu, J. B., Lo, A. ve Wu, J. (2021). Pleasure or pain or both? Exploring working holiday experiences through the lens of transformative learning theory. *Journal of Gastronomy & Tourism, 6*(2), 135-147. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.05.011

Zhao, X., Lynch, J. G., Jr. ve Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research, 37*(2), 197-206. https://doi.org/10.1086/651257

EKLER

Ek 1

ANKET FORMU

ANKET FORMU

Değerli katılımcı; bu anket formu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında yürütülen bilimsel bir araştırma kapsamında hazırlanmıştır. Araştırmanın amacı, seyahat deneyimlerinin ziyaretçiler üzerindeki dönüşüm etkilerini değerlendirmektir. Anket aracılığıyla toplanan veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak olup, gizlilik esasına uygun şekilde analiz edilecektir. Lütfen her ifadeyi dikkatlice okuyarak size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

Selçuk YÜCESOY

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri Gelibolu gezi deneyiminizi dikkate alarak değerlendirin.

Gelibolu seyahatim;		**İfadeye Katılma Dereceniz**				
		① **Kesinlikle Katılmıyorum**	②	③	④	⑤ **Kesinlikle Katılıyorum**
1	Şehitlerimizi düşündürdü.					
2	Savaşta yaralananları düşündürdü.					
3	Savaş boyunca halkın yaşadığı zor hayatı düşündürdü.					
4	Geçmiş ile günümüz şartlarını karşılaştırmamı sağladı.					
5	Yabancı devletlerin tarihsel gelişimimizi sekteye uğrattığını düşündürdü.					
6	Çanakkale Savaşı'nın ideolojik olduğunu düşündürdü.					
7	Savaşta yaşanan insan hakları ihlallerini düşündürdü.					
8	Eğitimin önemini düşündürdü.					
9	Savaşların bir suç olduğunu düşündürdü.					
10	Savaş yıllarında yaşanılanları düşündürdü.					
11	Çanakkale Savaşı hakkında bildiklerimi değerlendirmemi sağladı.					
12	Kişisel olarak beni etkiledi.					
13	Atalarımın zor hayatlarını düşündürdü.					

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri Gelibolu gezi deneyiminizi dikkate alarak değerlendirin.

Gelibolu'da;		**İfadeye Katılma Dereceniz**				
		① **Kesinlikle Katılmıyorum**	②	③	④	⑤ **Kesinlikle Katılıyorum**
1	İnsanların acımasız yapısından korktum.					
2	Müzelerde sergilenen resimler, nesneler ve savaş alanında bulunan diğer yapılar beni ürküttü.					
3	İnsanların savaşmak zorunda kalmalarına üzüldüm.					
4	Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmiş olmasına üzüldüm.					
5	Türk askerî donanımının yetersiz olmasına üzüldüm.					
6	Halkın yoksul yaşamına şaşırdım.					
7	Şehit olan, yaralanan ve yetim kalanlara karşı duygusal yakınlık hissettim.					
8	Savaş sebebiyle göç etmek zorunda kalanlara karşı duygusal yakınlık hissettim.					
9	Çanakkale Savaşı sonrası hayatta kalanların acı dolu yaşamlarındaki duyguyu hissettim.					
10	Günümüz Türkiye yaşam koşullarının değerini anladım.					
11	Milletimin günümüz barışçıl ortamını takdir ettim.					
12	Müzelerde sergilenen nesne ve eserler beni kederlendirdi.					
13	Müzelerde az kişinin olması beni üzdü.					

Lütfen arka sayfaya geçiniz!

Ek 1: Devam

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri Gelibolu gezi deneyiminizi dikkate alarak değerlendirin.						
Gelibolu seyahatim sonrasında;		İfadeye Katılma Dereceniz ← →				
		① Kesinlikle Katılmıyorum	②	③	④	⑤ Kesinlikle Katılıyorum
1	Günlük hayattaki davranışlarımı sorgulamamı sağlayan bir tecrübe kazandım.					
2	Önceki inanç ve fikirlerimin değiştiğini fark ettim.					
3	Diğer insanların da inançlarını sorguladığımı fark ettim.					
4	İnanç ve beklentilerimden farklı bir şekilde hareket edebileceğimi düşündüm.					
5	Gündelik kişisel isteklerimden rahatsızlık hissettim.					
6	Yeni davranış biçimlerini benimsemenin yollarını aradım.					
7	Yeni davranışları benimsemek için gerekli bilgileri topladım.					
8	Yeni davranışlarıma gelecek geri bildirimleri düşünmeye başladım.					
9	Yeni davranışlarımı uygulamaya başladım.					

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri Gelibolu gezi deneyiminizi dikkate alarak değerlendirin.						
Gelibolu seyahatim sonrasında;		İfadeye Katılma Dereceniz ← →				
		① Kesinlikle Katılmıyorum	②	③	④	⑤ Kesinlikle Katılıyorum
1	Daha fazla bilinçlendim.					
2	Dünya görüşüm değişti.					
3	Kendime daha çok güveniyorum.					
4	Dünya görüşümü sorguladım.					

Cinsiyetiniz?	Yaşınız?	Eğitim durumunuz?	Şehit ya da gazi bir yakınınız var mı?	Gelibolu'ya bir tur programıyla mı geldiniz?	Gelibolu'ya kaçıncı gelişiniz?	Gezinize bir rehber eşlik etti mi?
□ Kadın □ Erkek	□ 18 - 28 □ 29 - 39 □ 40 - 49 □ 50 - 59 □ 60 - 69 □ 70 ve üzeri	□ İlkokul □ Ortaokul □ Lise □ Ön Lisans □ Lisans □ Lisansüstü	□ Evet □ Hayır	□ Evet □ Hayır	□ 1 □ 2 □ 3 □ 4 □ 5 ve üzeri	□ Evet □ Hayır

Anket bitmiştir. Katılım ve katkılarınız için teşekkür ederim!